

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ**

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

УДК 343.13:343.35

ПЕЛІВАН ІВАН СЕРГІЙОВИЧ

**ДИСЕРТАЦІЯ
ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ПОРЯДОК ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ
КОРУПЦІЙНИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ У СФЕРІ
СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

08 – Право

081 – Право

Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ **І.С. Пеліван**

Науковий керівник: **Хахуцяк Ольга Юріївна**, кандидат юридичних наук, доцент

Київ - 2026

АННОТАЦІЯ

Пеліван І.С. Процесуальний порядок досудового розслідування корупційних кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право. – Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2026.

Дисертацію присвячено комплексному кримінальному процесуальному дослідженню процесуального порядку досудового розслідування корупційних кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності. У роботі розкрито теоретико-правові засади такого розслідування, особливості процесуального статусу його учасників, застосування заходів забезпечення кримінального провадження, проведення слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій, повідомлення про підозру, завершення досудового розслідування та здійснення міжнародного співробітництва. Особливу увагу приділено проблемам нормативного регулювання та правозастосування, що впливають на ефективність розслідування, допустимість доказів, дотримання розумних строків і забезпечення процесуальних прав учасників кримінального провадження.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю підвищення ефективності і якості досудового розслідування корупційних кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності в умовах трансформації системи кримінальної юстиції та подальшого розвитку антикорупційної політики України. Складність механізмів учинення таких правопорушень, їх латентний характер, специфіка формування доказової бази, а також наявність проблем у визначенні підслідності, здійсненні процесуального керівництва, проведенні слідчих та процесуальних дій, застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження, повідомленні про підозру та завершенні досудового розслідування обумовлюють потребу в удосконаленні відповідного кримінального процесуального механізму. Додаткового значення ця проблематика набуває з огляду на необхідність забезпечення правової визначеності, єдності правозастосовної практики, дотримання міжнародних та європейських стандартів і належного балансу між результативністю кримінального переслідування та гарантуванням прав і свобод

людини.

У дисертації комплексно досліджено теоретико-правові, нормативні та прикладні засади досудового розслідування корупційних кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності в сучасних умовах розвитку кримінальної юстиції України. На основі аналізу національного кримінального процесуального законодавства, міжнародних антикорупційних стандартів, положень міжнародно-правових актів, практики Європейського суду з прав людини, Верховного Суду, Вищого антикорупційного суду, Конституційного Суду України, а також результатів узагальнення практики діяльності органів досудового розслідування і прокуратури виявлено основні проблеми правового регулювання цієї сфери, встановлено причини їх виникнення та сформульовано науково обґрунтовані пропозиції щодо їх усунення.

Визначено, що ефективність досудового розслідування корупційних кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності безпосередньо залежить від належного нормативного регулювання діяльності органів досудового розслідування, прокурора, слідчого судді та інших учасників кримінального провадження, чіткого розмежування їх процесуальної компетенції, своєчасного і якісного здійснення процесуального керівництва, забезпечення належного судового контролю, дотримання розумних строків кримінального провадження та єдиного підходу до застосування норм кримінального процесуального законодавства. Доведено, що саме комплексний характер процесуального регулювання забезпечує належне виконання завдань кримінального провадження та підвищує ефективність протидії корупційним кримінальним правопорушенням у сфері службової діяльності.

Систематизовано існуючі наукові підходи до розуміння особливостей досудового розслідування корупційних кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності, здійснено їх критичний аналіз та узагальнення, що дозволило визначити основні напрями вдосконалення кримінального процесуального законодавства. На підставі дослідження сучасної судової практики, практики органів прокуратури, Національного антикорупційного бюро України, Державного бюро розслідувань та інших органів досудового розслідування встановлено найбільш поширені проблеми правозастосування, які виникають під час

визначення підслідності, реалізації процесуального керівництва прокурором, проведення окремих слідчих (розшукових) дій, застосування заходів забезпечення кримінального провадження, отримання доказової інформації та завершення досудового розслідування.

Уточнено теоретико-правові засади досудового розслідування корупційних кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності. На підставі аналізу положень кримінального та кримінального процесуального законодавства конкретизовано ознаки відповідної категорії кримінальних правопорушень, що мають значення для організації та здійснення їх досудового розслідування. Розкрито особливості кримінального провадження щодо таких правопорушень, зумовлені їх суб'єктним складом, характером використання службових повноважень та специфікою формування доказової інформації. Окрему увагу приділено процесуальному статусу суб'єктів сторони обвинувачення, розмежуванню їх повноважень та забезпеченню належної процесуальної взаємодії. Досліджено правове становище викривача у кримінальному провадженні та визначено проблемні аспекти реалізації передбачених законом гарантій його участі й захисту.

Доведено, що чинне кримінальне процесуальне законодавство не повною мірою забезпечує правову визначеність окремих процесуальних інститутів, які мають ключове значення для здійснення досудового розслідування корупційних кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності. Наявність прогалин, широкого кола дискреційних повноважень учасників процесу, а також низки колізій та оціночних положень призводить до неоднозначного застосування норм КПК України, виникнення різної судової практики, безпідставного затягування строків кримінального провадження, порушення процесуальних прав його учасників та зниження ефективності кримінального переслідування.

Комплексно досліджено процесуальний порядок застосування заходів забезпечення кримінального провадження та проведення слідчих (розшукових) дій під час розслідування корупційних кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності. Встановлено особливості обґрунтування необхідності застосування процесуального примусу, визначення його меж та забезпечення пропорційності втручання у права і законні інтереси особи поставленій

процесуальній меті. Проаналізовано проблеми проведення основних слідчих (розшукових) дій, отримання, фіксації, перевірки та процесуального оформлення доказової інформації. Аргументовано необхідність оцінювання законності процесуальної дії не лише за наявністю формальних підстав для її проведення, а й з урахуванням дотримання встановленої законом процедури, обґрунтованості обмеження прав особи та можливості подальшого використання одержаних відомостей у доказуванні.

Обґрунтовано необхідність комплексного вдосконалення кримінального процесуального законодавства шляхом системного перегляду положень, які регламентують визначення підслідності, здійснення прокурором процесуального керівництва, повноважень керівника органу досудового розслідування, проведення окремих слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, застосування заходів забезпечення кримінального провадження, порядок повідомлення про підозру, вручення процесуальних документів, завершення досудового розслідування та направлення обвинувального акта до суду. Запропоновано підхід, відповідно до якого вдосконалення окремих процесуальних інститутів має здійснюватися комплексно, а не шляхом фрагментарних змін до окремих норм КПК України.

Окремий напрям дослідження становлять підстави та процесуальний порядок проведення негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальних провадженнях досліджуваної категорії. Визначено особливості використання результатів НСРД для виявлення та документування корупційної діяльності, що характеризується латентністю, прихованим характером домовленостей і складністю отримання доказової інформації відкритими процесуальними засобами. Проаналізовано вимоги до обґрунтування необхідності проведення НСРД, межі допустимого втручання у приватне життя та значення судового контролю. Сформульовано положення щодо забезпечення належної процесуальної форми отримання, фіксації та використання результатів НСРД, дотримання принципу пропорційності та мінімізації ризиків визнання отриманих доказів недопустимими.

Удосконалено наукові підходи до правового регулювання окремих інститутів досудового розслідування корупційних кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності, що дало змогу сформувати взаємоузгоджену систему законодавчих пропозицій, спрямованих на усунення прогалин і колізій

кримінального процесуального законодавства, підвищення ефективності діяльності органів досудового розслідування та забезпечення належної реалізації процесуальних прав усіх учасників кримінального провадження.

Досліджено процесуальні особливості повідомлення про підозру та закінчення досудового розслідування корупційних кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності. Розкрито взаємозв'язок між достатністю зібраної сукупності доказів, обґрунтованістю підозри та законністю подальшого кримінального переслідування особи. Визначено проблемні питання щодо моменту набуття особою статусу підозрюваного, змісту та порядку вручення письмового повідомлення про підозру. Проаналізовано процесуальні процедури, пов'язані із завершенням досудового розслідування, відкриттям матеріалів сторонам, прийняттям кінцевих процесуальних рішень та направленням обвинувального акта до суду. Обґрунтовано необхідність забезпечення належного балансу між ефективністю кримінального переслідування, дотриманням розумних строків та гарантуванням права особи на захист.

Визначено особливості міжнародного співробітництва під час досудового розслідування корупційних кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності. Проаналізовано можливості використання міжнародної правової допомоги та інших форм міжнародної взаємодії для одержання доказової інформації, проведення процесуальних дій за межами України, встановлення місцезнаходження осіб та виявлення майна, пов'язаного з кримінальним правопорушенням. Встановлено процесуальні та організаційні чинники, що впливають на своєчасність і результативність міжнародного співробітництва. Обґрунтовано необхідність удосконалення відповідних механізмів з урахуванням транснаціонального характеру окремих корупційних практик, переміщення активів за межі України та необхідності забезпечення допустимості доказів, отриманих у порядку міжнародної правової допомоги.

Розроблено комплекс взаємопов'язаних законодавчих пропозицій щодо внесення змін і доповнень до Кримінального процесуального кодексу України, реалізація яких забезпечить удосконалення механізму досудового розслідування корупційних кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності, підвищення рівня правової визначеності кримінального процесуального

регулювання, забезпечення єдності правозастосовної практики та приведення окремих положень кримінального процесуального законодавства у відповідність до міжнародних стандартів.

Запропоновано авторську концепцію удосконалення механізму досудового розслідування корупційних кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності, яка ґрунтується на системному поєднанні положень кримінального процесуального законодавства, антикорупційного законодавства, практики Верховного Суду, Вищого антикорупційного суду та Європейського суду з прав людини. Реалізація запропонованої концепції сприятиме забезпеченню належного балансу між ефективністю кримінального переслідування, дотриманням прав і свобод людини, підвищенням якості процесуальної діяльності органів правопорядку та зміцненням довіри до системи кримінальної юстиції.

Визначено перспективні напрями подальшого розвитку кримінального процесуального законодавства у сфері досудового розслідування корупційних кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності, які пов'язані з удосконаленням процесуальних гарантій законності, цифровізацією кримінального провадження, оптимізацією взаємодії органів досудового розслідування, прокуратури та суду, а також гармонізацією національного законодавства з міжнародними та європейськими стандартами протидії корупції.

Ключові слова: досудове розслідування, корупційні кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності, кримінальне провадження, підслідність, прокурор, процесуальне керівництво, слідчі (розшукові) дії, негласні слідчі (розшукові) дії, заходи забезпечення кримінального провадження, доказування, повідомлення про підозру, викривач, міжнародне співробітництво.

SUMMARY

I. Pelivan Procedural procedure for the pre-trial investigation of corruption-related criminal offenses in the sphere of official duties. – Qualifying scientific work (manuscript).

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in Specialty 081 – Law. – National Academy of Internal Affairs, Kyiv, 2026.

The dissertation is dedicated to a comprehensive criminal procedural study of the procedure for the pre-trial investigation of corruption-related criminal offenses committed in the course of official duties. The study examines the theoretical and legal foundations of such investigations, the specific procedural status of the participants involved, the application of measures to ensure criminal proceedings, the conduct of investigative (detective) and covert investigative (detective) actions, the notification of suspicion, the conclusion of the pre-trial investigation, and the implementation of international cooperation. Particular attention is paid to issues of regulatory regulation and law enforcement that affect the effectiveness of investigations, the admissibility of evidence, compliance with reasonable timeframes, and the safeguarding of the procedural rights of participants in criminal proceedings.

The relevance of the study is driven by the need to enhance the effectiveness of pre-trial investigations into corruption-related criminal offenses involving official duties, amidst the transformation of the criminal justice system and the ongoing development of Ukraine's anti-corruption policy. The complexity of the mechanisms involved in committing such offenses, their latent nature, and the specificities of gathering evidentiary information—combined with challenges regarding the determination of investigative jurisdiction, the exercise of prosecutorial procedural supervision, the conduct of procedural actions, the application of measures to ensure criminal proceedings, the notification of suspicion, and the conclusion of the pre-trial investigation – necessitate the improvement of the relevant criminal procedural mechanism. This issue takes on added significance given the need to ensure legal certainty, consistency in the application of the law, compliance with international and European standards, and a proper balance between

the effectiveness of criminal prosecution and the guaranteeing of human rights and freedoms.

The dissertation provides a comprehensive study of the theoretical-legal, regulatory, and practical foundations of the pre-trial investigation of corruption-related criminal offenses involving official duties within the context of the modern development of criminal justice in Ukraine. Based on an analysis of national criminal procedural legislation, international anti-corruption standards, provisions of international legal instruments, and the case law of the European Court of Human Rights, the Supreme Court, the High Anti-Corruption Court, and the Constitutional Court of Ukraine – as well as a review of the practices of pre-trial investigation bodies and the prosecution service – the key issues regarding the legal regulation of this sphere have been identified, their causes established, and scientifically grounded proposals for their resolution formulated.

It has been determined that the effectiveness of the pre-trial investigation of corruption-related criminal offenses involving official duties depends directly on the proper regulatory framework governing the activities of pre-trial investigation bodies, prosecutors, investigating judges, and other participants in criminal proceedings; the clear delineation of their procedural competencies; the timely exercise of procedural supervision; the provision of appropriate judicial oversight; adherence to reasonable timeframes for criminal proceedings; and a unified approach to the application of criminal procedural legislation. It has been demonstrated that the comprehensive nature of procedural regulation ensures the proper fulfillment of the objectives of criminal proceedings and enhances the effectiveness of combating corruption-related crime.

Existing scientific approaches to understanding the specific features of pre-trial investigations into corruption-related criminal offenses involving official duties have been systematized, critically analyzed, and synthesized, making it possible to identify key directions for improving criminal procedural legislation. Based on an analysis of current judicial practice and the practices of the Prosecutor's Office, the National Anti-Corruption Bureau of Ukraine, the Economic Security Bureau of Ukraine, and other pre-trial investigation bodies, the most common law enforcement issues have been identified. These arise during the determination of investigative jurisdiction, the exercise of procedural supervision by the prosecutor, the conduct of specific investigative (search)

actions, the application of measures to ensure criminal proceedings, the obtaining of evidentiary information, and the conclusion of the pre-trial investigation.

The theoretical and legal foundations for the pre-trial investigation of corruption-related criminal offenses involving official duties have been clarified. Based on an analysis of criminal and criminal procedural legislation, the specific characteristics of this category of offenses – which are significant for the organization and conduct of pre-trial investigations – have been defined. The study outlines the specific features of criminal proceedings regarding such offenses, shaped by the nature of the subjects involved, the manner in which official powers are exercised, and the specificities of gathering evidentiary information. Particular attention is paid to the procedural status of the subjects representing the prosecution, the delineation of their powers, and the assurance of proper procedural interaction. The legal status of the whistleblower in criminal proceedings is examined, and problematic aspects regarding the implementation of statutory guarantees for their participation and protection are identified.

It has been established that current criminal procedural legislation fails to fully ensure legal certainty regarding certain procedural mechanisms that are crucial for the pre-trial investigation of corruption-related criminal offenses involving official misconduct. The existence of gaps, conflicts, and provisions requiring discretionary interpretation leads to inconsistent application of the Criminal Procedure Code of Ukraine, divergent judicial practices, unjustified delays in criminal proceedings, violations of the procedural rights of participants, and reduced effectiveness of criminal prosecution.

A comprehensive study has been conducted on the procedural order for applying measures to secure criminal proceedings and conducting investigative (search) actions during the investigation of corruption-related criminal offenses involving official duties. The study identifies the specific aspects of justifying the need for procedural coercion, defining its limits, and ensuring the proportionality of the interference with an individual's rights and legitimate interests relative to the intended procedural objective. The study analyzes the issues involved in conducting key investigative (search) actions, as well as in obtaining, recording, verifying, and procedurally documenting evidentiary information. It substantiates the need to assess the lawfulness of a procedural action not only based on the existence of formal grounds for its conduct but also by taking into

account adherence to the procedure established by law, the justification for restricting an individual's rights, and the potential for the subsequent use of the obtained information as evidence.

The necessity for a comprehensive improvement of criminal procedural legislation is substantiated through a systemic review of provisions governing the determination of investigative jurisdiction, the exercise of procedural supervision by the prosecutor, the powers of the head of the pre-trial investigation body, the conduct of specific investigative (search) and other procedural actions, the application of measures to ensure criminal proceedings, and the procedures for notifying a person of suspicion, serving procedural documents, concluding the pre-trial investigation, and submitting the indictment to the court. An approach is proposed whereby the improvement of specific procedural institutions should be carried out comprehensively, rather than through fragmentary amendments to individual provisions of the Criminal Procedure Code of Ukraine.

A distinct area of research concerns the grounds and procedural order for conducting covert investigative (search) actions in criminal proceedings of the category under study. The study identifies specific aspects of using the results of such actions to detect and document corrupt activities – which are characterized by latency, the covert nature of agreements, and the difficulty of obtaining evidentiary information through overt procedural means. The requirements for justifying the necessity of conducting covert investigative (search) actions, the limits of permissible interference with private life, and the significance of judicial oversight are analyzed. Provisions are formulated regarding the assurance of proper procedural form in obtaining, recording, and utilizing the results of such actions, as well as adherence to the principle of proportionality and the minimization of risks that the obtained evidence might be declared inadmissible.

Scientific approaches to the legal regulation of specific aspects of the pre-trial investigation of corruption-related criminal offenses involving official duties have been refined; this has enabled the formulation of a coherent system of legislative proposals aimed at eliminating gaps and conflicts in criminal procedural legislation, enhancing the efficiency of pre-trial investigation bodies, and ensuring the proper exercise of the procedural rights of all participants in criminal proceedings.

The study examines the procedural aspects of notifying an individual of suspicion and concluding the pre-trial investigation regarding corruption-related criminal offenses

committed in the course of official duties. It explores the interrelationship between the sufficiency of the collected body of evidence, the substantiation of the suspicion, and the lawfulness of subsequent criminal prosecution. Additionally, the study identifies problematic issues concerning the point at which an individual acquires the status of a suspect, as well as the content and procedure for serving the written notice of suspicion. The procedural steps associated with concluding the pre-trial investigation, disclosing materials to the parties, adopting final procedural decisions, and submitting the indictment to the court are analyzed. The necessity of ensuring a proper balance between the effectiveness of criminal prosecution, adherence to reasonable timeframes, and the guarantee of an individual's right to a defense is substantiated.

The specific features of international cooperation during the pre-trial investigation of corruption-related criminal offenses involving official duties have been identified. The study analyzes the possibilities of utilizing international legal assistance and other forms of international cooperation to obtain evidentiary information, conduct procedural actions outside Ukraine, establish the whereabouts of individuals, and identify assets linked to the criminal offense. Procedural and organizational factors affecting the timeliness and effectiveness of international cooperation have been identified. The necessity of improving relevant mechanisms has been substantiated, taking into account the transnational nature of certain corrupt practices, the movement of assets outside Ukraine, and the need to ensure the admissibility of evidence obtained through international legal assistance.

A set of interconnected legislative proposals has been developed to amend and supplement the Criminal Procedure Code of Ukraine; their implementation will improve the mechanism for the pre-trial investigation of corruption-related criminal offenses involving official duties, enhance the legal certainty of criminal procedural regulation, ensure consistency in law enforcement practice, and align specific provisions of criminal procedural legislation with international standards.

An original concept is proposed for improving the mechanism of pre-trial investigation into corruption-related criminal offenses involving official duties; this concept is based on a systematic integration of provisions from criminal procedural and anti-corruption legislation, as well as the case law of the Supreme Court, the High Anti-Corruption Court, and the European Court of Human Rights. Implementation of the

proposed concept will help ensure a proper balance between the effectiveness of criminal prosecution, respect for human rights and freedoms, improved quality of procedural activities by law enforcement agencies, and strengthened trust in the criminal justice system.

Promising directions for the further development of criminal procedural legislation regarding the pre-trial investigation of corruption-related offenses involving official duties have been identified; these include enhancing procedural safeguards for legality, digitizing criminal proceedings, optimizing cooperation among pre-trial investigation bodies, the prosecutor's office, and the courts, and harmonizing national legislation with international and European anti-corruption standards.

Keywords: pre-trial investigation, corruption-related criminal offenses in the sphere of official duties, criminal proceedings, investigative jurisdiction, prosecutor, procedural supervision, investigative (search) actions, covert investigative (search) actions, measures to ensure criminal proceedings, proving, notification of suspicion, whistleblower, international cooperation.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Пеліван І.С. Хахуцяк О.Ю. Окремі аспекти міжнародного співробітництва у кримінальних провадженнях щодо корупційних правопорушень у сфері службової діяльності. *Наукові перспективи* № 5(59) 2025. С. 1599-1609.

URL: <https://perspectives.pp.ua/index.php/np/article/view/24707/24681>

2. Пеліван І.С. Проблемні питання завершення досудового розслідування корупційних кримінальних правопорушень. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом*. Юридичні науки. Випуск 1 (77). 2026. С. 59-72.

URL: <https://journals.maup.com.ua/index.php/law/article/view/5616/5909>

3. Пеліван І.С. Негласні слідчі (розшукові) дії як засіб доказування у кримінальних провадженнях щодо корупційних правопорушень. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2026. Випуск 2. С. 249-259.

URL: <https://www.nvppp.in.ua/vip/2026/2/40.pdf>

які додатково відображають наукові результати дисертації:

4. Пеліван І.С. Процесуальне керівництво досудовим розслідуванням корупційного кримінального правопорушення в умовах воєнного стану. Кримінальне судочинство: права людини під час надзвичайного або воєнного стану: матеріали Міжнародної науково – практичної конференції. (Київ, 18 листопада 2022 р.). с. 76-79.

5. Пеліван І.С. Загальна характеристика поняття корупційних правопорушень // Кримінальне судочинство: сучасний стан та перспективи розвитку : матеріали Міжнародної міжвідомчої науково-практичної конференції, 28 квітня 2023 року, м. Київ. – Київ: Національна академія внутрішніх справ, 2023. – С. 227–230.

6. Пеліван І.С. Досудове розслідування корупційних правопорушень у

сфері службової діяльності. Кримінальне судочинство в умовах дії правового режиму воєнного стану та в повоєнний період : Всеукраїнська науково-практична конференція (30 квіт. 2025 р.) Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2025. С. 165-169.

7. Пеліван І.С. Підстави та порядок проведення негласних слідчих (розшукових) дій у контексті сучасних стандартів Міжнародного кримінального правосуддя. Міжнародний кримінальний суд у системі сучасного правосуддя : Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (24 квітня 2026 року) / [С.С. Чернявський, О.Ю. Хахуцяк, Г.М. Степанова, С.С. Шрамко]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2026. 253 с., с. 89-91.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	18
ВСТУП.....	19

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ КОРУПЦІЙНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ У СФЕРІ СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....

1.1. Загальна характеристика поняття корупційних правопорушень.....	36
1.2. Правові засади та особливості кримінального провадження щодо корупційних кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності...	42
1.3. Процесуальний статус суб'єктів сторони обвинувачення у розслідуванні корупційних правопорушень у сфері службової діяльності.....	53
1.4. Правовий захист викривача у кримінальному процесі.....	63
Висновки до розділу 1.....	78

РОЗДІЛ 2. ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ПОРЯДОК ПРОВЕДЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ КОРУПЦІЙНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ У СФЕРІ СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....

2.1. Підстави і процесуальний порядок застосування окремих заходів забезпечення кримінального провадження.....	82
2.2. Особливості проведення основних слідчих (розшукових) дій у розслідуванні корупційних правопорушень у сфері службової діяльності.....	114
2.3. Підстави та порядок проведення негласних слідчих (розшукових) дій при розслідуванні корупційних правопорушень у сфері службової діяльності...	133
Висновки до розділу 2.....	152

РОЗДІЛ 3. ПРОЦЕСУАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО ПІДОЗРУ, ЗАВЕРШЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ТА МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ЩОДО КОРУПЦІЙНИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ У СФЕРІ СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	159
3.1. Процесуальний порядок повідомлення про підозру особі у розслідуванні корупційних правопорушень у сфері службової діяльності.....	159
3.2. Закінчення досудового розслідування корупційних правопорушень у сфері службової діяльності.....	178
3.3. Міжнародна правова допомога та інші види міжнародного співробітництва у корупційних правопорушеннях у сфері службової діяльності.....	196
Висновки до розділу 3.....	209
ВИСНОВКИ.....	215
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	222
ДОДАТКИ.....	252

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

абз. – абзац

ВАКС – Вищий антикорупційний суд

гл. – глава

ЗМІ – засоби масової інформації

ККВСУ – Касаційний кримінальний суд у складі Верховного Суду України

ВС – Верховний Суд України

ДБР – Державне бюро розслідувань

ЄРДР – Єдиний реєстр досудових розслідувань

ЄСПЛ – Європейський суд з прав людини

ін. – інше

КЗпПУ – Кодекс законів про працю України

ККС ВС - Касаційний кримінальний суд у складі Верховного Суду

КК – Кримінальний кодекс України

КПК – Кримінальний процесуальний кодекс України

МВС – Міністерство внутрішніх справ України

МКС – Міжнародний кримінальний суд

МОКП - Інтерпол – Міжнародна організація кримінальної поліції – Інтерпол

НАБУ – Національне антикорупційне бюро України

НПУ – Національна поліція України

НСРД – негласні слідчі (розшукові) дії

р. – рік

рр. – роки

САП – Спеціалізована антикорупційна прокуратура

СБУ – Служба безпеки України

т. зв. – так звані

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Протидія корупції є одним із пріоритетних напрямів державної політики України та необхідною передумовою забезпечення верховенства права, ефективного функціонування державних інституцій і виконання міжнародних зобов'язань України. Попри проведення масштабної антикорупційної реформи, створення спеціалізованих антикорупційних органів, удосконалення кримінального та кримінального процесуального законодавства рівень корупційної злочинності продовжує становити серйозну загрозу національній безпеці, демократичному розвитку держави та довірі суспільства до органів державної влади.

Корупційні кримінальні правопорушення характеризуються високим рівнем латентності, складними механізмами їх вчинення, використанням службового становища, організованих схем та значних фінансових ресурсів. Це зумовлює необхідність застосування ефективних кримінально-процесуальних механізмів, які забезпечували б швидке, повне й неупереджене досудове розслідування, належне судове провадження, дотримання прав учасників кримінального провадження та реалізацію принципу невідворотності кримінальної відповідальності.

Відповідно до ст. 2 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК) завданнями кримінального провадження є забезпечення швидкого, повного й неупередженого розслідування і судового розгляду, притягнення до відповідальності кожного, хто вчинив кримінальне правопорушення, недопущення необґрунтованого процесуального примусу та забезпечення належної правової процедури щодо кожного учасника кримінального провадження. Досягнення цих завдань під час розслідування корупційних кримінальних правопорушень має особливе значення, оскільки саме

ефективність кримінального процесу значною мірою визначає реальність боротьби з корупцією.

Актуальність дослідження підтверджується також міжнародними зобов'язаннями України у сфері запобігання та протидії корупції, що випливають із положень Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції, Кримінальної конвенції Ради Європи про боротьбу з корупцією та інших міжнародно-правових актів, імплементація яких потребує подальшого вдосконалення національного кримінального процесуального законодавства.

Водночас практика застосування норм КПК України свідчить про наявність низки проблем, пов'язаних із початком досудового розслідування, повідомленням про підозру, застосуванням заходів забезпечення кримінального провадження, здійсненням судового контролю, додержанням розумних строків, реалізацією прав учасників кримінального провадження та забезпеченням допустимості доказів. Наявність неоднакової правозастосовної практики зумовлює необхідність комплексного наукового переосмислення відповідних процесуальних інститутів і вироблення пропозицій щодо їх удосконалення.

Додатковим підтвердженням актуальності теми є результати міжнародних оцінок ефективності антикорупційної політики України. Незважаючи на позитивну динаміку в Індексі сприйняття корупції (Corruption Perceptions Index), який щороку оприлюднює Transparency International, рівень сприйняття корупції залишається одним із викликів для подальшого розвитку держави, що свідчить про необхідність підвищення ефективності не лише матеріально-правових, а й кримінально-процесуальних механізмів протидії корупційним кримінальним правопорушенням [75].

Аналіз офіційних статистичних даних Офісу Генерального прокурора, Національного агентства з питань запобігання корупції та Державної судової адміністрації України свідчить про стале зростання кількісних показників кримінальних проваджень щодо корупційних кримінальних правопорушень.

Упродовж 2021–2024 рр. спостерігається збільшення кількості зареєстрованих кримінальних проваджень, повідомлень про підозру та обвинувальних актів, направлених до суду. Так, кількість осіб, яким повідомлено про підозру у вчиненні корупційних кримінальних правопорушень, зросла із 2327 осіб у 2021 р. до 3316 осіб у 2024 р., що свідчить про активізацію діяльності правоохоронних органів у цій сфері.

Водночас статистичні показники судового розгляду засвідчують іншу тенденцію. Незважаючи на збільшення кількості кримінальних проваджень, що надходять до судів, щороку зростає і залишок нерозглянутих справ. Якщо у 2021 р. на розгляді судів перебувало 6254 кримінальні провадження, то у 2024 р. їх кількість досягла 7319, що свідчить про накопичення нерозглянутих матеріалів та збільшення навантаження на судову систему.

Поряд із цим, кількість обвинувальних вироків у досліджуваній період зростає, однак темпи такого зростання не відповідають динаміці реєстрації кримінальних проваджень. Водночас частина проваджень тривалий час перебуває на стадії досудового розслідування або судового розгляду, що негативно впливає на дотримання принципу розумних строків кримінального провадження та ефективність реалізації принципу невідворотності кримінальної відповідальності.

Аналогічні тенденції простежуються й у діяльності Вищого антикорупційного суду. Попри збільшення кількості розглянутих кримінальних проваджень та підвищення ефективності здійснення правосуддя, зберігається значний обсяг справ, які перебувають на розгляді, що свідчить про подальше зростання навантаження на спеціалізовану антикорупційну юрисдикцію.

Наведені кількісні та якісні показники підтверджують, що проблема полягає не лише у збільшенні кількості виявлених корупційних кримінальних правопорушень, а й у необхідності вдосконалення процесуального механізму їх досудового розслідування та судового розгляду. Саме це зумовлює потребу

комплексного наукового дослідження процесуальних особливостей кримінального провадження щодо корупційних кримінальних правопорушень, спрямованого на підвищення ефективності кримінальної юстиції та забезпечення реалізації принципу невідворотності кримінальної відповідальності.

Теоретичне підґрунтя дослідження становлять наукові праці вітчизняних і зарубіжних учених, присвячені питанням протидії корупції, кримінального процесу, криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень, судового контролю та доказування. Окремі аспекти досліджуваної проблематики висвітлювали у своїх працях Ю. П. Аленін, В. В. Вапнярчук, В. І. Галаган, В. Г. Гончаренко, Ю. М. Грошевий, О. М. Дроздов, В. С. Зеленецький, О. В. Капліна, Л. М. Лобойко, В. Т. Маляренко, М. А. Погорецький, В. М. Тertiшник, В. І. Фаринник, О. Г. Шило, В. Ю. Шепітько, С. С. Чернявський, О. С. Старенький, М. Є. Шумило та інші.

Значний внесок у формування сучасних підходів до протидії корупції здійснили також практики і представники антикорупційних інституцій, зокрема судді Вищого антикорупційного суду, прокурори Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, детективи Національного антикорупційного бюро України, працівники Національного агентства з питань запобігання корупції, а також експерти Ради Європи, GRECO, OECD та Управління ООН з наркотиків і злочинності (UNODC). Водночас, динамічний розвиток антикорупційного законодавства, поява нової судової практики та сучасні виклики правозастосування зумовлюють необхідність подальшого комплексного дослідження процесуальних особливостей кримінального провадження щодо корупційних кримінальних правопорушень.

На сучасному етапі розвитку юридичної науки спостерігається активізація комплексних досліджень, присвячених кримінальному провадженню щодо корупційних кримінальних правопорушень та суміжній проблематиці. Так, упродовж останніх років захищено низку дисертацій та опубліковано монографії,

присвячені питанням кримінально-правової протидії корупції, доказування, застосування заходів забезпечення кримінального провадження, особливостей досудового розслідування та судового розгляду корупційних кримінальних правопорушень. Зокрема, питання кримінально-правової протидії корупційним кримінальним правопорушенням досліджували В. М. Дубас («Кримінально-правові засоби протидії корупційним кримінальним правопорушенням в Україні», 2022 р.), застосування заходів забезпечення кримінального провадження під час досудового розслідування корупційних кримінальних правопорушень – Р. І. Логін («Застосування заходів забезпечення кримінального провадження під час досудового розслідування корупційних кримінальних правопорушень», 2025 р.), проблеми корупційних злочинів, законодавства та практики їх розслідування – В. П. Корж («Корупційні злочини: проблеми теорії, законодавства та практики розслідування», 2025 р.), корупційні ризики у кримінальному досудовому провадженні – В. В. Бондаренко («Корупційні ризики у кримінальному досудовому провадженні», 2026 р.), а кримінально-правову протидію корупційним правопорушенням у сфері охорони здоров'я – А. М. Олійник («Кримінально-правова протидія корупційним або пов'язаним з корупцією правопорушенням у сфері охорони здоров'я», 2026 р.). Проте зазначені праці присвячені окремим аспектам досліджуваної проблематики і не охоплюють у комплексі процесуальні особливості кримінального провадження щодо корупційних кримінальних правопорушень, що зумовлює необхідність проведення цього дослідження.

Отже, актуальність теми зумовлена необхідністю подальшого вдосконалення кримінального процесуального законодавства України, забезпечення його відповідності до міжнародних стандартів, формування єдиної правозастосовної практики та підвищення ефективності кримінального провадження щодо корупційних кримінальних правопорушень.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дослідження виконувалось відповідно до Річної національної програми під егідою Комісії Україна – НАТО на 2021 р. (затверджена Указом Президента України від 11.05.2021 № 189/2021), Плану дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на 2021–2023 рр. (розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 червня 2021 р. № 756-р), Тематики наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок на 2020–2024 рр. (наказ МВС України від 11.06.2020 № 454), Основних напрямів наукових досліджень Національної академії внутрішніх справ на 2021–2024 рр. (рішення Вченої ради від 21 грудня 2020 р., протокол № 23). Тему дисертації затверджено на засіданні Вченої ради Національної академії внутрішніх справ від 30.11.2021 (протокол № 22).

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є вирішення наукового завдання, що полягає у комплексному дослідженні особливостей кримінального провадження щодо корупційних кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності, формуванні теоретично обґрунтованих положень і практичних рекомендацій щодо вдосконалення кримінального процесуального законодавства України та практики його застосування.

Для досягнення зазначеної мети необхідно вирішити такі *завдання*:

- визначити поняття, юридичну природу та генезу кримінального процесуального регулювання кримінального провадження щодо корупційних кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності;
- дослідити теоретико-правові засади кримінального провадження щодо корупційних кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності, розкрити їх сутність, систему та місце у кримінальному процесі України;
- проаналізувати міжнародні стандарти, практику Європейського суду з прав людини, міжнародно-правові акти та зарубіжний досвід правового регулювання кримінального провадження щодо корупційних кримінальних

правопорушень і визначити можливість їх імплементації у законодавство України;

- охарактеризувати процесуальний порядок початку, здійснення та завершення досудового розслідування кримінальних проваджень щодо корупційних кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності;

- визначити процесуальні особливості проведення слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) дій та застосування заходів забезпечення кримінального провадження під час розслідування корупційних кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності;

- проаналізувати сучасний стан правозастосовної практики органів досудового розслідування, прокуратури, Вищого антикорупційного суду та інших судів під час здійснення кримінального провадження щодо корупційних кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності;

- виявити проблеми кримінального процесуального регулювання та практики застосування законодавства, які негативно впливають на ефективність досудового розслідування, дотримання розумних строків кримінального провадження, забезпечення належного доказування та реалізацію принципу невідворотності кримінальної відповідальності;

- розробити науково обґрунтовані пропозиції та практичні рекомендації щодо вдосконалення кримінального процесуального законодавства України і практики його застосування під час здійснення кримінального провадження щодо корупційних кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності.

Об'єктом дослідження є кримінальні процесуальні правовідносини, що виникають, розвиваються і реалізуються на досудовому розслідуванні корупційних правопорушень у сфері службової діяльності.

Предметом дослідження є процесуальний порядок досудового розслідування корупційних кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності.

Методи дослідження. Методологічну основу дослідження становить сукупність загальнонаукових і спеціально-юридичних методів наукового пізнання.

Історико-правовий метод застосовано для дослідження становлення та розвитку законодавчого регулювання досудового розслідування корупційних кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності, а також розвитку наукових підходів до визначення їх поняття, ознак і класифікації (підрозділи 1.1, 1.2).

Догматичний (формально-юридичний) метод використано під час аналізу норм Конституції України, Кримінального процесуального кодексу України, Кримінального кодексу України, Закону України «Про запобігання корупції» та інших нормативно-правових актів, що регулюють порядок досудового розслідування корупційних кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності, а також для формулювання пропозицій щодо вдосконалення кримінального процесуального законодавства (підрозділи 1.2–3.3).

Системно-структурний метод застосовано для визначення місця процесуальних інститутів у системі кримінального провадження, класифікації процесуальних рішень, слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій, а також встановлення взаємозв'язку між окремими стадіями досудового розслідування (підрозділи 1.2, 2.1–2.3, 3.1–3.2).

Порівняльно-правовий метод використано для зіставлення положень кримінального процесуального законодавства України із законодавством окремих держав Європейського Союзу та аналізу міжнародних стандартів у сфері розслідування корупційних кримінальних правопорушень (підрозділ 3.3).

Статистичний метод застосовано для аналізу офіційних статистичних даних Офісу Генерального прокурора, НАБУ, НАЗК, Вищого антикорупційного суду та Державної судової адміністрації України щодо стану, динаміки та

результатів розслідування і судового розгляду корупційних кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності.

Соціологічний метод використано під час проведення анкетування працівників органів досудового розслідування, прокурорів, суддів та адвокатів з метою з'ясування актуальних проблем правозастосовної практики та обґрунтування запропонованих змін до законодавства.

Методи аналізу, синтезу, індукції, дедукції, узагальнення та логіко-юридичного тлумачення застосовано для опрацювання наукових джерел, практики Верховного Суду, Вищого антикорупційного суду, Конституційного Суду України та Європейського суду з прав людини, формулювання висновків і пропозицій за результатами дослідження.

Емпіричну базу дослідження становлять аналітичні і статистичні матеріали ВС, МВС, НПУ, Офісу Генерального прокурора; результати вивчення протягом 2012 – 2026 рр. матеріалів 180 кримінальних проваджень, досудове розслідування у яких здійснювалось слідчими підрозділами органів внутрішніх справ (НПУ), НАБУ, ДБР, СБУ; зведені дані опитування 67 слідчих (дізнавачів)/детективів; 63 прокурорів; 54 адвокатів із м. Києва, Київської, Дніпропетровської, Львівської, Одеської, Вінницької, Полтавської, Черкаської областей. Також використано власний досвід, набутий за час роботи у слідчих підрозділах МВС, НПУ, Офісі Генерального прокурора.

Наукова новизна отриманих результатів полягає у тому, що дисертація є комплексним кримінальним процесуальним дослідженням теоретичних, нормативно-правових та прикладних проблем досудового розслідування корупційних кримінальних правопорушень. У роботі сформовано цілісне наукове бачення процесуального порядку такого розслідування з урахуванням специфіки корупційних кримінальних правопорушень, особливостей їх виявлення та доказування, застосування заходів забезпечення кримінального провадження, проведення слідчих (розшукових) і негласних слідчих

(розшукових) дій, а також використання результатів спеціальних форм взаємодії уповноважених суб'єктів. На цій основі обґрунтовано комплекс положень і пропозицій, спрямованих на вдосконалення кримінального процесуального законодавства та практики його застосування.

У дисертації обґрунтовано, що досудове розслідування корупційних кримінальних правопорушень характеризується сукупністю взаємопов'язаних процесуальних особливостей, зумовлених правовою природою цієї категорії кримінальних правопорушень, специфікою їх механізму, суб'єктного складу та способів приховування протиправної діяльності. Доведено необхідність системного підходу до організації й здійснення такого розслідування, який поєднує належне визначення предмета та меж доказування, вибір ефективних процесуальних засобів одержання і перевірки доказів, забезпечення законності процесуальних рішень та належної взаємодії компетентних органів. Запропонований підхід дав змогу сформулювати науково обґрунтовані положення щодо оптимізації процесуального порядку досудового розслідування та підвищення ефективності кримінального провадження щодо корупційних кримінальних правопорушень.

Наукову новизну одержаних результатів конкретизовано в таких положеннях:

вперше:

– обґрунтовано концептуальний підхід до процесуального забезпечення досудового розслідування корупційних кримінальних правопорушень, що ґрунтується на системному взаємозв'язку визначення підслідності, організації процесуального керівництва, доказування, проведення процесуальних дій, застосування заходів забезпечення кримінального провадження, повідомлення про підозру та завершення досудового розслідування. У результаті визначено систему взаємопов'язаних процесуальних процедур, їх послідовність та особливості реалізації, що забезпечило цілісне теоретичне обґрунтування

процесуального порядку досудового розслідування корупційних кримінальних правопорушень;

- розроблено процесуальну конструкцію протоколу «Актуальних даних особи», у якому запропоновано фіксувати актуальне місце проживання (перебування), засоби зв'язку та інші контактні відомості підозрюваного чи обвинуваченого з покладенням на нього обов'язку повідомляти про їх зміну. Запровадження такого процесуального механізму спрямоване на забезпечення належного здійснення викликів, мінімізацію випадків ухилення особи від участі у кримінальному провадженні та запобігання необґрунтованому затягуванню його строків;

- обґрунтовано комплекс взаємопов'язаних процесуальних рішень щодо повідомлення особі про підозру та завершення досудового розслідування, якими конкретизовано порядок складання і вручення письмового повідомлення про підозру, зокрема спеціальним суб'єктам, підстави його скасування, процедуру відкриття матеріалів, вручення обвинувального акту та направлення його до суду. У результаті сформовано узгоджений процесуальний механізм переходу від набуття особою статусу підозрюваного до завершення досудового розслідування, спрямований на усунення нормативної невизначеності та забезпечення реалізації права на захист;

- сформовано систему взаємопов'язаних критеріїв оцінки допустимості доказів, одержаних під час досудового розслідування корупційних кримінальних правопорушень, що охоплює перевірку належності процесуального джерела, законності способу отримання та фіксації доказової інформації, компетенції суб'єкта її одержання, дотримання встановленої процесуальної форми, а також гарантій прав учасників кримінального провадження з урахуванням правових позицій Верховного Суду та практики Європейського суду з прав людини. У результаті визначено послідовний алгоритм перевірки допустимості доказів, який дає змогу комплексно оцінювати законність їх одержання та використання

у кримінальному провадженні й виявляти процесуальні порушення, що можуть зумовлювати визнання доказів недопустимими;

– запропоновано комплекс взаємоузгоджених змін до кримінального процесуального законодавства, спрямованих на усунення нормативних прогалин, що негативно впливають на результативність досудового розслідування корупційних кримінальних правопорушень. У результаті сформульовано конкретні пропозиції щодо уточнення правил підслідності, удосконалення порядку здійснення окремих процесуальних дій та забезпечення належного використання їх результатів у доказуванні, що спрямовано на підвищення правової визначеності та ефективності процесуального механізму досудового розслідування цієї категорії кримінальних правопорушень;

удосконалено:

– наукові підходи до визначення процесуального порядку досудового розслідування корупційних кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності, у межах яких виокремлено взаємопов'язані процесуальні етапи: початок досудового розслідування та визначення підслідності; організацію прокурорського процесуального керівництва; формування доказової бази із застосуванням слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) дій і заходів забезпечення кримінального провадження; повідомлення про підозру та завершення досудового розслідування. Визначення їх послідовності та взаємозалежності дало змогу встановити процесуальні чинники, що впливають на строки, законність і результати розслідування, та окреслити напрями усунення відповідних нормативних і правозастосовних проблем;

– положення щодо організації досудового розслідування та здійснення прокурорського процесуального керівництва, у межах яких конкретизовано критерії неефективності досудового розслідування, зокрема безпідставне затягування розслідування, систематичне невиконання або часткове виконання письмових вказівок прокурора, необґрунтовану відмову у визнанні особи

потерпілим чи цивільним позивачем та систематичне ненадання відповідей на клопотання учасників кримінального провадження. Запропоновано спір про підслідність вирішувати керівником органу прокуратури вищого рівня у п'ятиденний строк із збереженням до прийняття відповідного рішення процесуального керівництва за прокурором, який його розпочав, що забезпечує безперервність досудового розслідування та мінімізує необґрунтовані процесуальні затримки;

– наукові положення щодо проведення слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) дій та застосування заходів забезпечення кримінального провадження у справах про корупційні кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності, у яких конкретизовано вимоги до фактичних і процесуальних підстав їх проведення, належного оформлення відповідних процесуальних рішень, фіксації перебігу та результатів процесуальних дій, а також подальшого відкриття й використання одержаних матеріалів у доказуванні. Визначено залежність допустимості отриманих доказів від дотримання встановленої КПК процесуальної форми та забезпечення можливості сторони захисту і суду перевірити законність їх одержання;

– науково-методичні положення щодо оцінки законності одержання та використання доказів у кримінальних провадженнях про корупційні кримінальні правопорушення, відповідно до яких процесуальне порушення оцінюється з урахуванням його характеру, істотності, впливу на достовірність доказової інформації та реальну можливість учасника провадження реалізувати гарантовані законом права. Обґрунтовано диференційований підхід, за якого формальне недотримання окремої процесуальної вимоги саме по собі не зумовлює автоматичної недопустимості доказу, якщо воно не призвело до істотного порушення прав і свобод особи та не ставить під обґрунтований сумнів достовірність отриманих відомостей;

– положення щодо процесуального статусу викривача корупції та механізму забезпечення його прав, у яких розмежовано добросовісне повідомлення про корупційне кримінальне правопорушення і завідомо неправдиве повідомлення, конкретизовано умови реалізації права викривача на винагороду та систематизовано гарантії його безпеки і захисту від негативних заходів впливу. Обґрунтовано необхідність комплексного нормативного врегулювання правових, соціальних і процесуальних гарантій викривача та одночасного встановлення належного правового реагування на завідомо неправдиве повідомлення без звуження обсягу гарантій осіб, які добросовісно повідомляють про факти корупції.

набули подальшого розвитку:

– наукові положення щодо сутності та юридичної природи досудового розслідування корупційних кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності, яке обґрунтовано як систему взаємопов'язаних кримінальних процесуальних правовідносин, результативність якої не може оцінюватися виключно за фактом притягнення особи до кримінальної відповідальності. Запропоновано оцінювати її одночасно за дотриманням правової визначеності, розумних строків, пропорційності процесуального втручання, належності й допустимості доказів та ефективності судового контролю;

– наукові підходи до визначення процесуального статусу учасників кримінального провадження під час розслідування корупційних кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності. Конкретизовано обсяг процесуальних можливостей сторони обвинувачення, сторони захисту та інших учасників на ключових етапах досудового розслідування, а також визначено гарантії, дотримання яких є необхідною умовою законності процесуальних рішень, допустимості одержаних доказів і належної реалізації права на захист;

– положення щодо застосування міжнародних стандартів і практики Європейського суду з прав людини під час досудового розслідування

корупційних кримінальних правопорушень. Обґрунтовано їх використання як критеріїв перевірки законності втручання у приватне життя, пропорційності процесуального примусу, допустимості доказів, дотримання права на захист та ефективності судового контролю, а також визначено необхідність адаптації відповідних стандартів до структури національного кримінального процесуального законодавства без механічного запозичення зарубіжних процесуальних конструкцій;

– наукові підходи до оцінювання ефективності досудового розслідування корупційних кримінальних правопорушень, відповідно до яких її визначено за сукупністю взаємопов’язаних критеріїв: своєчасністю прийняття процесуальних рішень, дотриманням розумних строків, належністю й допустимістю доказів, обґрунтованістю застосування заходів процесуального примусу, якістю прокурорського процесуального керівництва та дієвістю судового контролю. Такий підхід дозволяє оцінювати ефективність не лише за кінцевим результатом кримінального переслідування, а й за якістю процесуальної діяльності та дотриманням гарантій прав учасників провадження;

– положення щодо виявлення системних недоліків правозастосування під час досудового розслідування корупційних кримінальних правопорушень на основі узагальнення статистичних даних, слідчої та судової практики, правових позицій Верховного Суду і Вищого антикорупційного суду та результатів емпіричного дослідження. Встановлено, що найбільш істотні проблеми зосереджені у визначенні підслідності, оцінюванні ефективності розслідування, забезпеченні допустимості доказів, дотриманні процесуальної форми та розумних строків, що дало змогу визначити пріоритетні напрями вдосконалення відповідного кримінального процесуального механізму.

Практичне значення отриманих результатів полягає у тому, що сформульовані та обґрунтовані у дисертації теоретичні положення, висновки та пропозиції впроваджено і використовуються у:

– *правозастосовній діяльності* прокурорів під час розроблення і проведення тренінгів у межах підвищення кваліфікації прокурорів (акт впровадження результатів дисертації у практичну діяльність Офісу генерального прокурора від 03.03.2025 р.);

– *освітньому процесі* – при викладанні навчальних дисциплін «Актуальні проблеми застосування кримінального процесуального законодавства», «Кримінальний процес», «Досудове розслідування», «Кримінальна юстиція» та під час підготовки навчально-методичних і дидактичних матеріалів, а також рекомендувати їх до вивчення під час самостійної роботи здобувачів вищої освіти (акт впровадження результатів дисертації в освітній процес Національної академії внутрішніх справ від 02.07.2026 р. № 200-ОП);

– *науково-дослідницькій роботі* – при підготовці монографій, підручників, навчальних посібників, методичних рекомендацій, узагальнення аналітичних матеріалів, обґрунтування пропозицій до чинних проєктів нормативно-правових актів, підготовка яких потребує проведення відповідних наукових досліджень або містить наукову складову (акт впровадження результатів дисертації в наукову діяльність Національної академії внутрішніх справ від 02.07.2026 р. № 201-НД).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційне дослідження є результатом особистої наукової роботи здобувача. Наукові положення, висновки та рекомендації, винесені на захист, сформульовано здобувачем самостійно. У науковій праці, опублікованій у співавторстві, особистий внесок здобувача становить 80% та полягає у формуванні концепції дослідження, здійсненні основної частини теоретичного і практичного аналізу, опрацюванні нормативно-правових актів та матеріалів правозастосовної практики, формулюванні наукових висновків і пропозицій. У дисертації використано виключно ті положення та результати цієї публікації, які становлять особистий науковий доробок здобувача.

Для аргументації окремих аспектів дослідження застосовано напрацювання інших учених, на які у тексті надано відповідні бібліографічні посилання.

Апробація матеріалів дисертації. Основні положення та результати дисертації оприлюднено на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях, що відбулися в Україні, зокрема: «Кримінальне судочинство: права людини під час надзвичайного або воєнного стану» (м. Київ, 18 листопада 2022 р.); «Кримінальне судочинство: сучасний стан та перспективи розвитку» (м. Київ, 28 квітня 2023 р.); «Кримінальне судочинство в умовах дії правового режиму воєнного стану та в повоєнний період» (м. Київ, 30 квітня. 2025 р.); «Міжнародний кримінальний суд у системі сучасного правосуддя» (м. Київ, 24 квітня 2026 р.).

Публікації. Основні положення та висновки дослідження, сформульовані у дисертації, відображено у семи наукових публікаціях, серед яких три статті – у наукових фахових виданнях України, перелік яких затверджено МОН України, та чотирьох тез доповідей, що оприлюднено на міжнародних, всеукраїнських і міжвідомчих науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається з анотації (українською та англійською мовами), вступу, трьох розділів, що містять десять підрозділів, висновків, списку використаних джерел (275 найменувань на 29 сторінках) та 4 додатків на 26 сторінках. Повний обсяг дисертації становить 278 сторінок, з них основний текст – 221 сторінка.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ КОРУПЦІЙНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ У СФЕРІ СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1.1. Загальна характеристика поняття корупційних правопорушень

Визначення змісту поняття «корупційне кримінальне правопорушення» має принципове значення для встановлення меж цієї категорії кримінально протиправних діянь та, відповідно, для з'ясування особливостей їх досудового розслідування. Попри значну увагу, приділену цій проблематиці у працях П. П. Андрушка, Ю. В. Бауліна, А. А. Вознюка, О. О. Дудорова, З. А. Загиней, К. П. Задоя, О. К. Маріна, Д. Г. Михайленка, В. О. Навроцького, А. В. Савченка, В. М. Трепака, В. І. Тютюгіна, М. І. Хавронюка та інших учених, єдиного доктринального підходу до змісту цього поняття та критеріїв віднесення кримінальних правопорушень до корупційних не сформовано.

Вихідним для дослідження є нормативне розуміння корупції, закріплене у ст. 1 Закону України «Про запобігання корупції», яке пов'язує її з використанням особою наданих службових повноважень або пов'язаних із ними можливостей для одержання неправомірної вигоди, а також із пропозицією, обіцянкою чи наданням такої вигоди з метою схвалення іншої особи до протиправного використання відповідних повноважень [190]. У цьому Законі корупційне правопорушення визначено через наявність ознак корупції, спеціального суб'єкта та встановленої законом юридичної відповідальності [190].

Водночас поняття «корупційне правопорушення» та «правопорушення, пов'язане з корупцією» не є тотожними. Визначальною ознакою першого є наявність корупційної складової, тоді як друге поняття не містить ознак корупції, але полягає у порушенні встановлених антикорупційним законодавством вимог,

заборон чи обмежень [190]. Таке розмежування має не лише теоретичне, а й практичне значення, оскільки визначає вид юридичної відповідальності та межі кримінально-правового реагування. Для цілей цього дослідження основне значення має саме кримінально караний сегмент корупційної поведінки. Відповідні наслідки та інші види юридичної відповідальності врегульовуються спеціальними нормами антикорупційного та іншого законодавства [190; 49].

Кримінальний кодекс України (далі – КК) не містить окремої розгорнутої дефініції корупційного кримінального правопорушення, натомість у примітці до ст. 45 КК закріплює перелік діянь, що визнаються корупційними. До них віднесено кримінальні правопорушення, передбачені ст.ст. 191, 262, 308, 312, 313, 320, 357, 410 КК, якщо їх учинено шляхом зловживання службовим становищем, а також кримінальні правопорушення, передбачені ст.ст. 210, 354, 364, 364-1, 365-2, 368–369-2 КК. Окремо кримінальними правопорушеннями, пов’язаними з корупцією, визначено діяння, передбачені ст. 366-2, 366-3 КК. Таким чином законодавець застосував формально-переліковий спосіб визначення кола корупційних кримінальних правопорушень [192].

У доктрині корупційне правопорушення характеризують через сукупність взаємопов’язаних ознак: умисний характер діяння, наявність ознак корупції, визначене законом коло суб’єктів та встановлення юридичної відповідальності за його вчинення. Зокрема, М. І. Хавронюк та О. О. Дудоров пов’язують корупційну поведінку з використанням службових повноважень чи пов’язаних із ними можливостей для одержання неправомірної вигоди або наданням такої вигоди з метою впливу на поведінку відповідного суб’єкта [38, с. 780]. Такий підхід розкриває змістові ознаки корупції, проте сам по собі не визначає кримінально-правові межі категорії корупційних кримінальних правопорушень [122; 38, с. 780].

У зв’язку з цим особливого значення набуває питання співвідношення положень Закону України «Про запобігання корупції» та КК. У науковій

літературі представлені різні підходи до автономності відповідних нормативних понять. М. І. Хавронюк виходить із того, що поняття, закріплені у базовому антикорупційному законі, можуть використовуватися для тлумачення інших нормативних актів, якщо останні не встановлюють власного визначення [253, с. 11]. Водночас звертається увага на те, що поняття «корупційне правопорушення» безпосередньо призначене для застосування Закону України «Про запобігання корупції», тоді як кримінально-правові наслідки та коло корупційних кримінальних правопорушень визначаються КК [190, с. 216-217].

На користь автономного кримінально-правового підходу свідчить і ч. 3 ст. 3 КК, відповідно до якої кримінальна протиправність діяння, його караність та інші кримінально-правові наслідки визначаються виключно цим Кодексом. Тому при використанні відповідних понять у кримінальному процесі доцільно враховувати їх нормативне призначення: зміст корупції та корупційного правопорушення розкривається антикорупційним законодавством, а належність конкретного кримінального правопорушення до корупційних – кримінальним законом [39, с. 452; 254, с. 23]. Саме такий підхід, на нашу думку, найбільшою мірою забезпечує юридичну визначеність та унеможливорює довільне розширення кола корупційних кримінальних правопорушень.

Водночас законодавча модель, закріплена у примітці до ст. 45 КК, не позбавлена дискусійності. А. В. Савченко звертає увагу на відсутність у ній прямого зв'язку з нормативним поняттям корупції, тоді як М. І. Мельник перевагою перелікового підходу вважає його юридичну чіткість та здатність забезпечувати принцип законності [40, с. 216-217]. У цьому контексті показовою є дискусія щодо можливості ставити під сумнів корупційний характер діяння, прямо включеного до примітки ст. 45 КК, якщо його ознаки не повністю відповідають визначенню корупції у спеціальному Законі. Н. М. Ярмиш допускає можливість використання такої невідповідності стороною захисту [264, с. 161], тоді як О. О. Дудоров обґрунтовано наголошує на визначальній ролі КК у

встановленні кримінально-правових наслідків [39, с. 452]. У цьому ж контексті у науковій літературі звертається увага на відсутність єдиного системного підходу до розміщення та розуміння корупційних кримінальних правопорушень у структурі кримінального закону [108].

Дискусійним залишається і питання про доцільність законодавчого визначення поняття «корупційне кримінальне правопорушення». Р. В. Кимлик відсутність такої дефініції розглядає як недолік сучасного антикорупційного законодавства [57, с. 263-265]. Протилежну позицію займає Р. Сімах, на думку якого відсутність визначення не створює істотних перешкод для діяльності правоохоронних органів [222, с. 167]. На наш погляд, значення законодавчої дефініції не слід оцінювати виключно через її можливий вплив на кількісні показники виявлення корупційних правопорушень. Її цінність полягає насамперед у забезпеченні термінологічної узгодженості, правової визначеності та однакового розуміння відповідної категорії у кримінальному і кримінальному процесуальному праві.

Водночас нормативне визначення не повинно створювати додаткової конкуренції понять. О. Ф. Пасєка звертає увагу на надмірну кількість юридичних категорій, пов'язаних із корупційними діями, що здатна ускладнювати правозастосування [120, с. 197]. Отже, доцільність закріплення дефініції «корупційне кримінальне правопорушення» має оцінюватися не як самоціль, а з позиції її здатності узгодити положення антикорупційного та кримінального законодавства без дублювання вже наявних категорій.

Аналіз запропонованих у науковій літературі визначень свідчить, що дослідники використовують різні критерії для характеристики корупційних кримінальних правопорушень. Так, В. І. Тютюгін та К. С. Косінова акцентують увагу на умисному характері діяння, використанні влади, службового становища чи пов'язаних із ним можливостей та законодавчо встановленому переліку таких правопорушень [239, с. 396]. Т. С. Батраченко та Ю. С. Копійко пов'язують

корупційний злочин із посяганням на відносини у сфері надання публічних послуг [8, с. 307], О. К. Марін – із використанням спеціального статусу для одержання неправомірної вигоди [101], а О. Л. Бусол – із наявністю у діянні ознак корупції та корупційного правопорушення [15, с. 6].

Узагальнення цих підходів дозволяє виокремити кілька найбільш стійких характеристик: умисність діяння; зв'язок із використанням службових повноважень, становища або спеціального статусу; спрямованість на одержання чи надання неправомірної вигоди або інше неправомірне використання відповідних можливостей; кримінальну караність; нормативне віднесення діяння до кола корупційних. При цьому, окремі авторські визначення не охоплюють усього законодавчого переліку, оскільки надмірно звужують корупційні кримінальні правопорушення лише до сфери публічних послуг або до діянь спеціальних суб'єктів. У цьому аспекті заслуговує на увагу позиція А. В. Савченка щодо необхідності враховувати не тільки зловживання службовим становищем, а й ширше використання такого становища [217, с. 8]. Конвенційний характер категорії корупційних злочинів та її використання у міжнародно-правових актах також підкреслює Є. В. Стрільченко [231, с. 198].

Не менш різноманітними є підходи до класифікації корупційних кримінальних правопорушень. У науковій літературі їх групують за родовим об'єктом посягання, суб'єктом, способом учинення, характером використання службового становища та іншими критеріями. Для цілей кримінального процесу найбільш функціональним вважаємо поділ на три групи:

- 1) кримінальні правопорушення, пов'язані з активним або пасивним підкупом та одержанням чи наданням неправомірної вигоди;
- 2) кримінальні правопорушення, що полягають у заволодінні певними предметами шляхом зловживання службовим становищем;
- 3) кримінальні правопорушення, змістом яких є зловживання владою, службовим становищем чи повноваженнями.

Така класифікація не лише систематизує законодавчий перелік, а й дозволяє враховувати відмінності механізму вчинення діянь під час визначення напрямів їх досудового розслідування.

Окремої уваги потребує віднесення до корупційного кримінального правопорушення, передбаченого ст. 210 КК. Так, М. І. Хавронюк та К. П. Задоя звертають увагу на те, що диспозиція цієї норми безпосередньо не містить мети одержання неправомірної вигоди, у зв'язку з чим її відповідність поняттю корупції, закріпленому у ст. 1 Закону України «Про запобігання корупції», може викликати сумнів [190]. Звідси впливає позиція про можливість виключення ст. 210 КК із переліку, наведеного у примітці до ст. 45 КК.

З такою пропозицією повною мірою погодитися не можна. Нецільове використання бюджетних коштів, здійснення бюджетних видатків або надання кредитів за відсутності належних бюджетних призначень чи з їх перевищенням передбачає використання службових можливостей в супереч установленому порядку розпорядження публічними коштами. При цьому неправомірна вигода у розумінні антикорупційного законодавства може бути спрямована не лише безпосередньо особі, яка вчиняє відповідні дії, а й третім особам. Тому відсутність у диспозиції ст. 210 КК прямої вказівки на мету особистого збагачення сама по собі не виключає корупційної природи такого діяння. Нормативне віднесення ст. 210 КК до переліку корупційних кримінальних правопорушень у цьому аспекті є обґрунтованим [190].

Проведений аналіз свідчить, що багатоваріантність доктринальних визначень і класифікацій зумовлена складною правовою природою корупційних кримінальних правопорушень, які об'єднуються не за одним, а за сукупністю критеріїв – суб'єктом, способом учинення, предметом, спрямованістю діяння, використанням службових можливостей та характером неправомірної вигоди. Тому формування їх універсального визначення виключно через одну з

наведених ознак неминуче призводить до звуження змісту досліджуваної категорії.

З урахуванням викладеного під корупційним кримінальним правопорушенням пропонуємо розуміти передбачене КК умисне кримінально протиправне діяння, нормативно віднесене законодавцем до корупційних, зміст якого пов'язаний з використанням службових повноважень, становища чи зумовлених ними можливостей, одержанням, наданням або пропозицією неправомірної вигоди чи іншим проявом корупційної поведінки, за вчинення якого встановлено кримінальну відповідальність. Таке розуміння поєднує формальний критерій – віднесення діяння до встановленого КК переліку – зі змістовними ознаками корупції та є придатним для подальшого дослідження особливостей досудового розслідування цієї категорії кримінальних правопорушень.

1.2. Правові засади та особливості кримінального провадження щодо корупційних кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності

Розслідування корупційних кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності здійснюють Національне антикорупційне бюро України (далі – НАБУ), Державне бюро розслідувань (далі – ДБР) та Національна поліція України (далі – НПУ). Розмежування їх компетенції ґрунтується насамперед на предметних і суб'єктних критеріях підслідності, закріплених у ст. 216 КПК. Для НАБУ визначальними є вид кримінального правопорушення, розмір його предмета чи завданої шкоди, а також статус особи, яка його вчинила.

Частина 5 ст. 216 КПК встановлює спеціальні умови підслідності НАБУ. Зокрема, провадження щодо кримінальних правопорушень, передбачених ст.ст.

354 (щодо працівників юридичних осіб публічного права), 368, 369, 369-2 КК, належать до його компетенції за умови досягнення встановленого законом розміру предмета правопорушення; для правопорушень, передбачених ст.ст. 191, 206-2, 209, 210, 211, 364, 410 КК, враховуються також розмір предмета або шкоди та визначений законом статус службової особи. Ще однією підставою є вчинення пропозиції, обіцянки чи надання неправомірної вигоди або зловживання впливом щодо службової особи з переліку осіб, підслідних НАБУ [81].

Зміст предметно-суб'єктного підходу полягає у тому, що для встановлення належної підслідності недостатньо лише визначити юридичну кваліфікацію діяння. Необхідно одночасно зіставити характер кримінального правопорушення, розмір його предмета або заподіяної шкоди та службовий статус особи. Саме поєднання цих ознак дає змогу відмежувати компетенцію НАБУ від компетенції інших органів досудового розслідування. Така модель спрямована на концентрацію ресурсів спеціалізованого антикорупційного органу на провадженнях, що мають підвищену суспільну небезпечність і пов'язані з колом суб'єктів визначених законом.

Для кримінальних правопорушень, передбачених ст.ст. 354, 368, 369, 369-2 КК, закон пов'язує підслідність НАБУ, зокрема, з установленим вартісним показником предмета правопорушення. Щодо діянь, передбачених ст.ст. 191, 206-2, 209, 210, 211, 364, 410 КК, значення має також статус службової особи державного органу, правоохоронного органу, військового формування, органу місцевого самоврядування або відповідного суб'єкта господарювання. Отже, законодавець використовує не один універсальний критерій, а систему взаємопов'язаних умов, що мають перевірятися на початковому етапі кримінального провадження [81].

КПК допускає й окремі винятки із загального розмежування підслідності. За передбачених законом умов кримінальне провадження може бути віднесене до компетенції НАБУ з урахуванням тяжкості наслідків, а детектив НАБУ за

рішенням директора НАБУ та за погодженням із прокурором САП може розслідувати кримінальні правопорушення, віднесені до підслідності інших органів, якщо це необхідно для запобігання, виявлення, припинення та розкриття правопорушень, підслідних НАБУ [81].

Компетенція ДБР визначається переважно суб'єктною ознакою за умови відсутності підстав для підслідності НАБУ. НПУ, у свою чергу, розслідує корупційні кримінальні правопорушення, не віднесені законом до компетенції НАБУ або ДБР. Попри нормативне розмежування, на практиці виникають спори щодо належного органу досудового розслідування.

Відмінність компетенції ДБР полягає у домінуванні суб'єктного критерію: вирішальним є те, ким саме вчинено кримінальне правопорушення, якщо відсутні спеціальні умови підслідності НАБУ. Для НПУ характерним є залишковий принцип, за яким її слідчі здійснюють розслідування тих корупційних кримінальних правопорушень, що законом не віднесені до компетенції НАБУ чи ДБР. На практиці така багаторівнева конструкція потребує швидкого і правильного встановлення сукупності юридично значущих ознак уже після внесення відомостей до ЄРДР, оскільки помилка у визначенні органу розслідування надалі може поставити питання про належність процесуальної процедури та оцінку одержаних доказів.

Відповідно до ч. 5 ст. 218 КПК спори про підслідність вирішує керівник органу прокуратури вищого рівня, а якщо провадження може належати до підслідності НАБУ – Генеральний прокурор або заступник Генерального прокурора – керівник Спеціалізованої антикорупційної прокуратури (особа, яка виконує його обов'язки). Рішення оформлюється постановою про вирішення спору та доручення здійснення досудового розслідування у порядку ст.ст. 36, 110, 216, 218 КПК.

Водночас чинний КПК не встановлює достатньо чіткої процедури направлення матеріалів для вирішення спору про підслідність і строку його

розгляду. Така невизначеність здатна негативно позначатися на строках досудового розслідування. Тому у ч. 5 ст. 218 КПК пропонується передбачити, що спір про підслідність вирішується керівником органу прокуратури вищого рівня на підставі матеріалів кримінального провадження у строк не більше п'яти днів з моменту їх отримання, а направлення матеріалів здійснює прокурор, який здійснює процесуальне керівництво, з власної ініціативи або за клопотанням слідчого.

Окремою проблемою є допустимість доказів, одержаних із порушенням правил інституціональної чи територіальної підслідності, а також унаслідок зміни прокурором органу досудового розслідування через його неефективність. Судова практика виходить із диференційованої оцінки таких порушень: формальне недотримання вимог КПК саме по собі не зумовлює автоматичної недопустимості доказу. Такий підхід відображено, зокрема, у постанові ККС ВС від 01.11.2022 р. у справі № 344/2995/15-к (провадження № 51-8361км18) [210] та постанові від 01.12.2020 р. у справі № 318/2921/18 (провадження № 51-2753км20) [173].

У цьому контексті необхідно розмежовувати саме порушення правил підслідності та його процесуальні наслідки. Підхід, за яким будь-яка помилка у визначенні органу розслідування автоматично нівелює всі отримані ним фактичні дані, не відповідає сформованим судовою практикою критеріям оцінки допустимості. Вирішальним є не формальний факт відступу від процесуальної норми, а характер порушення, його істотність та реальний вплив на гарантовані права учасника кримінального провадження. Саме тому питання допустимості потребує індивідуальної оцінки обставин конкретного провадження, а не механічного застосування наслідків ст. 87 КПК.

ККС ВС послідовно орієнтує суди на з'ясування того, чи перешкодило конкретне процесуальне порушення реалізації прав і свобод особи. У справі № 318/2921/18 акцентовано увагу на необхідності оцінювати істотність відступу від вимог КПК та його фактичний вплив на процесуальні гарантії [173]. Подібний

підхід дає змогу уникнути ситуації, коли доказ визнається недопустимим лише через формальну помилку, яка не вплинула ні на його достовірність, ні на можливість сторони реалізувати свої права.

Застосовуючи ч. 1 ст. 87 КПК, суд має встановити, яке саме фундаментальне право або свободу було порушено, кого стосувалося таке порушення та наскільки воно вплинуло на реалізацію процесуальних гарантій. Процесуальні порушення можуть бути підставою для недопустимості доказів тоді, коли вони прямо й істотно порушують права і свободи людини та/або породжують неусувні сумніви у достовірності фактичних даних. Аналогічні підходи сформульовані ККС ВС у справах № 639/8329/14-к і № 720/49/19 та Великою Палатою ВС у справі № 756/10060/17 [154; 176; 135].

Цей підхід поширюється і на похідні докази: крім недопустимості первісного доказу необхідно встановити причинний зв'язок між інформацією, отриманою з істотним порушенням прав, і здобуттям похідного доказу. Таку правову позицію ВС висловив у постанові від 12.11.2019 р. у справі № 236/863/17 (провадження № 51-8865км18) [147]. Перелік порушень у ст. 87 КПК не є вичерпним, однак наведені у ній випадки орієнтують суд на оцінку саме фундаментальності порушення [133].

Отже, при застосуванні концепції похідних доказів суд повинен встановити не тільки дефект первісного джерела, а й фактичну залежність подальшого доказу від інформації, здобутої з істотним порушенням фундаментальних прав. Якщо такий причинний зв'язок не доведений, саме по собі використання первісного матеріалу в межах провадження не є достатньою підставою для автоматичного виключення всіх наступних доказів. Такий підхід відповідає вимозі індивідуалізованої оцінки допустимості та запобігає надмірному розширенню процесуальних наслідків порушення [147].

Порушення правил підслідності також не тотожне автоматичному порушенню права на захист: право особи на розслідування конкретно визначеним

органом не закріплене як самостійне фундаментальне право. Відтак висновок про недопустимість доказів має ґрунтуватися не лише на факті порушення ст. 216 КПК, а й на встановленні його істотного впливу на права і свободи особи або достовірність доказів. Такий підхід узгоджується з позицією ККС ВС у справі № 640/5023/19 [166].

Зазначене не означає, що правила підслідності мають суто організаційне значення. Законодавчий розподіл компетенції між органами досудового розслідування покликаний забезпечити спеціалізацію, неупередженість та належну організацію розслідування. Проте, для вирішення питання про допустимість доказів необхідно встановити додатковий юридично значущий наслідок: істотне порушення прав і свобод або обґрунтований сумнів у достовірності одержаних відомостей. Тому порушення ст. 216 КПК і порушення фундаментальної процесуальної гарантії не повинні ототожнюватися [166].

Особливої уваги потребує зміна підслідності прокурором на підставі ч. 5 ст. 36 КПК. У постанові від 14.04.2020 у справі № 761/34909/17 Об'єднана палата ККС ВС наголосила, що підслідність визначається ст. 216 КПК [137]. Передача провадження іншому органу через неефективність можлива лише після того, як належний орган фактично здійснював розслідування і воно було обґрунтовано визнане неефективним. Якщо із моменту внесення відомостей до ЄРДР розслідування здійснював неуповноважений орган, а належний орган його не проводив, постанова про зміну підслідності не може підміняти встановлену законом процедуру [137]. Аналогічний висновок викладено у справі № 725/5014/18 [152].

Право прокурора змінити орган досудового розслідування не може розглядатися як необмежена дискреція. Частина 5 ст. 36 КПК передбачає винятковий механізм, застосування якого потребує наявності передумов, визначених законом. До прийняття відповідної постанови має існувати фактична основа для висновку про неефективність роботи органу, якому провадження

підслідне за ст. 216 КПК. Інакше зміна підслідності перетворюється з екстраординарного засобу забезпечення результативного розслідування на спосіб довільного перерозподілу кримінальних проваджень між правоохоронними органами.

Показовим у цьому аспекті є висновок про неможливість визнати неефективним розслідування, яке належним органом фактично не здійснювалося. Якщо після внесення відомостей до ЄРДР матеріали одразу опинилися в іншого органу, відсутній предмет для оцінки ефективності діяльності органу, визначеного ст. 216 КПК. Саме ця логіка простежується у правових позиціях, на які зроблено посилання у справах № 761/34909/17 та № 725/5014/18 [137; 152].

Належна правова процедура реалізації повноважень за ч. 5 ст. 36 КПК передбачає наявність уповноваженого суб'єкта, попередню оцінку ефективності розслідування, прийняття процесуального рішення у формі постанови та належне її мотивування. Постанова має відповідати ст. 110 КПК і містити фактичні та юридичні підстави зміни підслідності. Доручення розслідування іншому органу без встановлення неефективності розслідування органом, визначеним ст. 216 КПК, означає вихід прокурора за межі встановлених повноважень. Наслідком такого порушення за відповідних умов може бути визнання доказів недопустимими [183].

Належна правова процедура у цьому випадку охоплює не лише формальну наявність постанови. Вона передбачає послідовність процесуальних передумов: компетентність прокурора, наявність матеріалів для оцінки ходу розслідування, встановлення ознак його неефективності, виклад фактичних і правових мотивів та визначення іншого органу досудового розслідування. Вмотивованість рішення є принциповою, оскільки дозволяє перевірити, чи дійсно прокурор реалізував повноваження з метою забезпечення ефективності провадження, а не довільно змінив встановлену законом підслідність.

У цьому сенсі вимоги ст. 110 КПК виконують гарантійну функцію. Письмова форма і належне мотивування зменшують ризик суб'єктивного підходу та забезпечують правову визначеність для учасників провадження. Зміна законодавчо визначеної підслідності має бути винятком із загального правила, а тому потребує переконливого пояснення причин такого рішення. Відсутність відповідного обґрунтування свідчить про дефект процедури, наслідки якого мають оцінюватися з урахуванням ст.ст. 86, 87 КПК [183].

Водночас, самого порушення належної правової процедури недостатньо. Для застосування наслідків недопустимості необхідно оцінити чи супроводжувалося воно істотним порушенням прав і свобод особи. Показовою є справа № 725/5014/18, у якій досудове розслідування НПУ фактично не здійснювалося, хоча згодом було визнане неефективним і провадження передано іншому органу. ВС наголосив, що передумовою застосування ч. 5 ст. 36 КПК є реальне здійснення розслідування належним органом та встановлення його неефективності [152].

Проблемним залишається й саме поняття «неефективне досудове розслідування», оскільки КПК не містить його легального визначення. Т. Лужецька звертає увагу на те, що застосування ст. 36 КПК потребує встановлення факту неефективного розслідування органом, визначеним ст. 216 КПК, однак відсутність нормативної дефініції спричиняє різні підходи у практиці [95].

О. Крикунов, навпаки, вважає неможливим установа універсального нормативного стандарту ефективності через особливості конкретних кримінальних правопорушень та їх розслідування [72].

Відсутність законодавчого визначення створює практичну проблему: однакові за характером недоліки розслідування можуть по-різному оцінюватися різними прокурорами. З одного боку, надмірно деталізований перелік критеріїв не здатний охопити всі можливі ситуації; з іншого – повна відсутність орієнтирів

розширює простір для дискреції. Тому доцільним є поєднання загальних законодавчих критеріїв із можливістю їх конкретизації залежно від обставин провадження. Такий підхід узгоджує застереження щодо неможливості створення універсальної формули ефективності [72] з потребою забезпечити передбачуваність застосування ч. 5 ст. 36 КПК [95].

Водночас судовою практикою вже сформульовано орієнтири оцінки ефективності. У постанові Об'єднаної палати ККС ВС від 24.05.2021 у справі № 640/5023/19 названо спрямованість на досягнення завдань кримінального провадження, законність, публічність, розумну швидкість, всебічність і повноту, незалежність та неупередженість, прозорість, індивідуалізацію і диференціацію форм розслідування [183]. Їх нормативна конкретизація могла б зменшити ризики необґрунтованої зміни підслідності та посилити правову визначеність.

Названі судом орієнтири можуть бути покладені в основу нормативної моделі оцінки. Отже, спрямованість на досягнення завдань кримінального провадження характеризує результативну сторону діяльності: законність – відповідність процесуальних дій установленим процедурі; розумна швидкість – своєчасність реагування та недопущення невинуватної бездіяльності. Усебічність і повнота передбачають перевірку обставин, що мають значення для провадження, а незалежність та неупередженість – відсутність неналежного впливу на процесуальні рішення. У сукупності ці критерії дозволяють оцінювати не окрему невдалу процесуальну дію, а загальний стан досудового розслідування [183].

З урахуванням цього пропонується доповнити ч. 5 ст. 36 КПК положенням про обставини, що можуть свідчити про неефективність досудового розслідування, зокрема:

– невизначення керівником органу досудового розслідування слідчого чи дізнавача протягом семи днів;

- систематичне безпідставне невиконання або часткове виконання вказівок прокурора;
- безпідставні відмови у визнанні потерпілим чи цивільним позивачем;
- систематичне безпідставне ненадання відповідей на клопотання учасників за умови об'єктивного підтвердження відповідних фактів матеріалами провадження [121].

Запропоновані обставини мають значення саме як об'єктивно фіксовані прояви неналежної організації або здійснення розслідування. Їх перевагою є можливість перевірки за матеріалами конкретного кримінального провадження. Йдеться не про абстрактну оцінку якості роботи слідчого, а про факти, що можуть бути документально підтверджені: тривале невизначення уповноваженого слідчого, систематичне невиконання вказівок прокурора, безпідставне ігнорування процесуальних звернень чи необґрунтоване обмеження процесуального статусу учасника. Це створює більш визначену основу для застосування ч. 5 ст. 36 КПК та одночасно обмежує можливість довільного використання прокурорської дискреції.

У науковій літературі висловлено пропозиції запровадити судовий контроль за законністю визначення підслідності, зокрема можливість оскарження відповідної постанови прокурора слідчому судді. М.А. Погорецький та С.Г. Волкотруб підтримують розширення судового контролю на це питання [129]. М.С. Городецька також обґрунтовує необхідність такого контролю та пропонує пов'язати невикористання механізму оскарження під час досудового розслідування з подальшою можливістю порушувати питання про недопустимість доказів [25].

На нашу думку, запровадження окремого судового оскарження постанови прокурора про визначення підслідності не є оптимальним. Воно може спричинити додаткове навантаження на слідчих суддів, ускладнити питання оцінки допустимості доказів та створити ризики затягування досудового

розслідування. Доцільнішим є підвищення вимог до мотивування прокурорського рішення та нормативне визначення критеріїв неефективності розслідування.

Під час воєнного стану повноваження прокурора щодо зміни підслідності були розширені. Закон України «Про внесення змін до КПК щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану» від 14.04.2022 р. передбачив можливість доручення розслідування іншому органу не лише у разі неефективності, а й за наявності об'єктивних обставин, що унеможливають функціонування належного органу або здійснення ним досудового розслідування в умовах воєнного стану [187].

Наразі, воєнний стан зумовив появу додаткової фактичної підстави для передачі провадження іншому органу. Йдеться про ситуації, коли належний за правилами підслідності орган об'єктивно не може функціонувати або здійснювати розслідування у конкретних умовах. На відміну від неефективності, така підстава пов'язана не з оцінкою якості вже проведеної роботи, а з фактичною неможливістю належного виконання функцій. Отже, прокурор у постанові має чітко розмежовувати, яка саме із передбачених законом підстав застосовується: неефективність досудового розслідування чи об'єктивні обставини воєнного стану [187].

Отже, сучасна модель підслідності корупційних кримінальних правопорушень потребує не стільки розширення механізмів судового оскарження, скільки підвищення правової визначеності процедур. Обґрунтованість постанови прокурора про зміну підслідності має оцінюватися з урахуванням конкретних обставин провадження, а критерії неефективності досудового розслідування доцільно чіткіше закріпити у КПК. Це дозволить одночасно забезпечити належну спеціалізацію органів досудового розслідування, дотримання процесуальних прав учасників і стабільність доказової діяльності.

1.3. Процесуальний статус суб'єктів сторони обвинувачення у розслідуванні корупційних правопорушень у сфері службової діяльності

У теорії кримінального процесу питання процесуального статусу учасників кримінального провадження традиційно розглядалося у контексті загальної проблематики правового становища особи у сфері кримінального процесу, зокрема у працях Ю. Грошевого, І. Глов'юк, А. Дубинського, О. Капліної, О. Кучинської, Л. Лобойка, В. Малярєнка, М. Михєєнка, В. Нора, М. Погорецького, Л. Удалової.

У юридичній літературі поняття «правовий статус» і «правове становище» зазвичай уживаються як синонімічні. Як зазначає Ю. Стефанюк, немає теоретичної чи практичної необхідності розрізняти ці поняття; натомість доцільно виділяти правовий статус у широкому та вузькому значеннях, підкреслюючи поліструктурність цієї категорії [227, с. 44].

Так, кримінальний процесуальний статус особи учасника кримінального провадження визнається галузевим статусом, оскільки є таким, що регулюється нормами кримінального процесуального права [20, с. 31].

Аналіз наукових підходів до структури правового та процесуального статусу особи свідчить, що більшість авторів беззаперечно відносять до його основних елементів права й обов'язки.

Наявність значної кількості елементів у структурі статусу особи пов'язують із його широким розумінням. Водночас надмірне розширення цієї категорії створює небезпеку її змістовного розмивання, оскільки охоплює практично всі законодавчо закріплені зв'язки між державою та особою [35].

Процесуальний статус учасника кримінального провадження визначається сукупністю закріплених законом можливостей і вимог до його поведінки, що охоплюють права та обов'язки, а також охоронювані законом інтереси, межі процесуальної свободи й правові наслідки невиконання встановлених приписів.

До сторони обвинувачення чинний КПК відносить прокурора, дізнавача, керівника органу дізнання, слідчого, керівника органу досудового слідства, співробітника оперативного підрозділу, який за письмовим дорученням дізнавача, слідчого чи прокурора виконує окремі слідчі (розшукові) дії (далі – СРД) або негласні слідчі (розшукові) дії (далі – НСРД) у кримінальному провадженні ст.ст. 36, 39, 39-1, 40, 40-1, 41 КПК.

Слідчий поряд із прокурором є одним з основних суб'єктів процесу доказування, які здійснюють збирання, перевірку та оцінювання доказів. Від законності, узгодженості та якості їх діяльності залежить формування належної й допустимої доказової бази.

Відповідно до п. 17 ч. 1 ст. 3 КПК слідчий є службовою особою органу досудового розслідування, уповноваженою у межах компетенції здійснювати досудове розслідування кримінальних правопорушень [81]. Реалізуючи покладені державою повноваження, слідчий виконує функції відповідного органу досудового розслідування у визначених законом процесуальних формах.

Щодо кримінальної процесуальної функції слідчого у літературі сформовано різні позиції. Так, Ю.П. Аленін зазначав, що головною функцією слідчого є розслідування, яке передбачає вжиття заходів для всебічного, повного й об'єктивного дослідження обставин справи, виявлення обвинувальних і виправдувальних, обтяжуючих та пом'якшуючих обставин, а також з'ясування всіх обставин, що підлягають доказуванню [3, с. 162; 4].

Існує думка про те, що слідчий виконує виключно кримінальну процесуальну функцію обвинувачення, адже поза межами трьох основоположних функцій інших не існує й існувати не може [212, с. 32; 8, с. 10].

Цікавою є думка про те, що функція слідчого має комбінований характер. До встановлення особи, яка вчинила злочин, слідчий виконує функцію розслідування кримінального правопорушення, а після вручення особі

письмового повідомлення про підозру ця функція трансформується у кримінальну процесуальну функцію обвинувачення [94, с. 20].

Заслуговує на увагу позиція, відповідно до якої слідчий реалізує самостійну функцію розслідування, відмежовану від основоположних функцій обвинувачення, захисту і судового розгляду, що здійснюється лише у досудовій стадії. На користь цього підходу свідчить і положення ч. 1 ст. 40 КПК щодо відповідальності слідчого за законність і своєчасність здійснення процесуальних дій та забезпечення всебічного, повного й неупередженого дослідження обставин кримінального правопорушення [199, с. 144].

Вважаємо більш обґрунтованою позицію щодо виконання слідчим самостійної кримінальної процесуальної функції розслідування кримінальних правопорушень. Щодо поняття статусу, то воно має таке значення: «статус – правове становище, певний стан чогось» [41, с. 402].

Узагальнюючи наведені наукові підходи, можемо визначити процесуальний статус слідчого як регламентоване нормами КПК правове становище слідчого, що характеризується сукупністю його повноважень, прав, обов'язків і відповідальності та визначає його місце у системі суб'єктів кримінального процесу під час реалізації функції досудового розслідування і виконання завдань кримінального провадження.

Сторону обвинувачення у кримінальному провадженні очолює прокурор. Відповідно до ст. 131-1 Конституції України прокуратура здійснює підтримання публічного обвинувачення в суді, а також організацію і процесуальне керівництво досудовим розслідуванням. На досудовій стадії обвинувальна діяльність реалізується у початковій матеріально-правовій формі, пов'язаній із твердженням про вчинення певною особою діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність (п. 13 ч. 1 ст. 3 КПК), а в судовому провадженні – у формі публічного обвинувачення, тобто процесуальної діяльності прокурора з доведення перед судом обвинувачення (п. 3 ч. 1 ст. 3 КПК).

Зі змісту ч. 2 ст. 36 КПК, вбачається, що функція обвинувачення реалізується прокурором на досудовому розслідуванні у формі процесуального керівництва і підготовки обвинувачення (п. п. 1–14 ч. 2 ст. 36 КПК), а в судовому провадженні – у формі підтримання публічного обвинувачення (п. 15 ч. 2 ст. 36 КПК, ч. 1, ст. 131-1 Конституції України). Вважаємо за доцільне застосовувати саме термін «публічне обвинувачення», адже саме такий термін міститься в Основному Законі – Конституції України, на відміну від «державного обвинувачення», який ми бачимо, зокрема у п. 3 ч. 1 ст. 3 КПК.

Отже, функція обвинувачення реалізується прокурором у взаємопов'язаних досудовій та судовій формах. На досудовій стадії його діяльність спрямована на процесуальне керівництво досудовим розслідуванням і формування законного та обґрунтованого обвинувачення, а в суді – на доведення перед судом обвинувачення конкретної особи у вчиненні кримінального правопорушення.

Таким чином, загальнопроцесуальна функція обвинувачення прокурора має досудову та судову складові, кожна з яких реалізується на відповідному етапі кримінального провадження.

Окремої уваги потребує трансформація змісту кримінального процесуального статусу прокурора залежно від стадії провадження. Незмінність прокурора у конкретному кримінальному провадженні не означає тотожності його функцій і повноважень на всіх етапах. Характерною рисою правового становища прокурора є залежність його статусу від стадії провадження та відповідна трансформація повноважень при переході від однієї стадії до іншої [64, с. 12].

Обґрунтованість цього висновку підтверджує позиція, згідно з якою багатостадійність кримінального провадження, конституційні функції прокуратури, особлива роль прокурора у здійсненні процесуального керівництва досудовим розслідуванням зумовлюють широкий спектр його повноважень, які

можна класифікувати залежно від стадій кримінального провадження, їх етапів чи окремих проваджень [78, с. 120].

Обсяг процесуальних прав та обов'язків прокурора не є відокремленим від стадії кримінального провадження, на якій вони реалізуються. Їх зміст зумовлюється характером виконуваної прокурором функції та тими процесуальними завданнями, вирішення яких покладається на нього у відповідний момент кримінального провадження. Тому загальні положення ст. 36 КПК мають узгоджуватися зі спеціальними нормами, що визначають повноваження прокурора з урахуванням особливостей певного етапу або окремої процесуальної дії.

Отже, з огляду на викладене, кримінальний процесуальний статус прокурора, доцільно розглядати як нормативно визначену сукупність його процесуальних можливостей, обов'язків і засобів їх реалізації, що обумовлюють місце та роль прокурора у кримінальному провадженні. Такий статус набуває практичного змісту через здійснення передбаченої законом компетенції, у межах якої прокурор реалізує покладені на прокуратуру функції та бере участь у досягненні завдань кримінального провадження.

Запропоноване розуміння дає підстави пов'язувати процесуальне становище прокурора не лише з формальним закріпленням його прав та обов'язків, а передусім із реальною можливістю здійснювати функції прокуратури та виконувати покладені на нього завдання у кримінальному провадженні.

Так, змагальна модель кримінального процесу та необхідність гарантування прав і свобод його учасників зумовили запровадження судового контролю на стадії досудового розслідування. Його призначення полягає у недопущенні необґрунтованого обмеження конституційних прав учасників провадження під час здійснення стороною обвинувачення процесуальних дій,

прийняття рішень та застосування заходів забезпечення кримінального провадження.

Виконання судово-контрольної функції під час досудового розслідування законодавець поклав на слідчого суддю (п. 18 ч. 1 ст. 3 КПК). Його діяльність має важливе значення для законності досудового розслідування, забезпечення прав, свобод і законних інтересів учасників та виконання завдань кримінального провадження, визначених ст. 2 КПК.

У цьому аспекті важливими є форми процесуальної взаємодії прокурора, дізнавача та слідчого зі слідчим суддею. Реалізація значної частини заходів забезпечення кримінального провадження та НСРД потребує судового контролю, тому якість такої взаємодії безпосередньо впливає на результати розслідування і дотримання прав його учасників [34].

Щодо потерпілого, то, на нашу думку, законодавче невіднесення його до сторони обвинувачення є дискусійним, оскільки не повною мірою враховує змагальну природу кримінального провадження та безпосередній зв'язок потерпілого з наслідками кримінального правопорушення.

Необхідність перегляду такого підходу неодноразово обґрунтовувалася у науковій літературі, однак належного законодавчого вирішення це питання дотепер не отримало.

Водночас законодавець відносить до сторони обвинувачення керівника органу дізнання, керівника органу досудового розслідування та співробітника оперативного підрозділу. За характером наданих їм повноважень ці суб'єкти не здійснюють у повному обсязі функції розслідування чи підтримання публічного обвинувачення, а їх участь у процесуальних відносинах має переважно організаційний або виконавчий характер.

Керівник органу дізнання та керівник органу досудового слідства, з точки зору законодавства, виконують на досудовому розслідуванні суто внутрішньовідомчу функцію, спрямовану на ресурсне, організаційне й технічне

забезпечення діяльності підпорядкованих їм дізнавачів і слідчих, які безпосередньо розслідують кримінальні провадження [106, с. 31–35].

На практиці законодавча модель не завжди реалізується послідовно. Значний обсяг процесуальних та внутрішньовідомчих повноважень керівників органів дізнання і досудового розслідування створює ризики надмірного втручання у діяльність процесуально самостійних слідчих та дізнавачів. Такий вплив може негативно позначатися на об'єктивності, строках і результатах досудового розслідування.

Ми погоджуємося з підходом, за яким діяльність керівників органів досудового розслідування має бути зосереджена насамперед на ресурсному, організаційному, технічному та методичному забезпеченні роботи підпорядкованих слідчих і дізнавачів. Методична допомога при цьому повинна мати рекомендаційний характер і не перетворюватися на позапроцесуальний вплив на прийняття слідчим процесуальних рішень.

Крім того, з метою зменшення корупційних ризиків, недопущення необґрунтованого втручання керівника органу досудового розслідування у роботу слідчого чи дізнавача та забезпечення рівномірного розподілу навантаження, вважаємо за необхідне запровадити автоматизований розподіл кримінальних проваджень за принципом, подібним до автоматизованого розподілу судових справ. Аналогічний автоматизований механізм доцільно запровадити і для визначення старшого прокурора групи прокурорів у кримінальному провадженні.

З огляду на це, пропонується внести зміни до ст. 39 КПК. Пункт 1 ч. 2 доцільно викласти у редакції, яка передбачатиме внесення керівником органу досудового розслідування відомостей до системи автоматизованого розподілу кримінальних проваджень для визначення слідчого (слідчих), який здійснюватиме досудове розслідування, та старшого слідчої групи. Так, у п. 3 ч. 2 ст. 39 КПК пропонуємо залишити право керівника ознайомлюватися з матеріалами досудового розслідування, виключивши слова «давати слідчому

письмові вказівки, які не можуть суперечити рішенням та вказівкам прокурора», тобто вилучити повноваження щодо надання слідчому обов'язкових письмових вказівок.

Запропоновані зміни спрямовані на усунення непритаманного процесуального впливу керівника органу досудового розслідування та переорієнтацію його діяльності на адміністративне, організаційне і методичне забезпечення роботи органу, без підміни процесуальної самостійності слідчого.

Підґрунтям такої пропозиції, на нашу думку, є необхідність реального, а не декларативного забезпечення процесуальної самостійності слідчого та дізнавача. Адміністративні посади в органах слідства і дізнання та посади практичних працівників мають бути функціонально розмежовані. Самостійність слідчого і дізнавача у прийнятті процесуальних рішень повинна поєднуватися з їх персональною відповідальністю, процесуальним керівництвом прокурора та судовим контролем у випадках, передбачених КПК. Такий підхід водночас мінімізуватиме корупційні ризики, пов'язані з позапроцесуальним впливом адміністративної вертикалі на хід конкретного розслідування.

На актуальність цієї проблеми вказують і обмежені можливості професійного зростання слідчих та дізнавачів, недостатня прозорість механізмів зайняття керівних посад і тривале перебування окремих осіб на адміністративних посадах. Особливо проблемною є ситуація, коли керівник має незначний практичний досвід роботи слідчим або дізнавачем, але водночас наділений істотними повноваженнями щодо контролю і спрямування досудового розслідування. Це поглиблює розрив між управлінськими рішеннями та потребами практичної діяльності й не завжди супроводжується співмірною відповідальністю керівника за результати конкретного кримінального провадження.

Відсутність конкурсних відборів на значну частину керівних посад в органах досудового розслідування НПУ, а також на окремі керівні посади у ДБР,

СБУ та БЕБ, або формальний характер таких процедур створюють додаткові корупційні ризики. Призначення переважно у межах дискреційних повноважень керівної вертикалі не забезпечує належної конкуренції за критеріями професійності, практичного досвіду та доброчесності.

Вважаємо, що позитивним орієнтиром у цьому аспекті, є кадрові механізми, запроваджені у спеціалізованих антикорупційних органах, зокрема САП і НАБУ, де конкурсні процедури мають істотне значення для добору кадрів та професійного просування. Окремі елементи конкурсного оновлення запроваджувалися також у системі прокуратури України.

Окреме місце серед новостворених правоохоронних органів посідає ДБР, у діяльності якого сучасні підходи до добору професійних і доброчесних кадрів, виявлення та розслідування правопорушень поєднуються з окремими традиційними управлінськими практиками, зокрема значною керівною вертикаллю та орієнтацією на кількісні показники оцінювання роботи слідчих. Це додатково актуалізує питання належного співвідношення адміністративних і процесуальних повноважень в органах досудового розслідування.

Підсумовуючи цей аспект, вважаємо за доцільне переглянути обсяг процесуальних повноважень керівника органу досудового розслідування у частині можливості безпосереднього впливу на процесуальну діяльність слідчого, зокрема виключити повноваження щодо надання обов'язкових письмових вказівок. Пріоритетними напрямками діяльності керівника ОДР мають бути організаційне, ресурсне та методичне забезпечення досудового розслідування, тоді як процесуальні рішення слідчий має приймати самостійно у межах наданих йому КПК повноважень, із забезпеченням процесуального керівництва прокурором та судового контролю у випадках, передбачених законом. Керівні посади в ОДР доцільно замінювати виключно на конкурсній основі з урахуванням професійних якостей, доброчесності, особистих досягнень та обов'язкового практичного досвіду роботи. Такий досвід пропонуємо

законодавчо диференціювати залежно від рівня керівної посади у межах від 3 до 10 років.

Запропонований підхід не є цілком новим для вітчизняної правової системи. Показовою у цьому контексті є трансформація законодавчих вимог до кандидата на посаду Генерального прокурора України: попередня вимога щодо вищої юридичної освіти та стажу роботи у сфері права понад 10 років була змінена законопроектом № 4645, яким передбачено можливість призначення громадянина України, який має вищу освіту та стаж роботи у сфері права або досвід роботи у законодавчому та/або правоохоронному органі понад п'ять років. Незалежно від дискусії щодо політичної складової цієї посади, зміна кваліфікаційних вимог під конкретну кадрову ситуацію є негативною практикою. Вимоги до керівних посад мають ґрунтуватися передусім на об'єктивних критеріях професійного досвіду, компетентності та доброчесності.

Окремо слід визначити місце співробітників оперативних підрозділів. Вони епізодично виконують окремі СРД або НСРД за письмовими дорученнями дізнавача, слідчого чи прокурора, користуючись під час їх виконання відповідними процесуальними повноваженнями. Такий характер участі не дає достатніх підстав прирівнювати їх процесуальний статус до статусу основних суб'єктів сторони обвинувачення.

Виходячи з викладеного, до основних владних суб'єктів сторони обвинувачення обґрунтовано відносити дізнавача, слідчого і прокурора, оскільки вони системно вступають у кримінальні процесуальні відносини з іншими учасниками провадження, застосовують передбачені законом процесуальні засоби та тісно взаємодіють зі слідчим суддею.

Підсумовуючи, вважаємо за необхідне законодавчо віднести до сторони обвинувачення потерпілого, його законного представника, представника-адвоката, а також цивільного позивача, його законного представника, представника-адвоката. Водночас керівника органу дізнання, керівника органу

досудового розслідування та співробітника оперативного підрозділу доцільно вилучити зі складу сторони обвинувачення. Такий підхід сприятиме формуванню її суб'єктного складу відповідно до фактично виконуваних кримінальних процесуальних функцій та забезпечить послідовність архітекtonіки сторони обвинувачення на різних стадіях кримінального провадження.

Крім того, законодавець має не лише належним чином визначити суб'єктний склад сторони обвинувачення, а й надати чітке нормативне визначення поняття «функція обвинувачення». Відсутність однозначного законодавчого визначення цієї категорії ускладнює встановлення змісту та меж діяльності відповідних суб'єктів кримінального провадження і зумовлює подальшу наукову дискусію.

1.4. Правовий захист викривача у кримінальному процесі

Для української правової системи категорія «викривач корупції» та відповідний правовий інститут є порівняно новими. Водночас у законодавстві держав сталої демократії, зокрема США, механізми захисту осіб, які повідомляють про порушення, формувалися значно раніше. Нормативне закріплення терміна «викривачі корупції» в Україні пов'язується з ухваленням Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про запобігання корупції» щодо викривачів корупції». Цими законодавчими змінами було не лише визначено поняття викривача, а й сформовано базові елементи його правового статусу: права, гарантії захисту та порядок використання каналів для повідомлення про можливі корупційні й пов'язані з корупцією правопорушення [105, с. 302].

Значення викривачів для виявлення та розслідування корупційних злочинів підтверджує зарубіжний досвід: впродовж останніх двадцяти років більш ніж

тридцять країн світу доповнили свою законодавчу базу спеціальними законами для захисту таких осіб або включили деякі гарантії захисту викривачів у трудове, антикорупційне законодавство чи етичні кодекси працівників. Зокрема, варто згадати такі країни, як Канада (Public Servants Disclosure Protection Act), Австралія (The Commonwealth Public Interest Disclosure Act, 2013), Нова Зеландія (Protection Disclosures Act, 2000), США (The Whistleblower Protection Act, 1989, The Intelligence Community Whistleblower Protection Act, 1998, The Sarbanes-Oxley Act, 2002, The Whistleblower Protection Enhancement Act, 2012), Японія (Whistleblower Protection Act, 2004), Південна Африка (Protection Disclosure Act, 2000), Румунія (Romanian Whistleblower's Law, 2004), Велика Британія (Public Interest Disclosure Act, 1998). Наведена нормативна практика демонструє стійку тенденцію до інституціоналізації викривання корупції та визнання викривачів важливим джерелом інформації для кримінального провадження у справах цієї категорії.

Необхідність належного захисту осіб, які повідомляють про корупцію, послідовно закріплюється й у міжнародних антикорупційних стандартах. Так, ст. 33 Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції, яку було ратифіковано Україною 18.10.2006 р., наголошує на важливості захисту осіб, які здійснюють викриття корупції [67]. Аналогічний підхід відображено у Кримінальній конвенції Ради Європи про боротьбу з корупцією, яку також було ратифіковано Україною 18.10.2006 р. Зокрема, ст. 22 зауважує, що кожна сторона вживатиме таких заходів, які можуть бути необхідними для забезпечення ефективного й належного захисту тих, хто повідомляє про кримінальні злочини, визначені у ст. 2-14 (тобто корупційні злочини) [75].

Відповідні гарантії передбачає також Цивільна конвенція про боротьбу з корупцією, яка у ст. 9 наголошує на тому, що «кожна сторона передбачає у своєму внутрішньому законодавстві належний захист проти будь-якої необґрунтованої санкції щодо працівників, які мають достатні підстави підозрювати корупцію та

добросовісно доповідають про свої підозри відповідальним особам або компетентним органам» [254].

Попри практичну значущість цього інституту, його кримінально-процесуальні та антикорупційні аспекти в українській юридичній доктрині залишаються дослідженими фрагментарно. Окремі складові зазначеної проблематики досліджували В. Бенедик, М. Буроменський, В. Василичук, В. Гвоздецький, О. Грибовський, З. Загинеї, О. Костенко, О. Мезеря, О. Нестеренко, В. Плиска, О. Сердюк, Г. Татаренко, І. Татаренко, Н. Чудик, О. Шостко, І. Яцків. Подальший розвиток національного механізму захисту викривачів був зумовлений також набранням чинності у 2017 р. Угодою про асоціацію України з Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії та їх державами-членами [240], адже однією із умов Угоди стала боротьба з корупцією.

Отже, нормативну основу захисту викривачів в Україні утворюють не лише внутрішні акти, а й міжнародні договори, зокрема Конвенція ООН проти корупції, Кримінальна та Цивільна конвенції про боротьбу з корупцією.

Законодавче визначення викривача міститься у ст. 1 Закону України «Про запобігання корупції», де викривачем є «фізична особа, яка за наявності переконання, що інформація є достовірною, повідомила про можливі факти корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень, інших порушень цього Закону, вчинених іншою особою, якщо така інформація стала їй відома у зв'язку з її трудовою, професійною, господарською, громадською, науковою діяльністю, проходженням нею служби чи навчання або її участю у передбачених законодавством процедурах, що є обов'язковими для початку такої діяльності, проходження служби чи навчання» [190].

Таким чином, набуття спеціального статусу залежить від сукупності передбачених законом ознак. За відсутності хоча б однієї з них повідомлення

підлягає розгляду, однак його автор залишається заявником і не набуває комплексу гарантій викривача.

Отже, поняття викривача не можна ототожнювати з будь-якою особою, яка звернулася зі скаргою чи заявою про корупцію. Його специфіка полягає у наявності визначеного законом зв'язку з джерелом інформації: особа отримує відомості у межах відповідної діяльності та, повідомляючи про порушення, претендує на спеціальні гарантії захисту трудових чи інших прав.

Водночас кримінальне процесуальне законодавство формулює це поняття інакше. Так, у п. 16-2 ч. 1 ст. 3 зазначається, що викривачем є «фізична особа, яка за наявності переконання, що інформація є достовірною, звернулася із заявою або повідомленням про корупційне кримінальне правопорушення до органу досудового розслідування» [81].

Обґрунтованою є позиція В. В. Михайленка щодо наявної неузгодженості у визначенні поняття «викривач»: чинний КПК не поширює статус викривача на особу, яка повідомила про правопорушення, пов'язане з корупцією, тоді як КК відповідно до абзацу 2 примітки до ст. 45 КК передбачає декларування недостовірної інформації (ст. 366-2 КК) та неподання суб'єктом декларування декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування (ст. 366-3 КК) [105, с. 302].

Аналіз процесуального статусу викривача свідчить, що відповідно до п. 25 ч. 1 ст. 3, ч. 3 ст. 60 КПК викривач процесуально наближений до заявника, однак наділений додатковими правами та водночас несе обов'язки, зокрема повинен прибути за викликом до слідчого, дізнавача, прокурора, слідчого судді, суду, давати правдиві показання під час досудового розслідування та судового розгляду, не перешкоджати встановленню обставин вчинення кримінального правопорушення, не розголошувати без дозволу слідчого, дізнавача, прокурора, суду відомості, які стали йому відомі у зв'язку з участю у кримінальному

провадженні і які становлять охоронювану законом таємницю, визначені у ст.ст. 57, 66 КПК.

Спеціальний процесуальний статус викривача охоплює, зокрема, право оскаржити бездіяльність слідчого, дізнавача щодо повідомлення уповноваженого органу про початок досудового розслідування за участю викривача, що вбачаємо з положень п. 1 ч. 1 ст. 303 КПК та п. 2 ч. 9 ст. 214 КПК, отримувати інформацію про стан досудового розслідування, розпочатого за його заявою чи повідомленням ч. 3 ст. 60 КПК, право на забезпечення безпеки, так для забезпечення безпеки викривача його допит як свідка проводиться з дотриманням Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві», (ч. 10 ст. 352 КПК), право оскаржити судові рішення у частині, що стосується його інтересів під час вирішення питання виплати йому винагороди як викривачу (ч. 7 ст.130-1 КПК), право на апеляційне оскарження судового рішення у частині, що стосується його інтересів, під час розв'язання питання виплати йому винагороди як викривачу (п. 9-3 ч. 1 ст. 393 КПК).

Важливо, що передбачені законом права та захисні гарантії поширено на близьких осіб викривача (ч. 3 ст. 53 Закону України «Про запобігання корупції»).

Крім того, за правилами ч. 2 ст. 53-6 ЗУ «Про запобігання корупції» юридичною особою, посадовою або службовою особою, відповідальною за розгляд, проведення перевірки та/або розслідування у зв'язку із здійсненням викривачем повідомленням про можливі факти корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень, не пізніше п'яти днів після отримання заяви, а також за кінцевими результатами розгляду, перевірки та/або розслідування має бути повідомлено викривача про результати розслідування, передбачені ч. 2 ст. 283 КПК.

Окремим елементом стимулювання викривання корупції є право на винагороду у вигляді 10 % від грошового розміру предмета корупційного злочину або від завданого державі збитку після ухвалення обвинувального вироку суду, але не більше трьох тисяч мінімальних заробітних плат, встановлених на час вчинення злочину (ст. 130-1 КПК). Питання про конкретний розмір такої виплати вирішує суд, що підлягає виплаті викривачу, з урахуванням таких критеріїв як персональність інформації і важливість інформації. Якщо хоча б один із названих критеріїв відсутній, суд приймає вмотивоване рішення про відмову у виплаті винагороди. Судова практика вже містить як випадки відмови у винагороді, так і рішення про її виплату; найбільш показові приклади доцільно розглянути нижче.

Водночас, законодавче регулювання права оскарження бездіяльності слідчого, дізнавача щодо повідомлення уповноваженого органу про початок досудового розслідування за участю викривача залишається неповним, оскільки таке право фактично виводиться з положень п. 1 ч. 1 ст. 303, п. 2 ч. 9 ст. 214 КПК. Як зазначає В. В. Михайленко, «якщо особі не вручена така копія, це може свідчити про те, що відповідний уповноважений суб'єкт не вважає її викривачем. Окремого процесуального рішення про визнання особи викривачем або про відмову у визнанні викривачем закон не вимагає» [105, с. 304].

Для усунення цієї невизначеності ч. 9 ст. 214 КПК вважаємо за доцільне доповнити пунктом, який вимагав би від уповноважених осіб інформувати особу, якщо за її заявою розпочато кримінальне провадження, але орган досудового розслідування не наділяє її статусом викривача, а надає статус заявника. На нашу думку, додатковою процесуальною гарантією має стати закріплення права викривача (або заявника) оскаржити рішення органу досудового розслідування не надавати йому статус викривача.

Ефективність захисту викривача значною мірою залежить від гарантування анонімності особам, які повідомляють про правопорушення в

установі, організації, створення надійних каналів, якими викривачі можуть скористатись, створення спеціального механізму щодо захисту прав викривачів, гарантування захисту від репресій на робочому місці, звільнення від юридичної відповідальності за розкриття інформації, встановлення права повідомляти суспільно необхідну інформацію у ЗМІ, неурядовим організаціям, парламентські комітети чи комісії [113, с. 6].

Наявність системних проблем у функціонуванні інституту викривачів визнається і на рівні державної антикорупційної політики. Це підтверджує формулювання певних положень у Законі України «Про засади державної антикорупційної політики на 2021–2025 рр.», який набрав чинності 10.07.2022 р., де, серед іншого, згадано відсутність необхідних знань для належного повідомлення про випадки корупції, суб'єктів, уповноважених їх розглядати, а також механізму ефективного розгляду таких повідомлень і той факт, що захист викривачів не здійснюється належним чином через недостатню інституційну спроможність уповноважених на це органів і недоліки у законодавчому регулюванні [191].

Усі викривачі корупції потребують доступних, надійних та безпечних каналів для повідомлення про правопорушення [285]. Саме тому чітке нормативне визначення способів передання інформації є одним із ключових елементів у системі захисту викривачів та загалом інституту викривачів. Закон передбачає три види каналів повідомлення: внутрішні, регулярні, зовнішні. Водночас ефективність функціонування каналів повідомлення безпосередньо залежить від дотримання гарантій конфіденційності викривача та належного захисту переданої ним інформації [285]. Законодавче розмежування внутрішніх, регулярних і зовнішніх каналів створює можливість обрати найбільш прийнятний спосіб інформування про можливі факти корупції з урахуванням конкретних обставин та необхідного рівня захищеності викривача.

У системі таких каналів окреме місце посідає цифровий інструмент – Єдиний портал повідомлень викривачів, законодавче запровадження якого спрямоване на централізоване приймання, опрацювання та облік інформації про можливі факти корупції.

Зарубіжний досвід свідчить про поширення спеціальних цифрових механізмів, призначених для передавання відомостей про можливі прояви корупції та інші порушення. Такі інформаційні рішення функціонують, зокрема, у Великій Британії, де використовується GOV.UK Whistleblowing, а також у Канаді (Integrity), Бельгії (Regime) та Німеччині (Whistleblower Hotline). Окремий підхід реалізовано в Данії, де відповідний електронний сервіс Whistleblower-Portal забезпечує можливість повідомлення компетентних органів без розкриття особи заявника. Отже, характерною тенденцією зарубіжної практики є створення цифрових каналів комунікації, які поєднують доступність подання інформації з гарантіями конфіденційності та, у передбачених випадках, анонімності викривача.

Фактичний повноцінний запуск Єдиного порталу повідомлень викривачів відбувся 06.09.2023 р. До ресурсу відразу долучилися десять органів державної влади, зокрема, підключилися НАЗК, НАБУ, ДБР, НПУ, Офіс Генерального прокурора, КСУ, Рахункова палата, частина міністерств, Вища рада правосуддя, ВС, Нацкомісія електронних комунікацій, адміністрації, АТ «Українська оборонна промисловість». Сам факт запуску порталу є важливим інституційним кроком, однак його результативність безпосередньо залежить від належної взаємодії та спроможності всіх органів, залучених до запобігання і протидії корупції [113].

Результати соціологічних досліджень засвідчують позитивну динаміку суспільного ставлення до повідомлення про корупцію: частка громадян, які схвально оцінюють звернення до уповноважених органів щодо корупційних

проявів, зросла із 71 % у 2021 р. до 81 % у 2023 р., тоді як готовність відстоювати власні права у взаємодії з представниками публічної адміністрації досягла 52%.

Для належного розуміння меж правового захисту викривача у кримінальному провадженні принципове значення має тлумачення правил щодо шляхів та особливостей повідомлення інформації з обмеженим доступом, порядку розгляду повідомлень.

Системне тлумачення положень законів України «Про доступ до публічної інформації» та «Про запобігання корупції» у разі, якщо посадова особа структурного підрозділу щодо перевірки повідомлень встановить, що документи, які передаються викривачем, містять інформацію, що належить до інформації з обмеженим доступом, з порушенням дотримання вимог ч. 2 ст. 6 та ст. 9 Закону України «Про доступ до публічної інформації» чи ст. 8 Закону України «Про державну таємницю», або якщо інформація формально має статус службової інформації відповідно до ч. 1 ст. 9 Закону України «Про доступ до публічної інформації», але відповідно до ч. 2 ст. 6 Закону України «Про доступ до публічної інформації» відпали законні підстави віднесення її до службової інформації, тоді вважається, що ця інформація не є інформацією з обмеженим доступом, і таке повідомлення здійснюється відповідно до порядку, передбаченого ч. 1 ст. 53-2 Закону. Зокрема, обмеження у доступі до публічної інформації може бути лише на підставі ч. 2 ст. 6 Закону України «Про доступ до публічної інформації».

Категорії інформації з обмеженим доступом визначаються відповідно до ст.ст. 7, 8, а відповідно до службової інформації передбачена ст. 9 Закону України «Про доступ до публічної інформації», за умови дотримання ч. 2 ст. 6 цього Закону. До державної таємниці може бути віднесено лише категорії інформації, передбачені ст. 8 Закону України «Про державну таємницю», за умови дотримання ч. 2 ст. 6 Закону України «Про доступ до публічної інформації».

Вибір способу передання відомостей про можливі факти корупції має здійснюватися з урахуванням конкретних обставин та необхідності забезпечення

належного реагування на повідомлення викривача. При цьому використання внутрішнього каналу не повинно розглядатися як обов'язкова передумова для подальшого звернення через зовнішні механізми повідомлення. Залежно від характеру відомостей, суб'єкта, якого вони стосуються, та ризиків для викривача особа повинна мати можливість самостійно обрати найбільш прийнятний канал або скористатися декількома передбаченими законом способами передання інформації. Результативність відповідного механізму визначається насамперед його спроможністю забезпечити оперативне надходження повідомлення до суб'єкта, уповноваженого на його перевірку та належне реагування. Водночас організація таких каналів має гарантувати захищеність отриманих відомостей, унеможливити необґрунтоване встановлення особи викривача та забезпечувати дотримання встановленого законом режиму конфіденційності. У цьому контексті положення Закону України «Про інформацію» щодо інформації з обмеженим доступом мають застосовуватися з урахуванням спеціальних гарантій захисту відомостей про викривача та змісту зробленого ним повідомлення.

Окремого правового режиму потребують повідомлення, зміст яких охоплює відомості з обмеженим доступом. У таких випадках реалізація права викривача на повідомлення має узгоджуватися з установленими законодавством вимогами щодо охорони відповідної інформації, зокрема відомостей, віднесених до державної таємниці.

У доктрині сформувалися різні підходи до повідомлення інформації, що становить державну таємницю. За першим підходом право повідомляти інформацію про правопорушення є частиною права на свободу висловлювання. Ця концепція відображена у практиці ЄСПЛ, зокрема у справі «Букур і Тома проти Румунії», в якій суд визнав, що кримінальне засудження державного службовця за розголошення інформації про незаконне прослуховування телефонних розмов у межах розвідувальної програми є порушенням права на

свободу вираження поглядів (ст. 10 Конвенції). Інша концепція виходить із того, що оскільки інформація, що становить державну таємницю, захищає національну безпеку, то навіть повідомлення про вчинення корупційного правопорушення не може бути публічно оголошено у разі, якщо йдеться про секретну інформацію. Такий підхід імплементовано у більшості країн світу, зокрема і в США [275].

Українське законодавство не усуває цієї колізії та залишає відповідне питання недостатньо визначеним. Зокрема, закон містить бланкетну норму щодо можливих каналів повідомлення інформації з обмеженим доступом, яка є державною таємницею. Згідно із ч. 4 ст. 53-2 Закону, порядок повідомлення інформації, що містить державну таємницю, визначений законом. Водночас Закон України «Про державну таємницю» не визначає порядку повідомлення інформації з обмеженим доступом, яка є державною таємницею, а ст. 29 Закону України «Про інформацію» визначає, що інформація з обмеженим доступом може бути поширена, якщо вона є суспільно необхідною, тобто є предметом суспільного інтересу, і право громадськості знати цю інформацію переважає потенційну шкоду від її поширення.

Вважаємо, що зміст повідомлення викривача має давати можливість не лише зрозуміти сутність викладених обставин, а й здійснити їх фактичну перевірку. Тому юридично значущим є повідомлення, у якому наведено достатньо конкретизовані відомості про подію, поведінку певних осіб чи інші обставини, що можуть свідчити про вчинення корупційного або пов'язаного з корупцією правопорушення. Водночас сама наявність у зверненні певних припущень чи оціночних суджень не повинна автоматично позбавляти його значення, якщо поряд із ними викладено фактичні дані, придатні для перевірки. Коли ж зі змісту отриманої інформації вбачаються обставини, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, подальше реагування на неї має здійснюватися відповідно до вимог кримінального процесуального законодавства.

Окремого розгляду потребує співвідношення правового режиму повідомлень викривачів із положеннями ст. 29 Закону України «Про інформацію». Закріплена цією нормою можливість поширення інформації з обмеженим доступом пов'язується із ситуаціями, коли така інформація становить предмет суспільного інтересу, а право громадськості бути поінформованою переважає можливу шкоду від її поширення. Проте наведене правило не дає підстав ототожнювати будь-яке повідомлення про ймовірне корупційне правопорушення із суспільно необхідною інформацією. Вирішення цього питання потребує оцінки змісту конкретних відомостей, характеру суспільного інтересу та співвідношення публічної потреби в їх розкритті з установленими законом обмеженнями щодо доступу до відповідної інформації.

Окремим елементом механізму гарантування прав викривача є юридична відповідальність за їх порушення. Законом передбачено адміністративну відповідальність ч. 2 ст. 172-8 КУпАП, а також кримінальну відповідальність ч. 1 ст. 172 КК.

Таким чином, нормативне закріплення значного обсягу прав і гарантій саме по собі не свідчить про ефективність інституту. Тому його реальну дієвість доцільно оцінювати також через практику застосування відповідних положень.

Наприклад, показовим є рішення ВАКС від 02.10.2023 р. у якому вперше позитивно вирішено питання про виплату винагороди викривачу. Суд затвердив угоди про визнання винуватості, яку укладено між прокурором САП та колишнім першим заступником начальника Київської податкової служби. Однією з умов, відображених у судовому рішенні, стала виплата викривачу винагороди у розмірі 13 млн. 299 тис. 950 грн., що є першим позитивним рішенням.

Інша справа бере початок у 2021 р., коли до НАБУ надійшло повідомлення викривача про пропозицію неправомірної вигоди у 24 млн грн за дії в інтересах ТОВ. Вироком ВАКС від 24.03.2023 р. колишньому заступнику начальника

одного з управлінь Міноборони призначено покарання у вигляді позбавлення волі на строк 4,5 років та відмовлено у виплаті винагороди викривачу.

09.11.2023 р. Апеляційна палата Вищого антикорупційного суду переглянула апеляційні скарги викривача та сторони захисту на вирок ВАКС від 24.03.2023 р. За наслідками апеляційного перегляду колегія суддів відхилила апеляційну скаргу сторони захисту водночас апеляційну скаргу викривача було задоволено. Вирок ВАКС від 24.03.2023 р. змінено у частині виплати викривачу винагороди коштом Державного бюджету України за процедурою безспірного списання 1,68 млн. грн. У решті вирок ВАКС залишено без змін [189].

В Україні правовий захист викривачів охоплює комплекс гарантій, спрямованих на недопущення негативних наслідків у зв'язку з повідомленням про корупцію. До них належать захист трудових прав, збереження конфіденційності та анонімності, забезпечення безпеки викривача і його близьких осіб, а також можливість отримання правової та психологічної підтримки. Відповідні засади були істотно розширені законодавчими змінами, спрямованими на посилення гарантій захисту викривачів.

На нашу думку, редакція Закону України «Про запобігання корупції» від 27.10.2020 р. загалом посилила нормативні засади захисту викривачів: так, досить істотно розширено перелік заходів захисту інформаторів, деталізовано повноваження органів державної влади та місцевого самоврядування, а також їх посадових осіб у цьому напрямі. Водночас ефективність цього механізму стримується окремими недоліками законодавчої конструкції. Водночас позитивна оцінка зазначених законодавчих змін не виключає наявності проблем у визначенні правового становища викривача у кримінальному провадженні. Зокрема, дискусійним, на нашу думку, є підхід, за якого особа, яка повідомила про обставини можливого корупційного кримінального правопорушення, у кримінальному процесі фактично набуває статусу заявника. Така модель не повною мірою враховує специфіку діяльності викривача та підвищені ризики

негативних наслідків, пов'язаних із повідомленням ним відповідної інформації. Відсутність належного узгодження між спеціальними гарантіями, передбаченими антикорупційним законодавством, і процесуальним становищем такої особи за КПК України може послаблювати практичну ефективність її захисту. Це, у свою чергу, здатно негативно позначатися на готовності осіб повідомляти уповноваженим органам про відомі їм обставини вчинення корупційних кримінальних правопорушень.

На нашу думку, закріплена у чинному законодавстві модель набуття статусу викривача потребує подальшого вдосконалення, оскільки пов'язує можливість користування відповідними гарантіями з установленими законом обставинами одержання особою інформації. У результаті спеціальний правовий захист може не охоплювати осіб, яким відомості про можливі корупційні прояви стали відомі поза межами професійної, трудової, службової чи іншої передбаченої законом діяльності. Така нормативна конструкція, на наш погляд, не повною мірою відповідає меті інституту викривання корупції, оскільки визначальним має бути передусім суспільно корисний характер повідомлення та обґрунтованість переконання особи в достовірності відомостей, які вона передає компетентним суб'єктам. У зв'язку із цим, доцільним вважаємо, розширення законодавчих передумов набуття статусу викривача з одночасним збереженням установлених критеріїв добросовісності повідомлення

Узагальнення практики ЄСПЛ [265; 266; 267; 268; 269] та іноземного досвіду дає підстави констатувати, що останні зміни до антикорупційного законодавства не враховують прав роботодавця викривача. Зокрема, проблемною залишається недостатня визначеність порядку застосування різних способів передання викривачем відомостей про можливі корупційні правопорушення. Не менш дискусійним є питання про межі гарантій, пов'язаних із нерозголошенням отриманої інформації, особливо у ситуаціях, коли повідомлення виявилось завідомо неправдивим. Надмірно широке застосування відповідних гарантій без

урахування характеру поведінки викривача може створювати ризик необґрунтованого обмеження прав та законних інтересів роботодавця.

На нашу думку, публічний інтерес у результативному викритті корупції має бути збалансований із необхідністю забезпечення законних прав роботодавця. Тому пошук такого балансу слід розглядати як один із пріоритетних напрямів подальшого вдосконалення законодавства про викривачів.

З урахуванням виявленої неузгодженості правового статусу викривача пропонуємо внести зміни до ст. 16-2 КПК, де вказати, що термін «викривачі» вживаються у значенні відповідно до Закону України «Про запобігання корупції».

Чинне обмеження права на винагороду колом викривачів, які повідомили про корупційне правопорушення з предметом чи збитками вартістю не менше 5000 прожиткових мінімумів для працездатних осіб, є надмірним, оскільки встановлений поріг у вітчизняних соціально-економічних умовах досить високий.

Отже, у сукупності наведені обмеження формують багаторівневий механізм звуження кола потенційних викривачів, що негативно позначається на практичній ефективності цього інституту.

У зв'язку з цим пропонуємо знизити відповідний поріг до 1000 прожиткових мінімумів для працездатних осіб і встановити кримінальну відповідальність для викривачів шляхом внесення змін до ч. 1 ст. 53-7 Закону України «Про запобігання корупції», виклавши її у такій редакції: «Право на винагороду має викривач, який повідомив про корупційний злочин, грошовий розмір предмета якого або завдані державі збитки від якого у 100 і більше разів перевищують розмір прожиткового мінімуму для працездатних осіб, встановленого законом на час вчинення злочину».

Водночас, пропонуємо доповнити ст. 383 КК «Завідомо неправдиве повідомлення про вчинення кримінального правопорушення» ч. 3 такого змісту: «Завідомо неправдиве повідомлення викривача про вчинення корупційного

кримінального правопорушення карається обмеженням волі на строк від трьох до семи років або позбавленням волі на той самий строк».

Проведений аналіз дає підстави для висновку, що викривачі корупції в Україні на цьому етапі можуть стикатися з певними процесуальними проблемами щодо свого статусу та прав. Насамперед залишається не повністю узгоджений між Законом України «Про запобігання корупції» та КПК статус викривача. Тому чітке нормативне визначення підстав набуття статусу викривача, його процесуальних прав, гарантій та способів їх захисту є необхідною передумовою належної реалізації засади законності у кримінальному провадженні.

Висновки до розділу 1

Проведене у першому розділі дослідження теоретико-правових і процесуальних засад досудового розслідування корупційних кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності дало змогу уточнити окремі положення щодо їх системи, підслідності, організації та процесуального забезпечення розслідування, статусу суб'єктів сторони обвинувачення, а також гарантій участі й захисту викривачів. Узагальнення результатів аналізу дає підстави сформулювати такі висновки:

1. Аналіз міжнародних антикорупційних актів, положень кримінального законодавства України та наукових підходів засвідчив відсутність цілком узгодженого підходу до визначення кола корупційних кримінальних правопорушень. Розбіжності між міжнародно-правовим розумінням корупційних діянь і переліком, що закріплений у примітці до ст. 45 КК, ускладнюють формування єдиних орієнтирів правозастосування. Це зумовлює потребу в подальшому узгодженні національного законодавства з міжнародними

антикорупційними стандартами та конкретизації критеріїв, за якими кримінальне правопорушення відноситься до корупційних.

2. Дослідження правил підслідності у кримінальних провадженнях цієї категорії показало, що їх належне застосування має істотне значення для законності та ефективності досудового розслідування. Водночас, нормативне регулювання не містить достатньо визначеного процесуального механізму розв'язання спорів між органами досудового розслідування. З огляду на це, обґрунтованою є конкретизація ч. 5 ст. 218 КПК шляхом визначення порядку передання матеріалів прокурору вищого рівня, строку розгляду такого питання та вимоги щодо його вирішення вмотивованою постановою.

3. Аналіз положень ч. 5 ст. 36 КПК дає підстави констатувати недостатню нормативну визначеність категорії «неефективність досудового розслідування». Відсутність чітких критеріїв її оцінювання створює ризик неоднакового застосування повноважень щодо передачі кримінального провадження іншому органу досудового розслідування. До обставин, що можуть свідчити про неефективність розслідування, доцільно відносити, зокрема, невнесення відомостей до ЄРДР у передбачений законом строк, систематичне невиконання або неповне виконання письмових вказівок прокурора, безпідставне затягування розслідування, необґрунтовану відмову у визнанні особи потерпілим чи цивільним позивачем, а також систематичне ненадання відповідей на клопотання учасників кримінального провадження.

4. Вивчення процесуального статусу керівника органу досудового розслідування виявило необхідність більш послідовного розмежування організаційно-управлінських і процесуальних повноважень. Наділення керівника правом надавати слідчому письмові вказівки потребує оцінювання з позицій забезпечення процесуальної самостійності слідчого. У цьому контексті обґрунтованим є перегляд відповідного положення ст. 39 КПК та виключення зазначеного повноваження керівника органу досудового розслідування.

5. Дослідження нормативної конструкції сторони обвинувачення виявило певну невідповідність між законодавчо визначеним колом її суб'єктів і характером фактично виконуваних ними процесуальних функцій. З огляду на функціональне призначення учасників кримінального провадження аргументовано доцільність віднесення до сторони обвинувачення потерпілого, його законного представника, представника та представника-адвоката. Водночас включення до неї керівника органу дізнання, керівника органу досудового розслідування та співробітника оперативного підрозділу потребує перегляду в тих випадках, коли такі особи безпосередньо не реалізують функцію кримінального переслідування.

6. Аналіз правового становища викривача у кримінальному провадженні засвідчив, що окремі елементи набуття та реалізації цього статусу залишаються недостатньо конкретизованими. Потребують нормативного уточнення момент і граничний строк набуття статусу викривача, умов виникнення права на винагороду та критерії визначення її розміру. Відповідні положення ст. 16-2 КПК та Закону України «Про запобігання корупції» мають бути узгоджені таким чином, щоб процесуальні гарантії викривача поєднувалися з визначеністю механізму його матеріального стимулювання.

7. Забезпечення ефективного захисту осіб, які повідомляють про корупцію, має поєднуватися з правовими механізмами запобігання зловживанню відповідним статусом. У межах дослідженого у розділі проблемного поля обґрунтовано необхідність удосконалення відповідальності за завідомо неправдиве повідомлення про корупційне кримінальне правопорушення. Одним із можливих напрямів такого вдосконалення є доповнення ст. 383 КК спеціальним положенням, яке враховуватиме специфіку завідомо неправдивих повідомлень саме про корупційні кримінальні правопорушення.

8. Результати дослідження інституту викривачів свідчать про фрагментарність його нормативного регулювання та необхідність системного

узгодження матеріальних і процесуальних гарантій. У цьому аспекті заслуговує на підтримку підхід щодо комплексного врегулювання правового статусу викривачів, гарантій їх державного захисту, матеріального стимулювання, взаємодії з правоохоронними органами та процесуальних механізмів реалізації прав. Такий підхід може бути реалізований, зокрема, шляхом розроблення спеціального законодавчого акта про захист викривачів корупції. Виявлені у розділі проблеми правового регулювання водночас визначають необхідність подальшого дослідження безпосередньо організаційних і процесуальних особливостей досудового розслідування корупційних кримінальних правопорушень.

РОЗДІЛ 2.

ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ПОРЯДОК ПРОВЕДЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ КОРУПЦІЙНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ У СФЕРІ СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

2.1. Підстави і процесуальний порядок застосування окремих заходів забезпечення кримінального провадження

Проблематика застосування заходів забезпечення кримінального провадження загалом та запобіжних заходів зокрема, визначенням їхньої сутності та класифікації займалися такі вчені-процесуалісти, як: Ю. М. Грошевий, Т. В. Данченко, З. З. Зінатулліна, В. Г. Капустянський, В. М. Корнукова, В. Т. Маляренко, О. Р. Михайленко, М. М. Михеєнко, В. Т. Нор, М. А. Погорецький. Попри значний науковий доробок, сьогодні, зважаючи на удосконалені заходи примусу, дослідження питань їхньої сутності та класифікації набувають дедалі більшої актуальності. Система запобіжних заходів визначена у ст. 176 КПК, у якій вони розташовані в порядку їхньої суворості [81].

Специфіка заходів забезпечення кримінального провадження порівняно з іншими формами державного примусу полягає у тому, що вони застосовуються компетентними органами і в межах своїх повноважень щодо осіб, які беруть участь у провадженні та неналежна поведінка яких створює або може створити перешкоду для успішного кримінального судочинства, та застосовуються за наявності передбачених законом підстав, умов і порядку, що гарантує їхню законність та обґрунтованість [84, с. 325].

Застосування заходів кримінального процесуального примусу не може ґрунтуватися виключно на формальному припущенні про можливість неналежної процесуальної поведінки учасника провадження. Необхідність відповідного

обмеження має підтверджуватися конкретними відомостями про обставини, які свідчать про невиконання чи неналежне виконання покладених на особу процесуальних обов'язків або про існування реального ризику такої поведінки в подальшому. Отже, правомірність застосування певного примусового заходу визначається не самим фактом наявності відповідного повноваження у компетентного суб'єкта, а встановленням передбачених законом фактичних передумов, достатніх для висновку про необхідність процесуального втручання. Такі обставини підлягають оцінці у кожному кримінальному провадженні індивідуально з урахуванням мети конкретного заходу, характеру процесуальної поведінки особи та потреби забезпечити належний перебіг кримінального провадження.

Подальший аналіз зосередимо на проблемах, що виникають у сторони обвинувачення, а іноді й у сторони захисту під час практичного отримання дозволу слідчого судді на здійснення того чи іншого заходу забезпечення кримінального провадження та подальшого його виконання під час розслідування корупційних кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності.

Насамперед доцільно звернутися до одного з найпоширеніших у практиці заходів забезпечення кримінального провадження, без якого не обходиться майже жодне кримінальне провадження – тимчасовий доступ до речей і документів. Саме цей захід забезпечення кримінального провадження найчастіше застосовується під час розслідування корупційних кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності. Порядок та підстави тимчасового доступу до речей і документів регламентується ст.ст. 159, 160, 161 КПК.

Аналіз положень КПК, що визначають процедуру тимчасового доступу до речей і документів, виявляє певну неповноту її нормативного врегулювання. Зокрема, законодавець не встановив конкретного строку, протягом якого слідчий суддя повинен розглянути відповідне клопотання, хоча для низки інших заходів

забезпечення кримінального провадження такі часові межі передбачені. Відсутність чіткої законодавчої вимоги щодо оперативності вирішення цього питання створює передумови для неоднакового застосування відповідних положень КПК та формування різних підходів у судовій практиці. З огляду на значення тимчасового доступу для своєчасного одержання відомостей і матеріальних об'єктів, що можуть мати доказове значення, така невизначеність потребує нормативного усунення.

Правом безпосереднього ініціювання перед слідчим суддею питання про тимчасовий доступ до речей і документів закон наділяє сторони кримінального провадження у випадках та порядку, визначених КПК. Водночас процесуальне становище потерпілого у цій частині є іншим. Незважаючи на закріплене за ним право брати участь у доказуванні, потерпілий не має самостійної процесуальної можливості безпосередньо звернутися до слідчого судді з таким клопотанням. Для одержання необхідних речей або документів він фактично змушений ініціювати відповідне питання перед слідчим чи прокурором. У разі відмови або неприйняття належного процесуального рішення захист його інтересів реалізується через передбачені КПК механізми оскарження. Таким чином, доступ потерпілого до зазначеного засобу отримання доказової інформації залежить від процесуальних рішень інших учасників кримінального провадження.

Вважаємо, що така конструкція не забезпечує потерпілому достатньої процесуальної самостійності у формуванні та реалізації власної доказової позиції. Залежність можливості одержання необхідних речей і документів від попереднього рішення слідчого або прокурора здатна знижувати ефективність захисту його прав та законних інтересів, особливо за наявності процесуальної бездіяльності чи розбіжностей щодо необхідності отримання відповідних матеріалів. У зв'язку із цим, вважаємо доцільним розглянути можливість доповнення КПК положенням, яке за визначених законом умов надавало б

потерпілому право самостійно ініціювати перед слідчим суддею питання про тимчасовий доступ до речей і документів.

У КПК немає конкретної вказівки на те, як необхідно діяти слідчому судді у разі неявки на розгляд клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів сторони кримінального провадження, якою таке клопотання було подане [241].

Нормативно невизначеним залишається і питання можливості повернення клопотання про тимчасовий доступ до речей та документів на доопрацювання. Так, прокурору повертаються клопотання про застосування тимчасового обмеження у користуванні спеціальним правом та про відсторонення від посади, якщо вони подані без додержання вимог (ч. 3 ст. 151, ч. 2 ст. 156 КПК), прокурору чи цивільному позивачу – клопотання про арешт майна (ч. 3 ст. 172 КПК) [189].

Щодо більшості заходів забезпечення кримінального провадження визначено 3 денний строк розгляду цього клопотання. Відповідно до ст. 28 КПК, під час кримінального провадження кожна процесуальна дія або процесуальне рішення мають бути виконані або прийняті у розумні строки. Проведення досудового розслідування у розумні строки забезпечує прокурор, слідчий суддя (у частині строків розгляду питань, віднесених до його компетенції), а судового провадження – суд.

З огляду на наведене вище, як сторона обвинувачення, так і сторона захисту повністю є заручниками завантаженості слідчого судді, який може розглянути клопотання у будь-який зручний для нього час без жодних обмежень. У правозастосуванні це спричиняє значні затримки при розгляді клопотань і отриманні ухвал на дозвіл на проведення тимчасового доступу для сторони обвинувачення, яка обмежена строками розслідування, а сторона захисту взагалі майже позбавлена можливості скористатись цим заходом забезпечення провадження, адже, враховуючи завантаженість слідчих суддів, пріоритет надається розгляду клопотань сторони обвинувачення.

Спосіб розгляду й отримання дозволу на застосування цього заходу забезпечення кримінального провадження, визначений законодавцем, створює невинуватене організаційне навантаження, де замість того, щоб займатись аналітичною роботою, складанням процесуальних документів, тобто інтелектуальною роботою спрямованою на досягнення мети кримінального провадження, для якої вони навчались в університетах, переважно за бюджетні кошти, змушені з ночі займати чергу, а потім простоювати годинами у довжелезних чергах під дверима керівників апарату суду щоб спочатку подати клопотання, що не завжди вдається з першого разу, оскільки прийом проводиться у «ручному режимі», а потім вистоювати під кабінетами слідчих суддів, умовляючи їх та їхніх помічників розглянути клопотання у розумні строки та надати відповідне рішення, прийняте за результатами його розгляду.

Отже, держава в особі законодавця, з одного боку, визначила механізм для підготовки якісних фахівців для виконання кваліфікованої роботи слідчих і прокурорів, оплачує його за рахунок бюджетних коштів, а з іншого приймаючи недопрацьовані закони, змушує цих самих фахівців виконувати некваліфіковану та непотрібну роботу, яка полягає у стоянні під кабінетами, замість розслідування і процесуального керівництва та підтримання публічного обвинувачення, тобто створює невинуватене організаційне навантаження.

Це створює невинуватене організаційне навантаження на слідчих суддів. Причиною такої ганебної ситуації, що охопила всю країну, особливо суди, на території обслуговування яких знаходиться значна кількість органів досудового розслідування або центральні апарати цих органів, та досі не виправлена законодавцем, є надзвичайна, іноді просто така, що не відповідає людським можливостям, завантаженість слідчих суддів, які фізично не встигають не те, щоб детально ознайомитись зі змістом поданого клопотання, а й навіть розглянути їх вчасно. Стаття 162 КПК вказує на наявність достатніх підстав вважати, що існує реальна загроза зміни або знищення речей чи документів. у разі визнання судом

позиції сторони обвинувачення обґрунтованою, клопотання може бути розглянуто без виклику особи, у володінні якої вони знаходяться.

Наведені обставини негативно впливають до вкрай низьку якість ухвал слідчих суддів, що пишуться на основі електронного варіанту наданого стороною обвинувачення, наявності у них значної кількості помилок, що часто стає причиною звернень учасниками кримінального провадження з цих питань до ВРП щодо відповідальності суддів.

Отже, актуальним, на нашу думку, є питання розвантаження слідчих суддів та передачі частини їх повноважень слідчим і прокурорам, зокрема у частині такого заходу забезпечення кримінального провадження, як тимчасовий доступ до речей і документів. Фактично чинний КПК вже містить подібні норми та надає такі повноваження. Пункти 2, 5, 7, 8 ч. 1 ст. 162 КПК здійснюється на підставі постанови прокурора, погодженої з керівником прокуратури.

Запропонований нами напрям удосконалення законодавства полягає у перерозподілі повноважень слідчого судді в частині судового контролю і прав надання дозволу на здійснення зазначеного заходу забезпечення кримінального провадження між прокурором та слідчим суддею. Вважаємо за доцільне, залишити слідчому судді повноваження з надання дозволу на здійснення тимчасового доступу, лише до певної інформації, що зазначена у ст. 162 КПК.

Доступ до іншої інформації пропонується здійснювати за постановою прокурора або слідчого, погодженої прокурором. Запропонований розподіл здатний суттєво зменшити навантаження на слідчих суддів і пришвидшити досудове розслідування, однак залишить судовий контроль у частині доступу до інформації та документів, що потребують особливої уваги та контролю з боку Держави з метою недопущення тиску на діяльність журналістів, бізнесу, а також розголошення державної таємниці.

Окремою практичною проблемою такого заходу забезпечення кримінального провадження, як тимчасовий доступ до речей і документів, з яким

часто стикаються практики, – вилучення речей і документів поза межами строку, визначеного ухвалою слідчого судді або невизначеність із необхідністю накладення арешту на речі і документи, вилучені під час тимчасового доступу. Така ситуація може виникати при своєчасному оголошенні ухвали власнику майна, але надання цього майна чи його частини у строк поза межами ухвали слідчого судді з різних причин.

Особливого значення, на нашу думку, питання тривалості набуває у випадках, коли предметом тимчасового доступу є значний масив документів. За таких обставин фактичне виконання ухвали може потребувати додаткового часу для пошуку, систематизації та надання відповідних матеріалів. У зв'язку із цим, визначення надто короткого строку дії ухвали здатне ускладнити або навіть унеможливити реалізацію наданого дозволу в повному обсязі. Водночас обчислення відповідного строку доцільно пов'язувати не лише з датою постановлення судового рішення, а й з моментом, коли особа, у володінні якої перебувають необхідні речі чи документи, фактично отримала можливість ознайомитися з ухвалою та виконати встановлені нею вимоги

У більшості випадків цей строк ототожнюється зі строком дії самої ухвали, що визначений п. 7 ч. 1 ст. 164 КПК. Проблематика полягає у подальшому можливому визнанні таких доказів недопустимими, як такими, що отримані поза межами строку дії ухвали слідчого судді, оскільки, відповідно до положень ч. 4 ст. 132 КПК, ухвала слідчого судді або суду про застосування заходів забезпечення кримінального провадження припиняє свою дію після закінчення її строку.

Деякі правники [1; 5; 8; 119] вважають, що закінчення визначеного в ухвалі строку виключає можливість подальшої реалізації наданого нею дозволу на тимчасовий доступ до речей і документів. Після спливу цього строку відповідне судове рішення втрачає процесуальне значення як правова підстава для здійснення передбачених ним дій. Відтак подальше утримання речей або

документів, одержаних у межах тимчасового доступу, потребує самостійної правової підстави, передбаченої КПК України; за її відсутності такі об'єкти підлягають поверненню особі, у якої вони були вилучені.

Водночас, тимчасовий доступ до речей і документів за своєю процесуальною природою не слід ототожнювати із засобом забезпечення тривалого збереження речових доказів. Його призначення полягає насамперед у створенні процесуальної можливості ознайомитися з відповідними об'єктами, виготовити їх копії, а у передбачених законом випадках – здійснити їх вилучення. Якщо ж виникає необхідність у подальшому правомірному обмеженні можливості власника чи володільця розпоряджатися відповідним майном з метою його збереження, для потреб кримінального провадження, КПК передбачає спеціальний правовий механізм – арешт майна (ст.ст. 170–175 КПК).

Дискусійним у правозастосуванні залишається питання щодо застосування п. 7 ч. 1 ст. 164 КПК, адже немає визначеності, чи це строк виконання ухвали, тобто строк, коли сторона має реально здійснити ознайомлення, копіювання та/або вилучення речей та документів (таку думку висловлюють О.Г. Шило та О.В. Верхогляд-Герасименко [78, с. 286], чи строк, протягом якого вилучені речі або документи можуть знаходитися у сторони, яка їх отримала.

У юридичній доктрині [8; 19; 29; 32; 249] представлено підхід, відповідно до якого часові межі дії ухвали визначають насамперед період, упродовж якого наданий судом дозвіл може бути реалізований шляхом пред'явлення відповідного судового рішення особі, у володінні якої перебувають необхідні речі чи документи. Водночас вплив установленого в ухвалі строку означає припинення правової підстави для подальшого утримання вилучених на її виконання об'єктів стороною кримінального провадження необхідно після закінчення строку дії зазначеної ухвали, вилучені речі і документи повернути власнику або звернутися з клопотанням про їх арешт.

Зокрема, В.І. Фаринник зазначає, що у строк дії ухвали входить час, протягом якого слідчий, прокурор мають «розпорядитись» майном, тобто або повернути його власнику, або звернутися до суду із клопотанням про накладення арешту [249, с. 136].

Із таким твердженням не можна погодитись з огляду на вищевикладені законодавчі норми, однак потрібно однозначно констатувати, що у цьому питанні наявна правова невизначеність, а відсутність його чіткого правового регулювання з боку КПК породжує зазначені правові позиції, які за своєю юридичною конструкцією є достатньо аргументованими і можуть вважатися переконливими частиною правників, зокрема і суддів.

Як правило, такої правової позиції притримується сторона захисту в своїх клопотаннях. Її метою є спроба переконати слідчих суддів у необхідності ухвалення рішень про повернення тимчасово вилученого майна з підстав закінчення терміну дії ухвали про тимчасовий доступ або не звернення стороною із клопотанням про арешт майна. Судова практика засвідчує, що відповідні доводи сторони захисту в окремих випадках сприймаються судами.

Так, положення ч. 1 ст. 100 КПК непрямо вказують на те, що це строк знаходження речей і документів у слідчого, адже речовий доказ, що був наданий стороні кримінального провадження або нею вилучений, має бути якнайшвидше повернутий власнику, крім ситуацій, передбачених ст.ст. 160-166, 170-174 КПК.

Слід наголосити, що у разі нездійснення представником правоохоронного органу протягом визначеного в ухвалі слідчого судді строку доступу до речей і документів, передбаченого п.7 ч. 1 ст. 164 КПК, слідчий, за погодженням із прокурором, або прокурор, мають звернутися із клопотанням ще раз, крім іншого, обставини, що завадили йому здійснити такий доступ у межах визначеного в ухвал слідчого судді час. Це пов'язано саме із здійсненням (отриманням) тимчасового доступу, а не зі строком зберігання речей і документів, як помилково вважають деякі правники [3; 32; 119; 237].

Аналіз судових рішень свідчить про відсутність уніфікованого підходу до визначення часових меж реалізації ухвали про тимчасовий доступ до речей і документів. У судовій практиці відповідний період формулюється по-різному, що зумовлює неоднакове розуміння моменту, до якого наданий слідчим суддею дозвіл може бути фактично реалізований. Така варіативність правозастосування, свідчить про необхідність більш чіткого законодавчого визначення порядку обчислення та правового значення строку дії відповідної ухвали.

Отже, для усунення цієї невизначеності пропонуємо доповнити ч. 1 ст. 164 КПК положенням, відповідно до якого в ухвалі слідчого судді, суду має окремо визначатися строк, протягом якого допускається реалізація наданого дозволу на тимчасовий доступ до речей і документів. При цьому такий строк доцільно обмежити двома місяцями з дня постановлення відповідної ухвали.

Доречно зазначити, що ЄСПЛ звертає увагу на те, що позбавлення власності дозволяється лише «на умовах, передбачених законом» [201].

Водночас правова природа речей і документів, одержаних унаслідок виконання ухвали про тимчасовий доступ, потребує окремого уточнення. Майно, вилучене безпосередньо на підставі такого судового рішення, не слід ототожнювати з тимчасово вилученим майном у значенні ч. 1, 2 ст. 168 КПК, оскільки підставою його фактичного отримання є попередньо санкціонований судом процесуальний захід. Якщо надалі на відповідні об'єкти накладено арешт, їх правовий режим визначається положеннями КПК, що регламентують застосування та припинення арешту майна. Водночас, щодо речей і документів, отриманих у порядку тимчасового доступу без подальшого накладення арешту, законодавче регулювання залишається недостатньо визначеним: КПК не встановлює самостійного та однозначного механізму припинення їх утримання і повернення законному володільцю. За таких обставин запропоноване вище уточнення п. 7 ч. 1 ст. 164 КПК потребує узгодження з положеннями ст. 100 КПК, оскільки остання не повинна виконувати функцію єдиного нормативного

орієнтира для визначення подальшої процесуальної долі всіх речей і документів, одержаних у результаті тимчасового доступу.

Викладене, свідчить про наявність законодавчої невизначеності щодо подальшої процесуальної долі речей і документів, отриманих унаслідок реалізації тимчасового доступу, що зумовлює необхідність нормативного визначення спеціального порядку поводження з такими об'єктами. На нашу думку, після фактичного вилучення речей чи документів у межах виконання ухвали про тимчасовий доступ, вони можуть залишатися у розпорядженні сторони кримінального провадження лише протягом часу, необхідного для оцінки їх доказового значення. Якщо за результатами такої оцінки встановлено необхідність подальшого обмеження права власника або володільця на відповідне майно, слідчий, прокурор мають ініціювати перед слідчим суддею питання про накладення на нього арешту в порядку, передбаченому главою 17 КПК. Такий підхід, вважаємо, надасть змогу розмежувати тимчасове одержання майна внаслідок виконання ухвали про доступ та його подальше утримання для потреб кримінального провадження, пов'язавши останнє з окремим судовим контролем.

Окремої уваги потребують випадки, коли володільць речей або документів не виконує ухвалу слідчого судді про надання тимчасового доступу до визначених у ній об'єктів. За таких обставин, кримінальний процесуальний закон передбачає можливість переходу до більш інтенсивного способу процесуального втручання. Зокрема, відповідно до ст. 166 КПК сторона кримінального провадження, якій було надано право тимчасового доступу, може ініціювати перед слідчим суддею питання про проведення обшуку з метою виявлення та вилучення відповідних речей чи документів. Отже, обшук у цьому випадку фактично виступає процесуальним засобом забезпечення виконання раніше постановленої, але невиконаної ухвали про тимчасовий доступ.

Водночас передбачена законом послідовність процесуальних дій, не завжди дає змогу своєчасно реагувати на фактичне ухилення від виконання ухвали про тимчасовий доступ. Необхідність підготовки відповідного клопотання, його погодження прокурором, подальшого звернення до слідчого судді та очікування судового рішення, створює часовий проміжок, протягом якого особа, яка не бажає надавати визначені в ухвалі об'єкти, фактично отримує можливість їх приховати, перемістити або знищити. За таких обставин, попередньо здійснені процесуальні дії можуть втратити практичну результативність. Додатковою проблемою є те, що ст. 164, 165 КПК не встановлюють конкретного строку, у межах якого володілець повинен фактично виконати вимогу про надання речей чи документів. Така нормативна невизначеність дозволяє затягувати виконання ухвали без прямої відмови в її виконанні, що, своєю чергою, ускладнює своєчасне використання передбаченого ст. 166 КПК механізму реагування.

За таких умов сторона обвинувачення нерідко оминає менш обтяжливий захід забезпечення кримінального провадження, такий як тимчасовий доступ до речей і документів, та одразу звертається із клопотанням про обшук або взагалі здійснює невідкладний обшук, що на практиці призводить до надмірної кількості необґрунтованих обшуків і завдає шкоди власникам майна.

З метою усунення можливостей для затягування виконання ухвали та зменшення ризику недобросовісної поведінки володільця відповідних об'єктів, доцільно на нашу думку, нормативно конкретизувати часові межі виконання рішення про тимчасовий доступ. У зв'язку із цим, пропонуємо доповнити ч. 1 ст. 165 КПК положенням, відповідно до якого особа, у володінні якої перебувають визначені в ухвалі речі чи документи, повинна забезпечити можливість реалізації тимчасового доступу без невинуватливої затримки. Якщо виконання ухвали пов'язане з необхідністю опрацювання значного масиву даних, здійснення їх технічного пошуку чи вчинення інших об'єктивно необхідних підготовчих дій, відповідні речі, документи або інформація мають бути надані у строк, попередньо

узгоджений із зазначеною особою та зафіксований у межах виконання ухвали слідчого судді, суду.

З огляду на описану проблематику, вважаємо за доцільне внести зміни у ст. 160 КПК, виклавши її у такій редакції: «Сторони кримінального провадження мають право звернутися до слідчого судді під час досудового розслідування чи суду під час судового провадження із клопотанням про тимчасовий доступ до речей і документів, визначених у ч. 161 цього Кодексу». Вимоги ч. 1 ст. 162 КПК здійснюється на підставі постанови прокурора, постановленої за результатами розгляду клопотання слідчого, або за власною ініціативою.

Також пропонуємо доповнити ч. 4 ст. 163 КПК та викласти її у такій редакції: «Слідчий суддя, суд розглядає клопотання за участю сторони кримінального провадження, яка подала клопотання, та особи, у володінні якої знаходяться речі і документи, крім випадків, передбачених ч. 2 цієї статті, не пізніше п'яти днів з дня його надходження до суду. Неприбуття за судовим викликом особи, у володінні якої знаходяться речі і документи, без поважних причин або неповідомлення нею про причини неприбуття, не є перешкодою для розгляду клопотання.

Доречною, на нашу думку, є зміна назви ст. 164 КПК, яку викласти у такій редакції: «Ухвала, постанова прокурора про тимчасовий доступ до речей і документів».

Такий підхід зумовлює необхідність відповідного коригування положень ст. 164 КПК України. Так, ч. 1 викласти у такій редакції: «В ухвалі слідчого судді, суду, постанові прокурора про тимчасовий доступ до речей і документів має бути зазначено:...

Пункт 7) викласти у такій редакції: «Строк дії ухвали, постанови прокурора, який не може перевищувати двох місяців з дня постановлення ухвали, постанови, за винятком ухвал, постановлених на виконання вимог ч. 2 ст. 562 цього Кодексу.

Пункт 8) викласти у такій редакції: «Положення закону, що передбачають наслідки невиконання ухвали слідчого судді, суду, постанови прокурора».

Запропоновані зміни забезпечать диференціацію порядку надання тимчасового доступу залежно від характеру охоронюваної інформації та ступеня втручання у права і законні інтереси особи.

Щодо виділення особливого правового режиму речей і документів, вилучених у межах тимчасового доступу на підставі постанови прокурора доцільно внести у закон норму про те, що слідчий, після тимчасового доступу у формі вилучення (виїмки) протягом одного місяця, остаточно вирішує питання про те, чи мають ці речі та документи значення для кримінального провадження, і звертається до слідчого судді із клопотанням про арешт майна або повертає їх власнику. Речі і документи, вилучені на підставі ухвали слідчого судді, не потребують накладення арешту та не відносяться до категорії тимчасово вилученого майна. Такі речі і документи детально оглядаються і визнаються речовими доказами, а у разі відсутності підстав для їх утримання – повертаються власникові за рішенням прокурора.

Запропоновані зміни не вичерпують можливих напрямів удосконалення і в загальному ілюструє необхідність та напрямок змін глави 15 КПК щодо тимчасового доступу до речей та документів і глави 16 КПК щодо тимчасового вилучення майна.

Окрему групу заходів забезпечення кримінального провадження становлять запобіжні заходи, функціональне призначення яких, пов'язане із забезпеченням належної процесуальної поведінки підозрюваного чи обвинуваченого. Їх застосування, з одного боку, спрямоване на створення умов для виконання покладених на особу процесуальних обов'язків, а з іншого – має превентивний характер і покликане нейтралізувати ризики поведінки, здатної ускладнити або унеможливити досягнення завдань кримінального провадження. Йдеться, зокрема, про ймовірність ухилення особи від слідства чи суду, втрати,

приховування, знищення або спотворення доказово значущих об'єктів, протиправного впливу на учасників провадження, створення інших перешкод для його належного перебігу, а також учинення нового чи продовження раніше розпочатого кримінального правопорушення.

Практична реалізація неізоляційних запобіжних заходів, виявляє низку процедурних ускладнень, здатних знижувати оперативність їх застосування. Насамперед, це пов'язано з багатоетапністю відповідної процедури, що передбачає підготовку слідчим клопотання, його погодження прокурором та подальший судовий розгляд. У сукупності такі процесуальні дії, потребують додаткового часу, що не завжди відповідає потребі у своєчасному вирішенні питання про належну процесуальну поведінку підозрюваного чи обвинуваченого.

Орієнтація на застосування заходів, не пов'язаних з ізоляцією особи, узгоджується з міжнародно-правовими стандартами у сфері обмеження особистої свободи. Зокрема, у п. 15 Рекомендації № R (80) 11 Комітету Міністрів Ради Європи [272] закріплено підхід, за яким перед прийняттям рішення щодо застосування запобіжного заходу, пов'язаного з триманням особи під вартою, суд має оцінити можливість використання менш обмежувальних альтернатив. Отже, ізоляція повинна розглядатися не як пріоритетний спосіб забезпечення належної процесуальної поведінки, а як захід, застосування якого потребує оцінки недостатності інших доступних засобів.

На нашу думку, для розвантаження слідчих суддів і прискорення процесу розслідування потрібно надати можливість слідчому самостійно обирати підозрюваному такий запобіжний захід як особисте зобов'язання, особиста порука та відповідних процесуальних обов'язків шляхом винесення постанови з обов'язковим письмовим роз'ясненням прав і обов'язків.

Серед передбачених законом запобіжних заходів найбільш дискусійним у контексті розслідування корупційних злочинів у сфері службової діяльності є

запобіжний захід, визначений у ст. 182 КПК – застава, а також застава як обов'язковий елемент, що має визначити суддя при обранні запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою.

У разі застосування застави слідчий або прокурор роз'яснює підозрюваному обов'язки, передбачені ст. 182, ч. 5 ст. 194 КПК, про що складається відповідний протокол. Невиконання підозрюваним покладених на нього обов'язків, визначених ст. 194 КПК, призводить до того, що внесені ним кошти у вигляді застави передаються у дохід держави. Визначаючи конкретний розмір застави, слідчий суддя або суд має здійснити індивідуальну оцінку обставин відповідного кримінального провадження. При цьому, врахуванню підлягають не лише характер і тяжкість кримінального правопорушення, а і матеріальне становище підозрюваного, його сімейні обставини, відомості, що характеризують особу, а також встановлені у провадженні ризики, передбачені ст. 177 КПК. Розмір застави повинен бути таким, щоб реально спонукати особу до належного виконання покладених на неї процесуальних обов'язків, однак водночас не створювати для неї очевидно надмірного майнового тягара. Якщо у провадженні щодо тяжкого чи особливо тяжкого злочину суд дійде висновку, що застосування застави у загальних законодавчо визначених межах не забезпечить належної процесуальної поведінки підозрюваного, допускається визначення її у більшому розмірі – понад вісімдесят або триста розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб відповідно.

Характерною рисою застави, визначеною законодавцем, є можливість, а іноді й обов'язок суду її застосування щодо особи, до якої застосовано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою. Розмір застави має свої законодавчі обмеження, однак у певних випадках відноситься до дискреції суду, що може призводити до визначення застави у непомірному для особи розмірі.

Такий висновок узгоджується і практикою Європейського суду з прав людини, зокрема у справі «Гафа проти Мальти» від 22.05.2018 р. заявник

скаржився на те, що він тримався під вартою майже рік після надання звільнення під заставу, адже розмір застави був для нього непомірним. У цій справі ЄСПЛ дійшов висновку, що той факт, що заявник залишався під вартою впродовж майже дванадцяти місяців після ухвалення рішення про звільнення під заставу, свідчить про те, що національні суди не вжили необхідних заходів для визначення належного розміру застави, що становило порушення ст. 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [207].

Інший підхід простежується рішенням ЄСПЛ у справі «Мангурас проти Іспанії» від 08.01.2009 р., де зазначено, що сума застави має бути такою, щоб забезпечити стримуючий ефект цього заходу. Хоча ЄСПЛ визнав, що розмір застави був значним, однак не визнав його непомірним з огляду на винятковий характер справи, професійне оточення заявника, яке мало можливість внести таку суму застави [204].

В іншій справі «Пунцельт проти Чехії» від 25.04.2000 р. ЄСПЛ також не виявив у діях держави в особі її органів порушень прав заявника та вказав, що ні неодноразову відмову у звільненні заявника під заставу, ні встановлену заставу в розмірі 30 млн чеських крон не слід розглядати як порушення, враховуючи масштаб його фінансових операцій (зокрема, було звернуто увагу на те, що до взяття під варту заявник мав намір купити два універмаги у Празі) [203].

Водночас, аналіз національної судової практики засвідчує випадки визначення застави у розмірі, який з огляду на майнові можливості конкретної особи фактично унеможлиблює її внесення. За таких обставин застава, формально залишаючись альтернативою триманню під вартою, втрачає своє функціональне призначення, оскільки особа об'єктивно не спроможна виконати встановлену судом умову звільнення. Показовими у цьому контексті є судові рішення, в яких при визначенні суми застави недостатньо враховано відомості про матеріальне становище особи та співмірність відповідного майнового обтяження її реальним фінансовим можливостям [17; 18].

Частиною 5 ст. 182 КПК визначено розмір застави залежно від тяжкості злочину. Водночас закон установлює обмеження щодо розміру застави для окремих категорій кримінальних проваджень. Зокрема, у справах про тяжкі та особливо тяжкі злочини її максимальний розмір визначається з урахуванням установлених КПК меж, перевищення яких допускається лише у передбачених законом випадках.

У доктрині обґрунтовується позиція про те, що при встановленні надто великого розміру застави, її мета – забезпечення явки підозрюваного відходить на задній план, а на перший – виступає отримання якомога більшої суми грошей. Проте застосування застави не є комерційною діяльністю держави, її метою є забезпечення явки, а також попередження нових злочинів. Застава виступає способом забезпечення цих цілей [200]. З огляду на це, визначена сума має бути як майново посильною для особи – заставодавця, так і значною, щоб слугувати гарантією її належної поведінки особи та виконання обов'язків [110].

Заслуговує на підтримку позиція В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила, що встановлення граничного розміру застави є недоцільним, оскільки у кожному випадку мають бути враховані конкретні фактичні обставини вчинення кримінального правопорушення, особа підозрюваного, його майновий стан тощо. Проте, як обґрунтовано зазначено в юридичній літературі, оскільки застосування застави у більших розмірах у цих випадках пов'язується винятково з метою забезпечення виконання особою покладених на неї обов'язків, то слідчий суддя, суд в ухвалі має зазначити, у забезпечення виконання якого саме обов'язку чи обов'язків обирається більший розмір застави, мотивувати чому, через який ризик чи які ризики, та чому у такому розмірі [22].

Обґрунтованою є позиція Ю. В. Лисюк, що законодавець не регулює механізм визначення та призначення розмірів застави саме у виняткових випадках, не розшифровує критерії їх визначення, що зводиться до формального підходу та суб'єктивності прийняття рішення слідчим суддею, судом [90].

Крім того, окремі науковці обґрунтовують доцільність запровадження права слідчого судді, суду на обрання у виняткових випадках розміру застави нижче мінімального рівня [200]. Проте ми вважаємо такий підхід невиправданим, оскільки відповідно до п. 1 ч. 5 ст. 182 КПК, мінімальний розмір застави становить один розмір прожиткового мінімуму для працездатних осіб, що відповідно вдвічі менший за розмір мінімальної заробітної плати.

Водночас слушною є думка Д. В. Вишньової, яка зазначає, що слідчий суддя, суд при застосуванні застави має оцінити в сукупності з іншими обставинами розмір майнової шкоди, у завданні якої підозрюється, обвинувачується особа, або розмір незаконного доходу, в отриманні якого підозрюється, обвинувачується особа, а також вагомість наявних доказів, якими обґрунтовуються обставини, що відповідає вимогам ст. 178 КПК [16].

У кримінальній процесуальній доктрині [16; 29; 213; 110], звертається увага на необхідність диференційованого підходу до визначення розміру застави. Її величина має встановлюватися не абстрактно, а з урахуванням конкретних обставин провадження, характеру інкримінованого діяння, майнового становища підозрюваного та інших відомостей, здатних впливати на реальну можливість виконання покладених на особу процесуальних обов'язків. За такого підходу, застава має зберігати забезпечувальний характер і водночас не перетворюватися через надмірний розмір на фактично безальтернативне тримання під вартою.

Окремого врахування, на нашу думку, потребує процесуальний статус особи на початкових етапах досудового розслідування. Сам факт повідомлення про підозру ще не означає доведеності причетності особи до кримінального правопорушення, а тому не може сам по собі виправдовувати визначення застави у завідомо надмірному розмірі. До моменту встановлення винуватості обвинувальним вироком суду застосування будь-якого запобіжного заходу, у тому числі застави, має ґрунтуватися на принципах необхідності, пропорційності та індивідуалізації процесуального примусу.

Водночас, положення КПК не встановлюють спеціальних вимог щодо джерела походження коштів, що використовуються для внесення застави, та не пов'язують визначення її розміру з майновими можливостями заставодавця. Процесуальне законодавство допускає внесення застави як самим підозрюваним чи обвинуваченим, так і іншою фізичною або юридичною особою. З огляду на це, фінансовий стан заставодавця сам по собі не належить до обставин, які визначають розмір застави. Так, якщо заставу вносить інша особа, оцінка її майнового становища може мати значення в іншому аспекті – для з'ясування того, чи здатна визначена сума створити для заставодавця реальний майновий ризик у разі невиконання підозрюваним або обвинуваченим покладених на нього процесуальних обов'язків.

Окремою гарантією майнових інтересів заставодавця, є встановлений КПК порядок використання внесених ним коштів після завершення дії застави: якщо заставу внесено не самим підозрюваним чи обвинуваченим, її спрямування на виконання вироку в частині майнових стягнень допускається лише за згодою заставодавця.

У наукових джерелах пропонувалося, що суму застави слід було б встановлювати у відсотковому відношенні від суми щорічного доходу особи, яка вносить заставу, що може підтверджуватися копією податкової декларації, довідки про зарплату тощо. Проте слушною є думка В. О. Рибалки, що «левова» частка економіки України знаходиться в «тіні», а тому встановити реальний, а не задокументований рівень доходів особи практично неможливо. Тим більше, КПК не містить заборони щодо того, щоб предметом застави були грошові кошти, що подаровані, знайдені, виграні в лотерею, успадковані тощо [200].

У корупційних злочинах у сфері службової діяльності заставу суд завжди визначає як альтернативу тримання під вартою. Розмір застави має спонукати фігуранта виконувати свої обов'язки, але аж ніяк не бути покаранням для нього. Однак, якщо він порушив правила, заставу або її частину стягують у дохід

держави і не повертають. У такому разі суддя може збільшити розмір застави або обрати інший запобіжний захід.

Вважаємо за доречне, навести приклади. Так, із Максима Микитася стягнули 30 млн. гривень за те, що він спілкувався з іншим фігурантом справи про заволодіння майном Нацгвардії.

Інший приклад. З депутата Київради Владислава Трубіцина стягнули 9,8 млн. гривень застави після того, як він утік за кордон.

Вадим Альперін утратив 35 млн. гривень застави через те, що не здав паспорт Ізраїлю, який нібито загубив (хоча мав здати всі документи, що дозволяють йому виїжджати за кордон).

Проте обрану заставу можуть переглядати – зменшувати або збільшувати. Як правило, для підозрюваних/обвинувачених у корупційних злочинах на початках визначають доволі великі застави, які з часом зменшують.

У травні 2023 р. НАБУ і САП затримали тодішнього голову ВС Всеволода Князева – його підозрювали в отриманні неправомірної вигоди 1,8 млн. доларів. Слідчий суддя виніс ухвалу про взяття його під варту установивши заставу в 107 млн. гривень, врахувавши ризики. НАБУ і САП затримали тодішнього голову ВС Всеволода Князева. Апеляційна палата ВАКС зменшила розмір застави до 75 млн. На переконання суду, слідчий суддя під час визначення розміру застави не вказав, чому фігурант може внести заставу в 107 млн., а лише констатував ризики. Констатація ризиків без урахування обставин справи й особистої ситуації підозрюваного не є та не може бути єдиним чинником визначення розміру застави.

Згодом суд продовжував зменшувати заставу. Спочатку до 55, а потім до 45, 35, 27, 20, 18 млн., після чого вона була внесена підозрюваним і він вийшов із СІЗО та вважається таким, щодо якого обрано запобіжний захід у вигляді застави.

Також цікавим є наступний приклад. Екснардепа і забудовника Максима Микитася рішенням суду було взято під варту за підозрою у пропозиції 22 млн.

євро хабаря мерові Дніпра. Початково судом було визначено заставу у розмірі 260 млн. грн. Згодом апеляційна палата ВАКС зменшила заставу до 100 млн. грн., зазначивши, що слідчий суддя помилково вийшов за межі заявленого прокурором розміру застави. Крім того, колегія зазначила, що все майно Микитася арештоване, а отже, він не може використати його як заставу. Згодом заставу зменшили до 85, 80, 40, 20 млн. грн., яку нарешті було внесено.

7 жовтня 2024 р. Печерський районний суд м. Києва обрав запобіжний захід керівниці Хмельницького обласного центру медико-соціальної експертизи Тетяні Крупі. Її відправили під варту на 60 діб із можливістю внесення застави розміром у понад 500 млн. грн. Згодом Апеляційна палата ВАКС частково задовольнила скаргу захисників на запобіжний захід, залишивши підозрювану під вартою, однак заставу зменшили до 300 млн. А вже 09.12.2024 р. ВАКС під час розгляду клопотання про продовження строку застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою залишив її під вартою з альтернативою внесення 280 млн. грн. застави.

Наведені приклади засвідчують, що нерідко застави із сотень мільйонів зменшують до десятків. Як наслідок – підозрювані чи обвинувачені у корупційних злочинах залишають СІЗО, а після цього часто тікають, іноді за межі України. Такі випадки явно ілюструють недієвість сучасного кримінального процесуального законодавства. Чого вартий лише той факт, що станом на 12.12.2024 р., відповідно до офіційних даних МВС, у розшуку перебувають 11 народних депутатів Верховної Ради України, частина з яких обвинувачується у корупційних злочинах, і це лише зі складу 9 скликання.

Серед основних підстав перегляду застави суди відносять такі, як перебування підозрюваного під вартою тривалий час, підозрюваний або його заставодавці за час перебування під вартою підозрюваного не внесли заставу, що вказує на те, що розмір застави є непомірним, підозрюваний дотримується обов'язків і належно поводить, відсутність нових вагомих доказів

обґрунтування майнового стану підозрюваного, який підтверджував би реальну фінансову спроможність особи внести заставу у визначеному судом розмірі. За відсутності відповідних відомостей збереження раніше встановленої суми застави може фактично позбавити підозрюваного можливості скористатися цим запобіжним заходом як альтернативою триманню під вартою.

На нашу думку, визначені КПК випадки обов'язкового застосування застави, як альтернативного запобіжного заходу, при обранні запобіжного заходу у вигляд тримання під вартою не охоплюють усі можливі ризики у разі вчинення тяжких та особливо тяжких корупційних злочинів.

Згідно з ч. 3 ст. 183 КПК, яка наділяє суд диспозитивним правом визначати або не визначати розмір застави щодо злочинів, вчинених із застосуванням насильства або погрозою його застосування, які спричинили загибель людини, щодо особи, якій у цьому провадженні вже обирався запобіжний захід у вигляді застави, проте був порушений нею, щодо злочинів, передбачених ст.ст 255-255-3 КК, щодо особливо тяжких злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів. У цьому випадку дискреційність повноважень суду вказує на те, що орган досудового розслідування та прокурор мають довести у своєму клопотанні про обрання запобіжного заходу необхідність не визначати розмір застави у разі звернення із клопотанням у провадженнях за підозрою у визначеному переліку злочинів.

У практичній площині ця законодавча конструкція виглядає таким чином. Наприклад, щодо особи, яка підозрюється у вчиненні ДТП зі смертельними наслідками, незважаючи на те, що ДТП за своєю природою є неумисним злочином, суд має право обрати безальтернативне тримання під вартою, а за отримання неправомірної вигоди в особливо великому розмірі топ посадовцем або недекларування чи незаконне збагачення за рахунок корупційних доходів – ні. Це стосується і корупційних злочинів у сфері державних закупівель,

зловживань у сфері використання бюджетних коштів на потреби оборони та інших, на нашу думку, не менш соціально небезпечних видів злочинів.

Отже за загальним правилом будь-якій особі, яка підорюється у вчинені будь-якої тяжкості корупційного злочину, навіть у разі спричинення цим злочином збитків в особливо великому розмірі, або отриманні, чи навпаки, пропозиції неправомірної вигоди у будь-якому розмірі, крім випадків вчинення цих злочинів у складі злочинної організації або злочинної спільноти, суд при обранні запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою має обов'язок обрати альтернативу у вигляді застави. Саме обов'язок, а не право.

Такий визначений законодавцем механізм гарантує будь-якому підозрюваному чи обвинуваченому зі значними статками, незалежно від тяжкості корупційного злочину, об'єкта його посягання, суми збитків, соціальної небезпеки, шкода для інтересів Держави чи суспільства, залишення території слідчого ізолятору за декілька днів.

Описана позиція законодавця є досить дискусійною, і, на нашу думку, недостатньо зваженою та пропорційною з огляду на те, що корупційні правопорушення є одними із найнебезпечніших, з точки зору існування і нормального функціонування держави та національної безпеки.

З огляду на це, ч. 4 ст. 183 КПК потребує негайних змін та доповнення п. 6 такого змісту: «Щодо особи, підозрюваної у вчинені особливо тяжкого корупційного злочину».

Необхідно зазначити, що ми не є прибічниками радикальної точки зору, яка полягає у тому, що підозрюваний чи обвинувачений має тривалий час знаходитись у СІЗО із міркувань лише тяжкості підозри чи обвинувачення без постановлення вироку. Така позиція суперечить і практиці ЄСПЛ, яка уже тривалий час імплементована у національне законодавство та є його частиною. З іншого боку, неприпустимим є й уникнення покарання у зв'язку із закінченням строків давності притягнення до кримінальної відповідальності або просто

відсутність будь-якого рішення суду у зв'язку із тим, що підозрюваний/обвинувачений у вчиненні особливо тяжкого корупційного злочину вніс мізерну, у порівнянні із спричиненою шкодою, заставу і затягує процес.

Баланс інтересів правосуддя, прав і свобод людини та громадянина у цьому питанні, на нашу думку, може бути досягнутий саме за рахунок зміни кримінального процесуального законодавства у частині, яка дозволяє штучно затягувати процес розслідування і судового розгляду з одного боку та зменшення описаних перепон на шляху збору доказів – з іншого, що також сприятиме оперативності досудового розслідування та судового розгляду.

Доцільно зосередити увагу і на ще одному заході забезпечення кримінального провадження, законодавча регламентація якого вже давно потребує суттєвого удосконалення – виклик слідчим, дізнавачем, прокурором, судовий виклик і привід.

Застосування виклику у кримінальному провадженні має забезпечувати своєчасну участь особи у відповідній процесуальній дії та створювати належні умови для реалізації завдань досудового розслідування. Водночас нормативна модель повідомлення про виклик потребує переосмислення з огляду на істотні зміни у способах повсякденної комунікації. Передбачені кримінальним процесуальним законодавством засоби зв'язку, не повною мірою відображають сучасні можливості оперативного обміну інформацією, що в окремих випадках ускладнює забезпечення своєчасної явки учасників кримінального провадження.

Особливо показовим у цьому контексті є збереження серед способів здійснення виклику засобів комунікації, практичне значення яких істотно зменшилося. Так, використання факсимільного зв'язку та телеграм, хоча формально і передбачене нормативною конструкцією виклику, вже не відповідає усталеним способам обміну інформацією. Натомість поширення мобільного зв'язку, електронних повідомлень та інших цифрових каналів комунікації

обумовлює необхідність адаптації процесуального порядку виклику до сучасних технологічних умов. Важливим при цьому є не лише розширення переліку допустимих способів повідомлення, а і нормативне визначення механізму підтвердження факту одержання особою відповідної інформації.

На нашу думку, окремої уваги потребує використання поштового відправлення як способу вручення повістки про виклик. Його застосування не завжди дає змогу забезпечити своєчасне одержання особою інформації про необхідність явки до слідчого, прокурора чи суду. Ефективність такого способу значною мірою залежить від дотримання правил надання послуг поштового зв'язку та належного виконання відповідних дій працівниками поштового оператора. Водночас на практиці, можливі ситуації, коли відправлення не вручається безпосередньо адресату або особа з різних причин не отримує його у встановлений строк. За таких обставин, саме по собі направлення повістки поштою, ще не свідчить про належне повідомлення учасника кримінального провадження. Тому для вирішення питання про правові наслідки неявки принципове значення має встановлення факту вручення повістки конкретній особі або належним чином зафіксованої відмови від її одержання

Порядок пересилання та вручення поштових відправлень визначається Правилами надання послуг поштового зв'язку, затвердженими постановою Кабінету Міністрів України від 5 березня 2009 р. № 270. Особливості доставки рекомендованих поштових відправлень із позначкою «повістка» передбачають їх вручення безпосередньо адресату, а за його відсутності – іншій особі у випадках і порядку, встановлених зазначеними Правилами. Отже, належність повідомлення учасника кримінального провадження не може оцінюватися виключно за фактом направлення кореспонденції.

З огляду на це, документальне підтвердження відправлення повістки саме по собі не є безумовним доказом того, що адресат своєчасно одержав інформацію про виклик та був обізнаний про необхідність явки. Для встановлення належного

повідомлення необхідно враховувати відомості про фактичне вручення поштового відправлення, особу його одержувача, дату отримання, а у відповідних випадках – обставини невручення або відмови від одержання. Такий підхід набуває особливого значення при вирішенні питання про можливість застосування передбачених КПК процесуальних наслідків неявки особи за викликом.

Самостійним недоліком використання поштового зв'язку для здійснення виклику є тривалість доставки кореспонденції, що безпосередньо впливає на можливість дотримання встановлених КПК строків повідомлення особи. Процесуальне законодавство виходить із необхідності завчасного інформування учасника провадження про дату, час і місце його явки, тоді як строки пересилання рекомендованої кореспонденції залежать від порядку роботи поштового оператора та можуть не узгоджуватися з потребами конкретного кримінального провадження. Унаслідок цього між направленням повістки та її фактичним отриманням може сплинути значна частина строку, необхідного особі для належної підготовки до відповідної процесуальної дії.

Отже, особливого значення ця обставина набуває тоді, коли участь у процесуальній дії потребує попередньої правової підготовки: узгодження позиції із захисником, підготовки необхідних документів або звернення до слідчого судді чи суду з відповідним клопотанням. Так, на нашу думку, при визначенні способу виклику слід враховувати не лише формальну можливість направлення повістки, а і реальність її своєчасного отримання адресатом та наявність у нього достатнього часу для реалізації процесуальних прав.

Альтернативою традиційним способам виклику є використання телефонного та електронного зв'язку, які забезпечують значно оперативніше доведення до особи інформації про необхідність явки. Водночас їх застосування потребує належної процесуальної фіксації факту повідомлення та його змісту,

оскільки за відсутності такого підтвердження можуть виникати сумніви щодо належного повідомлення учасника кримінального провадження.

Слідча та судова практика та власний досвід, також засвідчує проблеми, пов'язані з недотриманням установлених строків повідомлення. Зокрема, несвоєчасне вручення повістки може фактично позбавити особу можливості належно підготуватися до судового розгляду, а в окремих випадках призводить до істотного затягування вирішення процесуального питання. Так, у наведених у дослідженні прикладах судової практики через несвоєчасне повідомлення розгляд відповідних клопотань відкладався, а встановлені законом строки їх вирішення істотно перевищувалися.

З огляду на це, ефективність процесуального виклику доцільно оцінювати не лише за формальним фактом направлення повідомлення, а і за своєчасністю його отримання та реальною можливістю особи скористатися наданими їй процесуальними правами.

Відсутність у КПК більш сучасних способів здійснення виклику і, відповідно, використання одними особами слабкостей наявних способів негативно відображається на правах інших добросовісних учасників. У випадках, коли у вирішенні питання мають брати участь всі учасники, відсутність належного повідомлення одного суб'єкта про дату й час слідчої дії, або судового засідання призводить до того, що інші учасники мають витрачати свій час і ресурс для повторного прибуття до суду, слідчого, прокурора [10].

Така ситуативна «фіктивна необізнаність» сторони захисту викликає надзвичайно велику кількість проблем, яку сторона обвинувачення має вирішувати іноді найвинахідливішими способами, які часто межують із процесуальними.

Отже, удосконалення порядку процесуального виклику має передбачати не лише оперативне повідомлення особи про необхідність явки, а й надання їй достатньої інформації для належної підготовки до відповідної процесуальної дії.

Такий підхід сприятиме узгодженню потреб кримінального провадження з гарантіями реалізації процесуальних прав його учасників.

Що стосується підозрюваних, обвинувачених, свідків у корупційних кримінальних правопорушеннях особливо у сфері службової діяльності, то ці особи часто є доволі забезпеченими із стійкими та міцними соціальними зв'язками, підтвердженою документально, гарною репутацією, обіймають керівні посади кетегорій «А», «Б» в органах державної влади або місцевого самоврядування, мають у своєму користуванні чи власності значну кількість майна, підтримують дружні стосунки із громадянами, які користуються довірою в суспільстві та можуть виступити поручителями і, звичайно, мають можливості забезпечити себе професійними захисниками. Маючи належний юридичний супровід, зазначені особи, як правило, не здійснюють зі свого боку радикального саботажу розслідування чи розгляду, не вчиняють «різких» дій, що можуть стати підставою для зміни запобіжного заходу на більш суворий, або викликати резонанс у суспільстві, зокрема прямого спотворення чи знищення речових доказів, підкупу чи умовлянь свідків, експертів, з метою зміни їх показів втечі за кордон чи переховування від органів слідства і суду. Таке затягування часто призводить як до пропуску різного виду процесуальних строків, зокрема строку вручення повідомлень, зокрема про підозру, обвинувального акта, затягування строків ознайомлення із провадженням у порядку ст. 290 КПК, а в підсумку, якщо провадження все-таки вдається спрямувати на розгляд суду, то має місце закінчення строків притягнення до кримінальної відповідальності, а відповідно й уникнення покарання.

У контексті наявної проблематики одним із самих дієвих способів затягування строків розслідування чи судового розгляду, на нашу думку, є неявка для проведення різного роду слідчих дій чи судового розгляду, якій надається забарвлення не умисної, а необережної, що мала місце лише з причин необізнаності про дату і час слідчої дії або судового засідання. Умисність такої

неявки складно довести у рамках чинного кримінального процесуального законодавства, а відповідно і відповідальності за неї майже ніколи не настає.

Відповідно до ч. 7 ст. 42 КПК на підозрюваного та обвинуваченого покладається низка процесуальних обов'язків. Вважаємо доцільним доповнити їх обов'язком невідкладно повідомляти слідчого, прокурора або суд про зміну номера телефону та інших засобів зв'язку. Невиконання такого обов'язку має враховуватися під час оцінки належності виконання покладених на особу процесуальних обов'язків та вирішення питання про застосування передбачених КПК заходів процесуального примусу.

Начебто, на перший погляд, законодавець визначив відповідну процедуру роз'яснення прав підозрюваному, обвинуваченому, способи комунікації і відповідальність за недотримання цих прав, але це лише на перший погляд. Корінь цієї проблеми криється саме у підтвердженні отримання обвинуваченим виклику, повістки для проведення відповідних слідчих і процесуальних дій. Необхідність здобути стороною обвинувачення такий бажаний і необхідний підпис підозрюваного, обвинуваченого, або інше процесуально визначене підтвердження отримання ним повістки, або процесуального документа, вручення якого є обов'язковим, саме і викликає величезні труднощі через вищеописані законодавчі прогалини. Складається таке враження, що законодавець, розробляючи систему норм і правил кримінального процесуального законодавства, вирішив покласти усі обов'язки на сторону обвинувачення, так ніби лише вона зацікавлена у вчасному проведенні слідчих, процесуальних дій, врученні процесуальних документів, при цьому сторона захисту не зацікавлена у їх отриманні, ознайомленні із ними та може спокійно займати позицію «а ви мене знайдіть» або «а ви мене зловіть» і не нести за це жодної відповідальності.

Ось лише приклади деяких випадків обов'язкової участі підозрюваного у слідчих процесуальних діях на досудовому розслідуванні, визначені КПК, а

також випадків обов'язкового підтвердження того, що підозрюваному, обвинуваченому надані процесуальні документи. При врученні копії клопотання та матеріалів, якими обґрунтовується необхідність застосування запобіжного заходу (ст. 278). Крім того, визначено що до обвинувального акта додається розписка підозрюваного про отримання акта реєстру і при наявності цивільного позову ст. 291 КПК.

Отже, законодавцем на сторону обвинувачення покладено обов'язок про вручення процесуальних документів підозрюваному, захиснику та отримання від них підтвердження щодо проведеної процесуальної дії, ознайомлення з матеріалами та вручення документів. При цьому, саме відсутність дієвих заходів забезпечення кримінального провадження робить цю місію іноді нездійсненою.

Покладені законодавцем на сторону обвинувачення вищеописані обов'язки призводять до того, що в площині практичного їх виконання подекуди сторона обвинувачення вимушена «ловити» підозрюваного, вираховуючи його за розташуванням мобільного терміналу, інформацією з камер відеоспостереження тощо, влаштовуючи засідки поряд із місцем проживання, роботи, бігати за підозрюваним та його захисниками, вкидати на ходу документи у напіввідчинені дверні пройми елітних автомобілів, на яких підозрюваний тікає від працівників ОДР, знімаючи це все на відео, лише із однією метою, щоб переконати суд у тому, що документ вручений належним чином. З цією проблематикою стикаються щоденно всі практичні працівники. Наслідки такої недосконалості законодавства ми неодноразово спостерігаємо у ЗМІ, оскільки най резонансніші процесуальні та слідчі дії отримують широке висвітлення у зв'язку із посиленою увагою та інтересом з боку суспільства.

Існуючий, на нашу думку, вкрай недієвий, законодавчий механізм призводить до спотворення самої сутності кримінального процесу і перетворює його на медійне шоу, за яким часто спостерігає уся країна.

Отже, подальше вдосконалення порядку процесуального виклику доцільно пов'язувати з використанням електронних засобів комунікації, які забезпечують оперативність повідомлення та можливість фіксації його направлення та отримання. У зв'язку з цим, пропонуємо доповнити ч. 2 ст. 136 КПК положенням, відповідно до якого належним підтвердженням отримання повістки про виклик може визнаватися також підтвердження її одержання за попередньо повідомленою учасником кримінального провадження електронною адресою.

З огляду на описану проблематику, ми пропонуємо доповнити ч. 7 ст. 42 КПК, де закріплено відповідні обов'язки підозрюваного, обвинуваченого, пунктами 5 і 6 у такій редакції:

« – підозрюваний, обвинувачений зобов'язаний:

5) після вручення пам'ятки про процесуальні права та обов'язки одночасно з їх повідомленням надати особі, яка здійснює таке повідомлення, номер особистого мобільного телефону, адресу електронної пошти, адресу місця постійного чи тимчасового проживання, про що складається відповідний протокол «Актуальних даних особи» у двох примірниках, один з яких надається підозрюваному під підпис;

6) у разі зміни актуальних даних особи підозрюваного, обвинуваченого він зобов'язаний прибути до ОДР, суду з метою їх повідомлення та складання протоколу «Актуальних даних особи» з оновленими даними протягом 3-х днів з дати зміни місця проживання, номера мобільного телефону чи електронної адреси.

Частину 2 ст. 136 КПК викласти у такій редакції: «Надіслана на адресу місця проживання, електронної пошти, номер мобільного телефону, зазначені у протоколі «Актуальних даних особи», повістка про виклик вважається отриманою у разі підтвердження її доставки відповідним листом електронної пошти, інформацією з електронної системи поштового чи мобільного оператора про доставку».

2.2. Особливості проведення основних слідчих (розшукових) дій у розслідуванні корупційних правопорушень у сфері службової діяльності

Закріплені у ч. 2 і ч. 4 ст. 93 КПК способи збирання доказів значною мірою є однорідними та охоплюють одержання речей, документів, відомостей та інших фактичних даних, необхідних для кримінального провадження. Відмінності між ними зумовлюються передусім суб'єктом доказування та процесуальним порядком реалізації відповідних повноважень.

Важливим аспектом, що впливає на необхідність ефективного вибору СРД як гласних, так і негласних під час розслідування корупційних кримінальних правопорушень, є істотний рівень латентності таких злочинів.

За оцінками вчених, до яких посилається М. О. Маршуба, органи правопорядку розслідують лише 1–5 % від загальної кількості корупційних кримінальних правопорушень. Інші злочини залишаються поза увагою відповідних органів досудового розслідування [102, с. 126].

Так звана «топ корупція» має ще менші шанси бути розкритою через особливий статус суб'єктів, які вчиняють такі злочини, оскільки вони «належать до першої та другої категорії державної служби і відрізняються масштабністю владних повноважень» [102, с. 126].

Отже, широкий набір інструментів, наданих законодавцем, варто обґрунтовано застосовувати залежно від слідчої ситуації і лише за умови досягнення певної мети.

По-перше, необхідно розуміти для доведення або здобуття яких безпосередньо доказів чи фактів буде застосовано ту чи іншу СРД. Адже навіть за формальної наявності «обґрунтування можливості одержання під час її проведення доказів, які самотійно або в сукупності з іншими доказами можуть

мати суттєве значення для з'ясування обставин кримінального правопорушення або встановлення осіб, які його вчинили» проведення певних СРД може виявитися таким, що не є необхідним, адже вже наявні докази у сукупності становитимуть достатню доказову базу для доведення певних фактів. Тому їх проведення, у такому разі, створить зайве навантаження на орган досудового слідства.

Допит як засіб збирання доказів під час розслідування корупційних кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності може бути одним із найдієвіших засобів у разі враховування низки важливих факторів, та при вдалому застосуванні уміння слідчого бути гнучким під час допиту, пристосовуватися та змінювати тактику чи алгоритм допиту відповідно до його перебігу [26, с. 158].

З тактичного погляду, слідчому обґрунтовано перед початком допиту роз'яснити особі, яка допитується, не лише ті положення, роз'яснення яких, відповідно до КПК є обов'язковим, у скороченому чи повному обсязі, а й детально розказати про сутність кримінального провадження, зібрані під час розслідування докази, що стосуються безпосередньо цієї особи чи осіб та обставин, щодо яких вона буде допитуватись, осіб, яким уже здійснено повідомлення про підозру і їх роль у вчиненні кримінального правопорушення, в обсязі, який має бути визначений при підготовці для допиту. У низці випадків це може позитивно вплинути на бажання свідка або підозрюваного співпрацювати зі слідством [56, с. 145].

Часто слідчі під час здійснення допиту підозрюваного допускають типову помилку, не звертаючи увагу на відмінність прав підозрюваного від свідка. У разі відмови підозрюваного відповідати на запитання, давати показання, вони замість того щоб, як визначено у ч. 4. ст. 224 КПК, зупинити слідчу дію одразу після одержання такої заяви, починають ставити додаткові запитання, пропонують надати відповідь під кожним надрукованим запитанням або усно відповідати на

них із зазначенням мотивів відмови відповідати на запитання у кожному конкретному разі, намагаються розговорити допитувану особу, вдаються до прийомів демонстрації своєї обізнаності в обставинах вчиненого злочину, чим переконують, що покази підозрюваного нічого не варті і відмовлятись від них теж не потрібно. Такі хибні прийоми поза процесуального психологічного тиску у правозастосовній діяльності призводять до конфлікту із захисником, який, звичайно, зверне на це увагу і буде це використовувати для подальшої аргументації своєї позиції, зокрема відводів та інших скарг, закритті підозрюваного і небажанні подальшого спілкування.

Натомість, слідчий і прокурор, який проводить допит, має пам'ятати, що сам протокол допиту не є доказом, за винятком проведення його у порядку, визначеному ч. 11 ст. 615 КПК. Суд, керуючись принципом безпосереднього дослідження доказів, як правило, буде самостійно допитувати свідка, підозрюваного чи обвинуваченого, а під час такого допиту у суді, особи часто кардинально змінюють свою позицію, стверджуючи, що попередні покази, надані нею під час слідства, неправильні і здобуті у результаті психологічного чи іншого тиску. Протоколи допиту на етапі судового розгляду взагалі не долучаються до матеріалів судової справи як докази і суддя їх, як правило, не бачить.

Спираючись на власний досвід проведення допитів та маючи можливість об'єктивно вивчити матеріали розслідування сотень кримінальних проваджень, вважаємо, що найбільш правильною лінією поведінки, яку має застосовувати особа, яка проводить допит, є не надрукувати якомога більше знаків у протокол, а безпосередньо одержати ті піщинки інформації, які допитувана особа готова повідомити. Іноді отримана під час допиту інформація, навіть коли вона має характер вільного спілкування і не зафіксована з різних причин у протоколі допиту, має набагато важливіший характер, ніж томи беззмістовної писанини. Також треба пам'ятати, що одержання повістки для проведення слідчих дій, не кажучи вже й про особисту явку до слідчого чи прокурора для здійснення допиту,

як правило, у невідготовленої особи викликає сильне душевне хвилювання, а іноді і стрес.

Отже, сама обстановка, вже на початку цієї слідчої дії, як правило, досить напружена, а учасник провадження, навіть якщо він не відчуває за собою жодної провини, досить закритий для спілкування. Тому слідчий має використати усі свої навички для того, щоб зробити обстановку допиту більш комфортною для особи та розташувати її для дачі показань, у противному разі, він ризикує одержати ситуацію «так, ні, не пам'ятаю».

Можливим варіантом під час допиту підозрюваних у вчиненні корупційних кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності може стати прийом пред'явлення допитуваній особі різних доказів, зокрема документів, що можуть свідчити про її причетність до скоєння злочину. Деякі слідчі акцентують увагу на важливості порядку пред'явлення доказів, посиляючись на необхідність пред'являти спочатку менш вагомі докази, переходячи до більш вагомих. Іншими прийомами можуть стати такі, як: вказівка на непослідовність наданих показань, наявність логічних хиб у наданих показаннях, припинення надання особою недостовірних показань шляхом апелювання до інформації, що робить таке припинення можливим.

Важливо розуміти, що вибір того чи іншого прийому, як слушно зауважують деякі науковці, зумовлений змістом реальної слідчої ситуації та властивостями особистості допитуваних осіб [56, с. 145].

Ще одним цінним тактичним кроком у процесі допиту є раптовість. Використання цього прийому перешкоджає продумуванню підозрюваним можливих шляхів обходу питань слідчого, змушує припускатися помилок, логічних хиб у процесі надання показань. За наявності кількох підозрюваних, щодо яких є підстави вважати, що вони співучасники у розслідуваному злочині, слідчому необхідно вжити заходів для запобігання можливому спілкуванню зазначених осіб, обміну інформацією, вибудовуванню єдиної позиції у справі.

Якщо підозрювані не перебувають під вартою, обґрунтовано заявити клопотання про обрання такого запобіжного заходу, який унеможливить їх подальше спілкування та вплив на покази одне одного.

У ситуації, коли слідчий виявляє істотні суперечності у показаннях уже допитаних у межах одного кримінального провадження осіб, варто провести одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб для з'ясування причин розбіжностей у їхніх показаннях за ч. 9 ст. 224 КПК. Кінцевою метою такої слідчої дії є переконання у тому, що раніше надані однією з осіб показання завідомо неправдиві, з одночасним подальшим одержанням правдивих показань про учасників окремих епізодів, час і місце зустрічей осіб або інших учасників різноманітних проявів корупції, зокрема передачу предмета неправомірної вигоди або підкупу [56, с. 145].

Однак у сучасному суспільстві модель одночасного допиту є дещо застарілою, такою, що була розрахована на наявність у допитуваної особи певних моральних принципів, умов виховання, таких якостей як честь і совість, що на жаль стало дефіцитом у реаліях сьогодення.

Ураховуючи те, скільки слідчі витрачають часу на весь комплекс процесуальних дій для того, щоб підготувати і провести допит та сам допит, є обґрунтованим повернути протокол допиту до кола доказів, однак із певними застереженнями, які б унеможливили порушення прав допитуваної особи, фальсифікацію чи «підтасовку» цього доказу на користь сторони обвинувачення. Повернення протоколу допиту до кола доказів, які суд може досліджувати і будувати на них своє рішення поряд із безпосереднім допитом учасника провадження у суді, якому має надаватись перевага у разі вибору, значно скоротить час судового розгляду кримінальних проваджень, адже, як відомо, перенесення судових засідань через неявку свідків або їх не чіткі покази з урахуванням значного терміну часу, що пройшов від моменту подій до допиту у суді, є істотною проблемою судового розгляду провадження у розумні терміни.

Завершуючи питання допитів на етапі досудового розслідування, пропонуємо внесення зміни у ч. 2 ст. 84 КПК, виклавши її у такій редакції: «Процесуальними джерелами доказів є безпосередньо надані суду показання, речові докази, документи, висновки експертів, показання, одержані на етапі досудового розслідування під час допиту, проведеного виключно слідчим або прокурором підозрюваного, свідка, потерпілого, зокрема одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб, у разі системної неявки до суду допитуваної особи, якщо у такому допиті брав участь захисник, а хід і результати здійснення допиту безперервно фіксувалися за допомогою доступних технічних засобів відеофіксації».

Значний внесок у дослідження питань щодо порядку проведення СРД, зокрема пов'язаних із проникненням до житла чи іншого володіння особи у невідкладних випадках, зробили Ю.П. Аленін, А.А. Благодир, В. І. Галаган, І.В. Гловюк, А.В. Захарко, О.П. Кучинська, Є.Д. Лук'янчиков, А.В. Мельниченко, В.М. Тertiшник, Л. Д. Удалова.

Вважаємо за доречне зазначити, що межі вторгнення держави у право кожного на недоторканність житла визначаються змістом терміна «житло» та «іншого володіння особи» у національному законодавстві, а також тлумаченням цього терміна Європейським судом з прав людини. Визначення термінів «житло» та «іншого володіння особи» визначено у ч. 2 ст. 233 КПК.

Водночас, ЄСПЛ у низці своїх рішень сформулював правову позицію, згідно з якою термін «житло» може бути застосований і до службових приміщень, оскільки у деяких сферах, наприклад, надання юридичної допомоги адвокатами, вести професійну діяльність «можна з таким самим успіхом і зі свого місця проживання, і навпаки, можна займатися справами, що не відносяться до професійної сфери, в офісі або комерційних службових приміщеннях» [206].

Принцип недоторканності житла встановлює межі допустимого втручання державних органів щодо права особи на недоторканність житла чи іншого

володіння під час кримінального провадження. ЄСПЛ розглядає таке втручання як об'єктивно необхідну умову забезпечення справедливого балансу між інтересами індивідуума та суспільства у цілому [205], а тому виняток з цього принципу вимагає обмежувального тлумачення і необхідність його використання має бути чітко встановлена у кожному конкретному випадку [202].

Аналіз положень кримінальних процесуальних норм, а безпосередньо ст. 233 КПК свідчить про те, що право слідчого, прокурора на проникнення до житла і проведення у ньому обшуку може виникати у трьох випадках: за ухвалою слідчого судді, на підставі добровільної згоди власника житла чи іншого володіння особи, до постановлення ухвали слідчого судді лише у невідкладних випадках, пов'язаних із врятуванням життя людей та майна чи з безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні злочину.

Так, КПК допускає проникнення слідчого, дізнавача або прокурора до житла чи іншого володіння без попередньої ухвали слідчого судді лише у невідкладних випадках, зумовлених необхідністю врятування життя чи майна або безпосереднім переслідуванням особи, підозрюваної у вчиненні кримінального правопорушення

З приводу підстав невідкладного обшуку ВС у постанові у справі № 573/2028/19 від 08.04.2021 р. акцентує увагу на тому, що «...зі змісту ч. 3 ст. 233 КПК вбачається, що під «невідкладними випадками» слід розуміти лише такі зазначені у цій нормі виключні обставини, що існували на момент проникнення до житла чи іншого володіння особи та унеможливлювали одержання в порядку, передбаченому КПК, відповідного дозволу слідчого судді» [245].

Аналогічна правова позиція міститься у постанові колегії суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду у складі ВС у справі № 159/451/16-к від 23.05.2018 р. [160]. Суд встановив, що у рамках кримінального провадження був проведений огляд двох транспортних засобів. Зазначені слідчі дії проводилися відразу після вчинення злочину як виняток,

передбачений ч. 3 ст. 233 КПК, для невідкладних випадків. Однак судді дійшли висновку, що у матеріалах кримінального провадження відсутні дані про те, що слідчий чи прокурор після проведення зазначених оглядів зверталися з клопотанням про здійснення обшуку до слідчого судді. Відповідні рішення слідчого судді у матеріалах кримінального провадження також відсутні. Внаслідок цього докази, що були здобуті під час зазначених вище оглядів, були визнані недопустимими. Відтак, навіть якщо огляд чи обшук транспортного засобу проводяться відразу після вчинення злочину, тобто як виняток, передбачений ч. 3 ст. 233 КПК, це не звільняє слідчого, прокурора від «легалізації» зазначених слідчих (розшукових) дій шляхом звернення з клопотанням до слідчого судді [259, с. 235].

Відтак, докази, одержані під час огляду та обшуку, що були проведені з порушенням правил, передбачених у ч. 2 ст. 234, ч. 2 ст. 237, ч. 3 ст. 233 КПК, а також, у разі якщо прокурор відмовиться погодити клопотання слідчого про обшук або слідчий суддя відмовить у його задоволенні, є недопустимим [160].

Так, за змістом статей 214, 223, 237 КПК огляд є СРД, спрямованою на виявлення та фіксацію відомостей щодо обставин вчинення кримінального правопорушення. Якщо отримано ухвалу слідчого судді на проведення огляду місця події, однак на місці події виникає необхідність у проведенні обшуку, слідчий після його проведення має підготувати клопотання та одержати ухвалу на здійснення обшуку, для «легалізації» таких дій, що пов'язані з проникненням до житла чи іншого володіння особи. У клопотанні слідчий має обов'язково зазначити, який невідкладний випадок спонукав його до проведення СРД у такий спосіб [19, с. 73].

До аналогічних висновків прийшов ВС у постанові від 07.07.2018 р. у справі № 740/5066/15-к, де зазначив, що підставою для проведення огляду місця події слугує інформація про вчинення кримінального правопорушення,

зафіксована у певній процесуальній формі. Без наявності такої інформації проведення огляду місця події не допускається [244].

Відповідно до правової позиції ВС, викладеної у постанові від 06.10.2020 р. у справі № 279/3931/18, якщо до внесення даних про розпочате кримінальне провадження у ЄРДР слідчий проводить у домоволодінні особи обшук приміщення, а не огляд місця події, це вважатиметься порушенням норм КПК та буде свідчити про недопустимість доказу – протоколу такого обшуку [159].

ВС у своїй постанові від 25.09.2018 р. № 623/4131/15-к зауважує, що клопотання про тимчасовий доступ до володіння особи, подане до суду після обшуку, проведеного без ухвали слідчого судді, не є виконанням обов'язку звернутися з клопотанням про здійснення обшуку, що зумовлює недопустимість протоколу обшуку як доказу [162].

Для ілюстрації обшуку під приводом огляду слушною є постанова ККСВС у кримінальній справі № 761/27114/14-к від 24.02.2021 р. [243]. Так, судом визначено, що було реалізовано огляд місця події, а безпосередньо службового кабінету, але прокурор наголошує у касаційній скарзі, що рішеннями судів попередніх інстанцій було без обґрунтованих підстав визнано недопустимим доказом фактичні дані, одержані внаслідок проведення безпосередньо обшуку, а не огляду. Однак, колегією суддів було визначено необґрунтованими посилення прокурора на те, що дозволу слідчого судді на огляд місця події, а безпосередньо службового кабінету, який на праві власності належить державі, не потребувалося, адже така позиція суперечить не лише положенням КПК, а й практиці ЄСПЛ (рішення від 26.07.2007 р. у справі «Пєєв проти Болгарії»). Крім того, про неприпустимість здійснення обшуку через приховування під оглядом місця події, без додержання відповідних процесуальних гарантій захисту прав та інтересів підозрюваного, неодноразово було наголошено ВСУ в постановах,

ухвалених у провадженнях № 51-1840км20, № 51-6087км19, № 51-1314км20) [163].

Відповідно до доктрини «плодів отруйного дерева» (fruit of the poisonous tree), сформульованої ЄСПЛ у справах «Гефген проти Німеччини», «Шабельник проти України» «Балицький проти України», «Нечипорук і Йонкало проти України», «Яременко проти України», «Гефген проти Німеччини», якщо джерело доказів є неналежним, то всі докази, одержані з його допомогою, будуть такими самими.

Наші пропозиції щодо удосконалення у цій частині виглядають таким чином. Ми, вважаємо, що КПК необхідно доповнити положенням, що дозволяло б здійснення обшуку поряд з оглядом до внесення інформації до ЄРДР у невідкладних випадках. Відтак, ч. 3 ст. 214 КПК необхідно викласти у такій редакції: «Здійснення досудового розслідування, крім випадків, передбачених цією частиною, до внесення відомостей до реєстру або без такого внесення не допускається і спричиняє відповідальність, встановлену законом. У невідкладних випадках до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань може бути проведений огляд місця події (відомості вносяться невідкладно після завершення огляду), а також обшук (у такому разі прокурор, слідчий, дізнавач за погодженням із прокурором зобов'язаний невідкладно після здійснення таких дій звернутися до слідчого судді із клопотанням про здійснення обшуку)».

Клопотання про надання дозволу на обшук має містити відомості, достатні для обґрунтування необхідності його проведення, зокрема дані про відповідне житло чи інше володіння, його власника або фактичного користувача, а також індивідуальні чи родові ознаки речей, документів або осіб, яких планується відшукати. До клопотання додаються матеріали, що підтверджують наведені доводи, та витяг з ЄРДР. У разі проведення невідкладного обшуку відповідне клопотання подається слідчому судді після його здійснення у порядку, передбаченому КПК.

Друга судова палата ККСВС у справі № 727/6578/17 09.04.2020 р. прийняла рішення, де зазначила, що у разі огляду мобільного телефону, вилученого під час обшуку, немає жодних порушень вимог кримінального процесуального закону [143].

До аналогічного висновку прийшла колегія суддів Першої судової палати ККСВС від 26.11.2024 р. (справа №676/6929/17), яка у своїй постанові вказала: доступ до інформації, що міститься у телефоні, вирішується за правилами тимчасового доступу до речей і документів, що регулюється гл. 15 КПК. Якщо телефон не має системи логічного захисту, знаходиться у володінні сторони обвинувачення, яка отримала його у результаті законної слідчої (розшукової) дії, то звернення до слідчого судді з вимогою надати самій собі доступ до телефону не вимагається [178].

Такий же висновок зробила колегія суддів Першої судової палати ККСВС 09.04.2024 р. (справа №369/4929/19) вказавши, що огляд інформації, який міститься у телефоні не становить собою негласне втручання у приватне спілкування та не передбачає необхідність здійснення тимчасового доступу до речей і документів. Для копіювання файлів з пам'яті мобільного телефона на інший цифровий носій особа не обов'язково має володіти спеціальними знаннями у галузі техніки [179].

Під час обшуку використання особою засобів мобільного та електронного зв'язку може створювати ризик передачі інформації третім особам і, як наслідок, приховування чи знищення доказів. Тому тимчасове обмеження можливості користування відповідними засобами зв'язку може бути виправданим потребами забезпечення результативності слідчої дії за умови дотримання встановлених КПК процесуальних гарантій. Водночас отримання доступу до інформації, що міститься в електронних пристроях, має здійснюватися виключно в передбаченому законом порядку (п. 5 ч. 2 ст. 131, ст. 159, 160, 163 КПК).

Крім того п. 1 ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р. містить такі положення про те що кожен уповноважений на повагу до його приватного і сімейного життя, до житла і до таємниці кореспонденції [68].

Навіть при задоволенні клопотання про обшук, у правозастосовній діяльності слідчі судді обирають такий об'єкт, проведення процесуальних дій в якому є найменший ступінь правообмежень для особи, що з нашої точки зору, є абсолютно правильним і по суті є метою судового контролю. Така позиція суду продиктована і практикою ЄСПЛ (справа «Класс та інші проти Німеччини») в якій простежується, зокрема, що принцип верховенства права виходить із того, що втручання органів виконавчої влади у права люди має підлягати ефективному нагляду з боку судової влади, це має бути судовий нагляд, що найкращим чином забезпечує гарантії безсторонності, незалежності, а також належної правової процедури [209].

Однак і наявність ухвали слідчого судді не завжди є гарантією законності здійснення обшуку. Про це свідчить рішення ЄСПЛ у справі «Вінкс та Рібicka проти Латвії» від 30.01.2020 р. (заява № 28926/10). Так, судді зауважили, що крім перевірки наявності ухвали слідчого судді також важливо встановити, як безпосередньо було здійснено судовий контроль, чи належним чином суддя дослідив наявність обґрунтованої підозри, що виправдовує обшук, виклавши дозвіл на обшук таким чином, щоб утримати його вплив у розумних межах, і прагнув переконати самого себе у тому, що обшук у відповідному місці, щодо якого клопотали про дозвіл, може дати відповідні докази. Оцінюючи обставини цієї справи суд звернув увагу на те, що ордер був викладений у відносно широких виразах. Хоча рішення про обшук було видане щодо окремих предметів, що стосуються ряду компаній, він також санкціонував пошук та вилучення «інших документів та предметів, які можуть слугувати відповідними доказами у справі». Насправді завдяки цим більш широким виразам у дозволі було вилучено

документи та предмети, що належали іншим компаніям, що не були перераховані у судовому рішенні [208].

З іншого боку, ЄСПЛ передбачає як негативний (невтручання держави) обов'язок держави, так і позитивний (активні дії з боку держави) обов'язок. Негативний обов'язок полягає у тому, що суб'єкти владних повноваження не мають права втручатись у приватне та сімейне життя особи, а також порушувати право на повагу до особистого житла та кореспонденції особи. Проте слід вирізняти державне втручання, що проводиться в її інтересах. Воно виходить за межі дії ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Позитивний обов'язок держави – це необхідність здійснення певних заходів, спрямованих на забезпечення реалізації прав, передбачених ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [131].

Проаналізувавши практику ВС щодо розгляду судами клопотань на здійснення обшуку житла чи іншого володіння особи [255], суди для належного додержання вимог, закріплених у Конвенції, під час розгляду клопотань про обшук враховують правові позиції ЄСПЛ, сформульовані ним у рішеннях: «Володимир Поліщук та Світлана Поліщук проти України», «Пантелеєнко проти України», «Ратушна проти України», «Войкін та інші проти України», «Головань проти України». Вищеперераховані рішення ЄСПЛ чітко встановлюють факти порушення ст. 8 Конвенції, що відбулися як наслідок проведення незаконного обшуку житла чи іншого володіння особи [177].

Відповідно до ч. 1 ст. 236 КПК ухвала про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи може бути виконана слідчим або прокурором. Так, за змістом ч. 1 ст. 236 КПК виконання ухвали слідчого судді про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи покладається особисто на слідчого або прокурора і не може бути доручено у порядку п. 3 ч. 2 ст. 40 КПК визначеним оперативним підрозділам.

З метою одержання допомоги, щодо питань, що вимагають спеціальних знань, слідчий, прокурор для участі в обшуку уповноважені запросити оперативних співробітників, спеціалістів, однак це не звільняє слідчого, прокурора від обов'язку особисто проводити обшук. Якщо його проводять інші особи, крім слідчого чи прокурора, то це слід вважати суттєвим порушенням умов обшуку, результати якого відповідно до вимог ст.ст. 86, 87 КПК та не можуть бути використані при прийнятті процесуальних рішень, і суд не може посилатися на них, як на доказ при ухваленні обвинувального вироку [177].

Остаточне рішення щодо законності здійснення обшуку працівниками оперативних підрозділів виніс ВС у своїй постанові від 29.01.2019 р. (справа № 466/896/17) роз'яснивши, що за змістом ч. 1 ст. 236 КПК виконання ухвали слідчого судді про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи особисто покладається на слідчого чи прокурора та не може бути доручене у порядку п. 3 ч. 2 ст. 40 КПК відповідним оперативним підрозділам [177].

Системний аналіз Постанови у справі № 466/896/17 від 29.01.2019 р. та норм КПК надав нам можливість наголосити на тому, що положення п. 3 ч. 2 ст. 40 КПК про наявність у слідчого права доручати проведення СРД оперативним підрозділам, у цьому разі не підлягають застосуванню, оскільки прямо суперечать вимогам закону щодо порядку здійснення обшуку. Якщо звернути увагу на п. 3 ч. 2 ст. 40 КПК, то можемо виокремити положення про те, що уповноважений слідчий може доручати проведення СРД та НСРД відповідним оперативним підрозділам.

Як зазначалося вище, ухвалою слідчого судді дозвіл на здійснення обшуку надається тільки слідчому або прокурору. Перебування оперативних працівників у житлових приміщеннях без відповідного дозволу (ухвали слідчого судді, доручення слідчого) у процесі здійснення обшуку є неприпустимим, оскільки грубо порушуються права, визначені Конституцією України [69], Конвенції про

захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р., а також КПК [255, с. 295–296].

Безпосередня наявність в адвоката відповідних знань щодо належного порядку здійснення обшуку становить надійну гарантію щодо забезпечення законності та ефективного захисту прав, свобод та інтересів клієнта. Конституційний Суд України у своєму рішенні №23-рп/2009 від 30.09.2009 р. наголошує на тому, що положення ст. 59 Конституції України є нормою прямої дії та особа не може бути обмежена в їх реалізації [211].

Опираючись на власний практичний досвід, хочемо викласти практичні поради у частині реалізації повноважень слідчого і прокурора при проведенні обшуку, які полягають у тому, що безпосередньо слідчий, прокурор – до початку обшуку із застосуванням безперервного відеозапису, який має бути розпочатий до проникнення у житло чи інше володіння особи, мають роз'яснити права і обов'язки понятим, оперативним співробітникам, спеціалістам та іншим особам, залученим для допомоги у проведенні цієї слідчої дії. Під час цього роз'яснення слідчий, прокурор мають чітко розподілити обов'язки між залученими особами, окреслити межі допустимих і недопустимих дій. Не зайвим буде нагадати учасникам, що безпосередньо слідчий, прокурор особисто буде проводити слідчу дію, при цьому він є старшим та відповідальним за її проведення, а залучені особи мають суворо дотримуватись його вказівок. Таке ґрунтовне роз'яснення прав і обов'язків буде сприяти недопущенню негативних сценаріїв здійснення обшуку, при яких оперативні співробітники, заскочивши у приміщення, починають розосереджуватись по кімнатах, одночасно та хаотично вивертати речі власників, поняті йдуть пити каву, особа, відповідальна за безперервний відеозапис, забула ввімкнути відеокамеру або «знімає стелю», а слідчий стоїть посередині цього дійства із широко відкритими очима. Докази, здобуті у результаті таких обшуків, як правило, визнаються судами недопустимими із зазначених підстав.

Якщо під час обшуку тимчасово вилучено майно, питання про його арешт має бути ініційоване у строк, визначений ч. 5 ст. 171 КПК. Недотримання встановленого законом строку звернення з відповідним клопотанням зумовлює необхідність повернення майна особі, у якої його було вилучено.

У контексті фіксації здійснення обшуку обґрунтовано слід зупинитись і на нормі законодавства, що передбачає безперервну фіксацію слідчої дії. Обов'язкова аудіо- та відеофіксація обшуку, передбачена ч. 10 ст. 236 КПК є важливою гарантією перевірки ходу та результатів цієї СРД. Водночас на практиці виникають проблеми з ідентифікацією технічних засобів, використаних для фіксації: у протоколах нерідко зазначають лише загальні відомості про пристрій і носій інформації без характеристик, що дають змогу достовірно встановити їх відповідність долученим матеріалам. Така практика ускладнює перевірку походження та цілісності відеозапису й може поставити під сумнів його доказове значення.

Аналізуючи особливості фіксації порядку здійснення обшуку, доречно звернутися до рішення ВС від 02.09.2020 р. № 591/4742/16-к, де зазначено, що протокол обшуку житла є недопустимим доказом, якщо у ньому відсутні відомості про співробітників оперативних підрозділів, які брали участь у ньому, послідовність усіх дій у процесі здійснення обшуку та упакування вилучених предметів, а також, якщо під час обшуку в момент виявлення предмета злочину, не були присутні поняті, запрошені слідчим після виявлення такого обладнання [158].

Наприклад, ухвалюючи виправдувальний вирок, суд першої інстанції у судовому засіданні, зокрема, дослідив письмові докази у кримінальному провадженні, а також протокол обшуку та встановив, що обшук у помешканні проводився на підставі ухвали слідчого судді, проте, у протоколі про обшук у частині опису виявлених та вилучених речей відсутні їх ідентифікаційні ознаки

(не визначено марки, моделі, номера). Ураховуючи вищесказане суд першої інстанції на підставі ч. 2 ст. 89 КПК визнав цей доказ недопустимим [161].

Ураховуючи об'єктивні складнощі, що виникають під час складання протоколу обшуку на місці, тобто у житлі чи іншому володінні особи, а також істотний обсяг інформації, яку необхідно зафіксувати, А.О. Нечваль пропонує складати опис вилучених речей і документів, схожих за своїми родовими й ідентифікаційними ознаками, зазначаючи їх кількість та ознаки відповідно до групової належності [114, с. 117]. З такою позицією категорично не можна погодитись, адже такий механізм може спричинити значні процесуальні порушення.

Так, ст. 235 КПК не регламентовано можливість оголошення такої перерви під час обшуку житла чи іншого володіння особи. У цьому питанні О. В. Капліна наголошує на можливість оголошення перерви у перебігу здійснення обшуку, якщо обшук є тривалим, а слідчу групу створити неможливо. Така перерва не повинна стати правилом проведення обшуків, а має бути викликана необхідністю. Послідовно фіксуючи свої дії під час обшуку, слідчий має вказувати на оголошення перерви у перебігу слідчої дії через настання нічного часу (необхідністю відпочинку тощо) із зазначенням точного часу. Крім того, слідчий має оголошувати особам, які беруть участь у проведенні слідчої дії, або присутнім, що слідча дія не закінчена, оголошується лише перерва. Відтак, коли мета обшуку не досягнута, враховуючи тривалість обшуку, складність слідчої дії, через декілька днів, то не повинно йтись про одноразове проникнення до приміщення [54].

Поряд із цим О. Б. Комарницька акцентує увагу на особливій важливості належної організації та фіксації обшуку, якщо його виконання фактично триває протягом значного часу [65, с. 121].

На противагу зазначених позицій О. В. Швидкова зауважує, що чинний КПК дозволив проникати до житла чи іншого володіння особи на підставі однієї

ухвали слідчого судді лише один раз, а залишивши місце обшуку на час перерви, слідчий, відповідно до ч. 1 ст. 233 КПК, для продовження обшуку уповноважений наступного дня проникнути до житла чи іншого володіння особи лише за добровільною згодою їх володільця [260, с. 9].

Так, Апеляційний суд Київської області в ухвалі від 29.08.2018 р. № 742/1203/16-к зауважує, що ухвала слідчого судді про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи надає право проникнути уповноваженим особам до закріпленого володіння лише один раз [242].

Такої позиції притримуються й інші науковці, які пропонують усунення прогалин щодо врегулювання здійснення вимушеної перерви у процесі проведення довготривалих обшуків передбачити у нормах чинного КПК положення, за яким слідчий, у разі виникнення непередбачуваних обставин у процесі здійснення обшуку чи у процесі здійснення обшуку, що є трудомістким за своїм змістом та пов'язаним із необхідністю його проведення на значних за обсягом площах, територіях, об'єктах, приміщеннях, установах, що вимагає здійснення вимушеної перерви, зауважує у протоколі підстави щодо такої перерви, вказуючи час початку перерви, її завершення та продовження проведення відповідної СРД [250, с. 50–51].

Однак із позицією науковців, які стверджують про можливість слідчого призупинити обшук, покинути приміщення і згодом поновити його знову проникнувши до приміщення у межах однієї ухвали на обшук, у рамках чинного законодавства, ми категорично не згодні. Докази, здобуті у результаті такого обшуку, однозначно будуть визнані судом недопустимими. Крім того, у разі повторного проникнення до приміщення у межах дії однієї ухвали на обшук, дії правоохоронців можуть бути кваліфіковані за ст. 162 КК, як порушення недоторканності житла, незаконне проникнення до житла чи до іншого володіння особи, незаконне проведення у них огляду чи обшуку [77].

Однією з гарантій належного проведення СРД є участь понятих у випадках, визначених ч. 7 ст. 223 КПК. Закон встановлює вимоги до їх кількості та неупередженості, а для окремих процесуальних дій передбачає обов'язкове залучення понятих незалежно від застосування технічних засобів фіксації, крім випадків безперервного відеозапису перебігу відповідної дії. Сама процедура залучення понятих жодним чином не регламентована. Законодавець обмежився лише окресливши у ч. 7 ст. 223 КПК коло осіб, які не можуть бути понятими. Якщо із обвинуваченими, потерпілими, родичами та працівниками правоохоронних органів все більш–менш зрозуміло, то категорія зацікавлених осіб викликає значні суперечки.

Оскільки інститут понятих врегульований законодавцем вкрай неякісно, а процедура залучення взагалі не визначена, є обґрунтованим внести зміни до чинного законодавства запровадивши інститут професійних понятих за принципом інституту присяжних. Реєстр понятих дав би змогу залучати до слідчих дій незацікавлених осіб, які б визначались автоматично, прибрав непритаманні функції працівників правоохоронних органів та що безпосередньо головне – раз і назавжди вирішив питання із залученням до слідчих дій так званих зацікавлених осіб.

Положення ч. 4 ст. 236 КПК допускають обмеження пересування та спілкування осіб, присутніх під час обшуку, якщо це необхідно для належного проведення слідчої дії. Водночас закон недостатньо конкретизує тривалість і межі застосування таких обмежень, що створює ризик їх непропорційного використання. Тому відповідні заборони мають застосовуватися лише протягом часу, об'єктивно необхідного для проведення обшуку, та припинятися одразу після зникнення потреби в них.

2.3. Підстави та порядок проведення негласних слідчих (розшукових) дій при розслідуванні корупційних правопорушень у сфері службової діяльності

Негласні слідчі (розшукові) дії належать до найбільш інформаційно результативних, але водночас найбільш чутливих з погляду забезпечення прав людини засобів доказування. Для кримінальних проваджень щодо корупційних правопорушень у сфері службової діяльності їх значення зумовлене прихованим характером домовленостей, конспіративністю поведінки учасників, використанням посередників, електронних засобів комунікації та складністю одержання відомостей відкритими процесуальними способами. Теоретичні й прикладні проблеми НСРД досліджували В. А. Колеснік, Є. Д. Скулиш, В. Д. Берназ, М. П. Водько, Є. Д. Лук'янчиков, О. В. Геселев, А. В. Панова, І. Л. Чупрікова та інші науковці. Особливе значення для предмета цього дослідження мають питання процесуального оформлення результатів НСРД, їх відкриття стороні захисту та оцінювання допустимості отриманих відомостей [126].

Правове регулювання НСРД має комплексний характер. Його основу становлять положення гл. 21 КПК, однак правила їх проведення та фіксації необхідно застосовувати системно з нормами, що визначають загальні засади фіксування кримінального провадження, повноваження його учасників та особливості провадження, пов'язаного з державною таємницею. Відповідне регулювання доповнюють Закон України «Про державну таємницю» [188], Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» [193] та Інструкція про організацію проведення НСРД і використання їх результатів у кримінальному провадженні, затверджена спільним наказом від 16.11.2012 р. №114/1042/516/1199/936/1687/5 [51].

У науковій літературі НСРД характеризують через декілька взаємопов'язаних ознак: процесуальну форму, пізнавальну спрямованість,

прихований характер проведення, обмеження доступу до відомостей про факт і методи їх здійснення та орієнтацію на одержання або перевірку доказової інформації.

В. А. Колеснік акцентує увагу на доказовому призначенні таких заходів [63, с. 129–130], Є. Д. Скулиш – на їх спрямованості на збирання або перевірку доказів за умови нерозголошення факту й методів проведення [224, с. 109], В. Д. Берназ – із неможливістю отримати необхідні відомості іншим способом [9, с. 227].

Узагальнення цих підходів дає підстави розглядати НСРД як передбачені кримінальним процесуальним законом дії, що здійснюються уповноваженими суб'єктами у конкретному кримінальному провадженні для одержання або перевірки доказової інформації в умовах нерозголошення факту та методів їх проведення, коли досягнення відповідної процесуальної мети іншим способом є неможливим або істотно ускладненим [123].

За функціональною спрямованістю передбачені КПК НСРД доцільно об'єднувати у дві групи: втручання у приватне спілкування та інші види негласних слідчих (розшукових) дій. Для корупційних проваджень така класифікація має не лише теоретичне, а й практичне значення, оскільки дозволяє визначити оптимальне поєднання засобів документування залежно від способу вчинення правопорушення, поведінки його учасників та характеру інформації, яку необхідно одержати.

Законність НСРД безпосередньо залежить від належного обґрунтування фактичних і юридичних передумов їх застосування. Рішення про проведення конкретної дії має спиратися на вже одержані відомості, які свідчать про необхідність використання негласних засобів та неможливість досягнення відповідної мети менш інтенсивним втручанням. У випадках, коли закон вимагає судового контролю, дозвіл надається слідчим суддею за належно вмотивованим клопотанням. Саме належне обґрунтування необхідності та пропорційності

втручання виступає процесуальною гарантією від довільного застосування НСРД.

У невідкладних випадках можливість початку окремих НСРД до постановлення ухвали слідчого судді є винятком із загального порядку. Такий механізм не усуває судового контролю: прокурор має невідкладно звернутися за дозволом, а у разі відмови подальше проведення дії припиняється, а отримана інформація підлягає поводженню, відповідно до вимог КПК. Вимоги до постанови слідчого чи прокурора визначаються ст. 251 КПК, а до фіксації ходу та результатів – ст. 252 КПК.

У провадженнях щодо одержання або надання неправомірної вигоди особливу доказову цінність мають аудіо- та відеоконтроль особи і місця. Їх застосування дозволяє зафіксувати зміст домовленостей, поведінку учасників, обставини зустрічей і передачі предмета неправомірної вигоди. У тактичному аспекті такі дії можуть бути складовою операції з документування одержання неправомірної вигоди [70, с. 150], а отримані результати – використовуватися для підтвердження причетності конкретної особи чи групи осіб [218, с. 163, 168].

Зняття інформації з електронних комунікаційних мереж (ст. 263 КПК) є особливо важливим тоді, коли корупційна домовленість формується або реалізується дистанційно. Воно може забезпечити фіксацію переговорів про предмет і умови неправомірної вигоди, встановлення посередників та інших співучасників, а в сукупності з аудіо-, відеоконтролем і спостереженням – відтворення фактичної структури злочинної взаємодії [70, с. 166]. Для проваджень за ст. 369-2 КК отримані відомості можуть також мати значення для перевірки версії щодо спільної діяльності особи, яка одержує вигоду, та особи, на яку передбачається здійснення впливу [70, с. 181].

Зняття інформації з електронних інформаційних систем (ст. 264 КПК) забезпечує доступ до цифрових відомостей, що можуть містити документи,

листування, фото- та відеоматеріали, інформацію про контакти і зв'язки між учасниками правопорушення [197, с. 292].

Обстеження публічно недоступних місць (ст. 267 КПК) може застосовуватися для виявлення та фіксації обставин передачі неправомірної вигоди, зокрема у службових приміщеннях або житлі, за наявності передбачених законом підстав [197, с. 151, 182, 435]. У провадженнях, де використовуються безготівкові розрахунки, доказове значення має також моніторинг банківських рахунків за ст. 269-1 КПК.

Особливе місце у розслідуванні корупційних кримінальних правопорушень посідає контроль за вчиненням злочину (ст. 271 КПК). Його форми – контрольована поставка, оперативна закупка, спеціальний слідчий експеримент та імітування обстановки злочину – передбачають підвищені вимоги до законності, документування та недопущення провокації. Рішення про контроль за вчиненням злочину належить до виключної компетенції прокурора. Недодержання вимог щодо суб'єкта прийняття рішення, фактичних підстав, меж дозволеної поведінки залучених осіб або фіксації перебігу дії створює ризик визнання отриманих доказів недопустимими.

Вважаємо за доречне зазначити, що суб'єктний аспект проведення НСРД має самостійне значення для допустимості результатів. Оперативний підрозділ виконує письмове доручення слідчого або прокурора та не наділений правом самостійно ініціювати процесуальні дії поза його межами [232].

Водночас практика використання «ініціативного рапорту» свідчить про потребу нормативного врегулювання можливості оперативного працівника вносити слідчому або прокурору мотивовані пропозиції щодо проведення додаткових НСРД. У зв'язку з чим, вважаємо за доцільне передбачити у КПК право уповноваженого оперативного працівника, у межах виконання доручення, звертатися з такою пропозицією, залишивши прийняття процесуального рішення за слідчим або прокурором.

Окремий комплекс проблем, на нашу думку, пов'язаний із режимом секретності. Відомості про факт і методи проведення НСРД, осіб, які їх здійснюють, та отриману інформацію охороняються законом; відповідні питання регулюються, зокрема, ст.ст. 254, 517 КПК та законодавством про державну таємницю. Практичні труднощі виникають при залученні осіб без оформленого допуску до державної таємниці, що надалі може використовуватися стороною захисту для обґрунтування недопустимості доказів. Тому режим секретності має розглядатися не як формальна організаційна вимога, а як елемент належної процесуальної форми.

Аналіз практики засвідчує, що значна частина спорів щодо допустимості результатів НСРД виникає не через відсутність фактичної інформації про правопорушення, а внаслідок дефектів її процесуального оформлення.

Відповідно до ст.ст. 104, 106, 252 КПК протокол має забезпечувати можливість перевірити не лише кінцевий результат, а й істотні обставини проведення процесуальної дії. Системними ризиками у таких випадках, на нашу думку, є неповне відображення перебігу НСРД, складення протоколу не уповноваженою особою, несвоєчасне оформлення, неналежне упакування носіїв інформації, повторне використання носіїв та порушення строку передачі протоколу з додатками прокурору.

Проблемним аспектом вважаємо і розмежування функцій працівників профільних та оперативно-технічних підрозділів. Якщо технічні працівники фактично здійснюють окремі елементи НСРД, їх участь та виконані ними дії мають бути належно відображені у процесуальних документах. Інакше виникають сумніви щодо суб'єкта проведення дії та достовірності походження технічного запису. Аналогічно, передоручення виконання НСРД поза передбаченим законом порядком здатне поставити під сумнів допустимість результатів, оскільки п. 3.4.2 Інструкції [51] та положення КПК визначають межі повноважень відповідних суб'єктів.

Особливої уваги, на нашу думку, потребує залучення особи до конфіденційного співробітництва під час контролю за вчиненням злочину. Її поведінка не повинна перетворюватися на створення злочинного наміру, якого до втручання правоохоронних органів не існувало. У постанові про проведення контролю необхідно максимально конкретизувати фактичні обставини, особу або коло осіб, щодо яких здійснюється контроль, та межі допустимої поведінки залучених осіб. Надмірно загальне формулювання фактичних підстав ускладнює подальшу судову перевірку законності НСРД і підвищує ризик кваліфікації дій правоохоронних органів як провокаційних.

Використання заздалегідь ідентифікованих або імітаційних засобів у межах контролю за вчиненням злочину також потребує чіткого документування. Практика оформлення таких дій звичайним протоколом огляду не усуває необхідності забезпечити простежуваність походження, ідентифікації, передачі та подальшого вилучення відповідних коштів чи інших засобів. Саме безперервність документального ланцюга має дозволяти суду перевірити автентичність предмета та виключити сумніви щодо маніпуляцій із доказами.

Отже, допустимість результатів НСРД тісно пов'язана з виконанням вимог ст. 253 і ст. 290 КПК щодо повідомлення особи та відкриття матеріалів стороні захисту. Водночас, судова практика виходить із необхідності оцінювати не лише сам факт несвоєчасного розсекречення чи відкриття дозвільних документів, а й причин цього та процесуальну поведінку сторони обвинувачення. Якщо прокурор своєчасно вжив залежних від нього заходів для розсекречення, однак відповідні документи не були розсекречені з незалежних причин, автоматичне виключення результатів НСРД не відповідає підходу, сформованому судовою практикою [6; 134; 153].

Дискусійним залишається питання використання результатів НСРД після зміни правової кваліфікації кримінального правопорушення на менш тяжке.

Так, І. Л. Чупрікова обґрунтовує підхід, за яким такі результати мають визнаватися недопустимими [257, с. 138–139]. А. В. Панова та О. В. Геселев, навпаки, допускають їх використання, якщо сторона обвинувачення доведе, що на момент прийняття рішення існували фактичні дані про тяжкий або особливо тяжкий злочин і НСРД було санкціоновано правомірно [118, с. 137; 21, с. 34].

Більш переконливим є диференційований підхід, за якого визначальною є законність рішення саме на момент його прийняття, а подальша перекваліфікація оцінюється разом з усіма обставинами провадження.

Доречним, на нашу думку, є звернення до судової практики у питанні допустимості доказів, отриманих у результаті проведення НСРД, у кримінальному провадженні, що викликають великий науковий інтерес. Так, ми погоджуємось з науковою думкою про те, що закритий, конфіденційний характер НСРД об'єктивно зумовлює і проблему підтвердження достовірності отриманих у їх результаті відомостей, їх оцінки з погляду належності та допустимості та, як наслідок, обґрунтування легітимності використання як доказів у кримінальному провадженні [21, с. 32].

Так, законодавством передбачено обмеження щодо проведення НСРД у житлі окремих категорій осіб, визначених ч. 1 ст. 253 КПК, зокрема тих, які користуються відповідними гарантіями недоторканності.

З цього питання важливою є постанова Великої палати ВС у справі №751/7557/15-к від 16.01.2019 р., до прийняття якої у випадках неможливості відкриття прокурором матеріалів НСРД протокол НСРД не використовувався як доказ попри об'єктивні причини. Така відмова у розсекреченні на стадії досудового розслідування автоматично призводила до визнання доказів недопустимими без надання причинам нерозсекречення об'єктивної правової оцінки судом. І це мало місце попри те, що прокурор не має жодного процесуального засобу вплинути на ситуацію або змінити її. Як зазначив суд у таких випадках потрібно враховувати особливості процедури розсекречення

зазначених матеріалів, результат якої залежить не лише від сторони обвинувачення. Адже прокурор не є самостійним суб'єктом розсекречення. Він зобов'язаний звернутися з відповідним погодженим клопотанням до експертної комісії з питань таємниць, яка й приймає відповідне рішення з урахуванням державних інтересів щодо збереження інформації в таємниці. Тільки після розсекречення прокурор може долучити їх до матеріалів провадження. Якщо ж комісія не розсекретить таких документів через загрозу заподіяння шкоди державним інтересам, то, відповідно, їх відкриття стороні захисту в порядку ст. 290 КПК з урахуванням попередніх правових позицій ВС та Великої Палати ВС стає неможливим. Отже, у правозастосовній практиці не виключена ситуація, за якої надання дозвільних документів на проведення НСРД на цій стадії може виявитися просто неможливим з огляду на державні та інші охоронювані законом інтереси, які полягають у збереженні певної інформації у таємниці [6].

Отже, суд дійшов висновку, що процесуальні документи про надання дозволу на проведення НСРД не є самостійним доказом. Процесуальні документи про дозвіл на проведення НСРД (зокрема й відповідна ухвала слідчого судді) мають досліджуватися під час розгляду справи у суді з метою оцінки допустимості доказів, здобутих у результаті НСРД. Тому Велика Палата ВС у постанові від 16.10.2019 р. зазначила, що суди не можуть автоматично виключати такі протоколи НСРД лише з підстав, відсутності дозвільних документів на їх проведення у провадженні, не з'ясувавши причини їх відсутності. Суди мають детально вивчати ситуації, чому такі дозвільні документи не були розкриті стороні захисту на етапі завершення розслідування [153].

Найпоширенішим способом процесуального оформлення дії є складання слідчим протоколу огляду в порядку ст. 237 КПК. При цьому, зважаючи на необхідність спеціальних знань для проведення такої дії, такого роду огляд проводиться із залученням спеціаліста [261, с. 76-89; 86].

Натомість сторона захисту досить часто ставить питання про визнання результатів такого огляду недопустимими доказами, зважаючи на те, що мало місце втручання у приватне спілкування. При цьому, судові рішення з даного питання є суперечливими. Зокрема, одні судді не вбачають у процедурі такого огляду ознак втручання у приватне спілкування та визнають протоколи огляду допустимими доказами. Інші суди в аналогічних випадках прислуховуються до позиції захисту щодо того, що ознайомлення з інформацією з електронного пристрою є втручанням у приватне спілкування та визнають докази недопустимими [18; 262, с. 106].

Використання відомостей, отриманих з електронних пристроїв і засобів комунікації, потребує належного процесуального оформлення, оскільки порушення порядку їх одержання може поставити під сумнів допустимість відповідних доказів. Зокрема, результати НСРД мають фіксуватися з дотриманням установленої КПК процедури, а матеріали, отримані з порушенням визначених законом вимог, не можуть використовуватися для обґрунтування процесуальних рішень.

Тривалий час у науковому світі щодо цього питання ведеться дискусія. Зокрема, І. Л. Чупрікова пропонує однозначно визнавати недопустимими такі докази та наголошує на необхідності доповнення ч. 2 ст. 87 КПК положенням про те, що результати НСРД, передбачених ст.ст 260, 261, 262, 263, 264 (у частині дій, що проводяться на підставі ухвали слідчого судді), 267, 269, 269-1, 270, 271, 272, 274 КПК, у разі зміни правової кваліфікації кримінального правопорушення на нетяжкий злочин чи проступок повинні визнаватися такими, що отримані з істотним порушенням прав людини [257, с. 138–139].

Інші науковці, зокрема А. В. Панова [118, с. 137], О. В. Геселев [21, с. 34], наголошують на можливості використання таких доказів у разі обґрунтування прокурором у суді того, що на момент прийняття рішення та проведення НСРД встановлені обставини, що вказували на існування ознак саме тяжкого або

особливо тяжкого злочину, тобто довести наявність на той час передбачених законом підстав для здійснення таких дій.

Судова практика з цього питання також суперечлива. Зокрема, 01.04.2020 р. Третя судова палата Касаційного кримінального суду прийняла рішення у кримінальному провадженні, в якому кримінальне правопорушення було перекваліфіковане з ч. 3 ст. 368 на ч. 3 ст. 354 КК. Відповідно до ст. 12 КК, злочин, передбачений ч. 3 ст. 354 КК, відноситься до нетяжких. Вироком суду першої інстанції обвинуваченого визнано невинуватим у вчиненні злочину, передбаченого ч. 3 ст. 354 КК, та виправдано на підставі п. 1 ч. 1 ст. 373 КПК, за недоведеністю вчинення кримінального правопорушення. Апеляційним судом вирок суду першої інстанції залишено без змін. На зазначене рішення апеляційного суду прокурором подано касаційну скаргу із зазначенням того, що, виходячи з приписів ч. 2 ст. 246 КПК, орган досудового розслідування мав право здійснювати НСРД щодо виправданого, оскільки вони проводяться виключно у кримінальному провадженні щодо тяжких або особливо тяжких злочинів, а на момент отримання дозволу та їх проведення до ЄРДР було внесено відомості про кримінальне правопорушення з попередньою правовою кваліфікацією за ч. 3 ст. 368 КК, тобто щодо тяжкого злочину. З цих підстав прокурор вважає допустимими докази, отримані за результатами проведення НСРД [126, с. 255].

У зазначеному кримінальному провадженні проводився аудіо-, відеоконтроль особи на підставі ухвали судді апеляційного суду, а також контроль за вчиненням злочину у формі спеціального слідчого експерименту. Суд у своєму рішенні зазначив, що на момент прийняття цих процесуальних рішень в органу досудового розслідування та у слідчого судді апеляційного суду не було даних, які б давали можливість стверджувати, що обвинувачений не є службовою особою, оскільки наказ про призначення на посаду, посадова інструкція чи інший документ, що міг стверджувати цей факт, не перебував у розпорядженні слідства і будь-які дії, спрямовані на його отримання, могли б

завадити документуванню протиправної діяльності. З огляду на вищенаведене, відомості до ЄРДР вносились за заявою про вимагання неправомірної вигоди за правовою кваліфікацією за ч. 3 ст. 368 КК, а тому НСРД проводились у межах кримінального провадження щодо тяжкого злочину. За результатами розгляду судом прийнято рішення про призначення нового судового розгляду в суді апеляційної інстанції [139].

Під час розгляду справ № 127/13972/17, № 591/5513/16-к, № 317/2973/18 сторона захисту вважала, що ухвали, які стали підставою для проведення НСРД, не були відкриті стороні захисту на стадії ст. 290 КПК, а сторона обвинувачення не вжила необхідних і своєчасних заходів, спрямованих на їх розсекречення. Суд на це зауважив таке: по-перше, суд вказав, що процесуальні документи про надання дозволу на проведення НСРД не є самостійним доказом у кримінальному провадженні, по-друге, як убачається з матеріалів кримінального провадження, прокурор, який здійснював процесуальне керівництво у цьому кримінальному провадженні, відповідно до вимог п. 5.9 Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні, затвердженої наказом № 114/1042/516/1199/936/1687/5, розпочав процедуру розсекречення матеріалів НСРД та процесуальних документів, що стали підставою для їхнього проведення, про що свідчать відповідні процесуальні рішення у формі постанов [51].

Відповідно до правового висновку, що міститься у постанові Великої Палати ВС від 16.10.2019 р. у справі № 640/6847/15-к, [134], у тому випадку, коли сторона обвинувачення під час досудового розслідування своєчасно не вжила всіх необхідних та залежних від неї заходів, спрямованих на розсекречення процесуальних документів, що стали підставою для проведення НСРД, однак такі документи не були розсекречені з причин, що не залежали від волі й процесуальної поведінки прокурора, то суд не може автоматично визнавати

протоколи НСРД недопустимими доказами з мотивів невідкриття процесуальних документів, якими санкціоноване їх проведення.

Матеріали, одержані під час контролю за вчиненням злочину, набувають доказового значення лише за умови дотримання встановленого КПК України порядку їх процесуального оформлення. Порухення вимог щодо фіксації перебігу та результатів відповідної НСРД може зумовити визнання отриманих відомостей недопустимими доказам. Так, у судовій практиці наголошується на необхідності належного процесуального оформлення результатів контролю за вчиненням злочину. Так, у справі № 729/1248/18 [150] суд, звернувши увагу на дотримання встановленого порядку фіксації перебігу та результатів відповідної НСРД.

Також суд зауважив, що вищевказана Інструкція не є джерелом кримінального процесуального закону, тому навіть за умови порушення її приписів це не може бути беззаперечною підставою для визнання доказів недопустимими. До того ж, як зазначив ККС ВС у постановках № 487/5684/19 від 22.10.2021 р. та № 311/1110/18 від 04.02.2020, [171;170], проблеми, пов'язані з формулюванням понять різних форм контролю за вчиненням злочину, визначенням конкретних критеріїв їх розмежування, а також розумінням сутності цих НСРД, загалом не можуть впливати на виконання завдань кримінального провадження, та вказав на самостійності підстав та мети проведення різних видів НСРД, які не обмежуються виключно фіксуванням іншої НСРД.

Окремої уваги потребує процесуальне оформлення залучення особи до конфіденційного співробітництва під час проведення НСРД. Аналіз судової практики свідчить, що відсутність у матеріалах провадження окремих внутрішніх документів, пов'язаних із встановленням такого співробітництва, сама по собі не зумовлює недопустимості одержаних доказів. Вирішальним є дотримання передбаченого КПК порядку проведення відповідної НСРД та належне процесуальне закріплення її результатів.

Аналогічної позиції ВАКС дотримувався під час розгляду справи №317/2973/18, зіславшись на постанови ККС ВС від 05.08.2020 р. у справах №700/361/17 [163].

Так, у судовій практиці сформувався підхід, за яким недоліки документального оформлення конфіденційного співробітництва не в усіх випадках спричиняють недопустимість результатів НСРД. Вирішення цього питання залежить від характеру допущеного порушення та його впливу на дотримання встановленої КПК процедури проведення відповідної НСРД.

У справі № 991/904/22 сторона захисту стверджувала, що протоколами має оформлюватися, у тому числі, хід НСРД. Оскільки прокурор таких протоколів не надав, то це дає підстави вважати, що хід НСРД не фіксувався, що в силу положень статей 104, 252 КПК унеможливорює визнання допустимими доказами відомостей, що відображені у протоколах про результати НСРД. Суд зазначив, що положеннями КПК та положеннями Інструкції не передбачено складення окремо протоколу про хід проведення НСРД, та окремо протоколу про результати проведення НСРД. Незазначення у протоколах, складених за результатами проведення НСРД, відомостей про використану техніку. Оцінюючи матеріали справи № 317/2973/18, суд перевіряв доводи захисту про недопустимість протоколів НСРД з тих підстав, що в них не вказано відомостей про використану під час їх проведення спецтехніку, зокрема характеристику, назви та серійні номери спеціальних технічних засобів, а також співробітників, які встановлювали та знімали таке обладнання. Суд виходив із того, що такі доводи не ґрунтуються на вимогах кримінального процесуального закону, оскільки, по-перше, КПК не вимагає зазначення таких відомостей, а по-друге, відомості про методи проведення НСРД та засоби, які для цього використовувались, є інформацією з обмеженим доступом і не підлягає розголошенню. За таких обставин, відсутність у відповідних протоколах відомостей, про які вказує сторона захисту, узгоджується із положеннями

чинного законодавства і не зумовлює визнання результатів такої НСРД недопустимими доказами (аналогічна позиція викладена у постановках ККС ВС від 20.05.2020 р. у справі № 585/1899/17 та від 07.10.2020 р. у справі № 725/1199/19) [174; 172].

Отже, аналіз судової практики свідчить про диференційований підхід до оцінки порушень, допущених під час проведення та процесуального оформлення НСРД. Визначальним для вирішення питання про допустимість отриманих відомостей є не сам факт недотримання окремих формальних вимог, а характер такого порушення та його вплив на можливість перевірити законність проведеної процесуальної дії, достовірність її результатів і дотримання прав учасників кримінального провадження.

Особливого значення це набуває щодо використання конфіденційного співробітництва та оформлення матеріалів НСРД. Недоліки протоколів, додатків до них або документів, пов'язаних із залученням відповідної особи, доцільно оцінювати з урахуванням їх істотності та наслідків для доказування. Водночас відсутність або неналежне оформлення відомостей, що унеможлиблюють встановлення походження доказової інформації чи перевірку законності способу її одержання, може поставити під сумнів можливість використання таких результатів у доказуванні.

Аналогічною була й позиція ВАКС при розгляді справи № 317/2973/18. Суд прийняв бік сторони обвинувачення, зазначивши, що виготовлення протоколу потребувало тривалого часу, пославшись, серед іншого, на позицію ККС ВС від 24 березня 2021 р. у справі № 520/2989/16-к, [175].

Узагальнення судової практики, яке нами проведено, дає підстави констатувати відсутність єдиного підходу до оцінки процесуальних недоліків оформлення результатів НСРД. В одних випадках суди виходять із того, що порушення порядку складання протоколу, його підписання, зазначення окремих відомостей або оформлення додатків саме по собі не зумовлює недопустимості

отриманих доказів. В інших випадках аналогічні недоліки набувають істотного значення, якщо вони перешкоджають встановленню походження доказової інформації, перевірці законності проведення НСРД або достовірності зафіксованих результатів. Отже, вирішення питання про допустимість результатів НСРД має ґрунтуватися не на формальній констатації процесуального порушення, а на оцінці його характеру, наслідків та впливу на гарантії достовірності доказування.

У справі № 758/6794/18 ВАКС визнав недопустимим доказом протокол аудіо-,відеоконтролю особи, який проведено детективом у приміщенні НАБУ. В ході проведення НСРД зафіксовано факт зустрічі та зміст розмови між свідком, керівником першого підрозділу детективів головного підрозділу детективів НАБУ і детективом НАБУ. Зі змісту розмови вбачається, що свідок розповідає про події, що можуть стосуватися обставин інкримінованого підозрюваному кримінального правопорушення. Згідно з принципом «*jura novit curia*», тобто «суд знає закони», колегія суддів оцінює та сприймає дану слідчу (розшукову) дію як допит. Відтак, вона мала би бути проведена із забезпеченням свідку гарантій, передбачених ст.ст 18 (свобода від самовикриття) та 23 (безпосередність дослідження показань) КПК. Однак зі змісту вищезазначеного протоколу не вбачається, що сторона обвинувачення забезпечила свідку дані гарантії. На противагу описаним правовим позиціям ВАКС, вважаємо за доцільне, навести короткий огляд висновків судової практики Касаційного кримінального суду у складі ВС щодо визнання доказів недопустимими. Відсутність ухвали слідчого судді про дозвіл на проведення негласних слідчих (розшукових) дій унеможливорює використання їх результатів у доказуванні [153; 134; 146].

Невідкриття постанови суду про дозвіл на проведення НСРД до передачі кримінального провадження до суду не може стати безумовною підставою для визнання всіх результатів НСРД недопустимими доказами. Лише у разі

відсутності у сторони обвинувачення і ненадання суду під час розгляду справи у суді першої інстанції відповідних ухвал слідчих суддів про дозвіл на проведення НСРД суд може поставити під сумнів допустимість отриманих результатів НСРД як доказів. [153; 134; 149; 140; 157;156]. Якщо НСРД було проведено до постановлення ухвали слідчого судді про надання дозволу на проведення такої дії за відсутності обставин, передбачених ч. 1 ст. 250 КПК, здобуті у її результаті докази є недопустимими [144].

Відкриття процесуальних документів, що стали підставою для проведення НСРД, після передачі кримінального провадження до суду не зумовлює визнання доказів недопустимими за умови виконання судом обов'язку забезпечити стороні захисту достатній час та реальну можливість для доведення перед судом своєї позиції щодо належності та допустимості доказів, отриманих у результаті НСРД [134; 141; 138; 155].

Документи, що стали правовою підставою для проведення НСРД (зокрема, не розсекречені на момент звернення до суду з обвинувальним актом), не можуть вважатися додатковими матеріалами до результатів проведених НСРД, отриманими до або під час судового розгляду, оскільки є їх частиною. Ці процесуальні рішення виступають правовою підставою для проведення НСРД з огляду на їх функціональне призначення щодо підтвердження допустимості доказової інформації, отриманої за результатами проведення таких дій, і повинні перевірятися та враховуватися судом під час оцінки доказів. Ненадання прокурором ні стороні захисту, ні суду ухвал слідчого судді апеляційного суду про дозвіл на проведення НСРД, постанов прокурора про проведення НСРД у вигляді аудіо- та відеоконтролю за вчиненням злочину та протоколу про результати контролю за вчиненням злочину позбавляє суд та сторону захисту можливості перевірити допустимість результатів таких дій як доказів [145].

Отримання доказів винуватості обвинуваченого внаслідок проведення НСРД щодо інших осіб зумовлює недопустимість їх результатів як доказів, якщо

у матеріалах кримінального провадження відсутня відповідна ухвала слідчого судді про використання результатів вказаних НСРД в іншому кримінальному провадженні, винесена у порядку та на підставах, передбачених ст. 257 КПК [150].

Проведення НСРД у вигляді контролю за вчиненням злочину у провадженні щодо злочину, який не відноситься до тяжких або особливо тяжких, зумовлює недопустимість доказів, здобутих у результаті такої негласної слідчої дії [142].

Придбання несправжніх (імітаційних) грошових знаків у сувенірному магазині та використання їх для проведення НСРД не потребує оформлення такої дії відповідним протоколом, а отже, докази, отримані за результатами оперативної закупки, є допустимими [151].

При фіксуванні потерпілим змісту розмови, яка відбувається не випадково, а підготовлено, таємно та цілеспрямовано, фактично здійснюється оперативно-розшукова діяльність із застосуванням пристрою технічної фіксації розмови, але без відповідного процесуального оформлення, що свідчить про недопустимість запису розмови як доказу [148].

Підсумовуючи порівняльний аналіз між рішеннями ВАКС і ВС можна зробити висновок, що правові позиції ВАКС щодо визнання недопустимими доказів, отриманих під час НСРД, у загальному дещо критичніша і відмінна від позиції ВС, ВАКС, як правило, визнає докази недопустимими у випадках, коли суттєво порушуються права людини чи наявні грубі порушення закону. Такий правозастосовчий підхід, на нашу думку, є більш правильним і доцільним, адже у ньому, на відміну від підходів загальних місцевих судів, менше формалізму. ВАКС при прийнятті рішень притримується позиції, яка полягає у тому, що формальне, або неістотне порушення прав і свобод людини, хоч може і мати місце під час збирання доказів, однак воно важить менше, ніж інтереси правосуддя та принцип невідворотності покарання. Деякі правники, особливо ті,

які діють із захисту, бачать у цьому небезсторонність, зацікавленість та обвинувальний ухил суду, адже ВАКС дійсно примушує сторону захисту працювати, шукати значні та істотні порушення та обставини, що можуть виправдати обвинуваченого, а не йти шляхом найменшого спротиву, визнання недопустимими доказів виключно із формальних підстав, таких як неправильно поставлена кома чи помилка у прізвищі та ін., до якого багато хто звик.

Проаналізувавши судову практику у частині визнання доказів, отриманих у результаті НСРД недопустимими, приходимо до висновку, що причини такого визнання доцільно поділити на три основні групи.

До першої групи необхідно віднести типові помилки і порушення, допущені стороною обвинувачення.

До другої групи причин визнання доказів, отриманих у результаті проведення НСРД недопустимими, відносяться перелічені прогалини у кримінальному процесуальному законодавстві та інших нормативно-правових актах, що регулюють процес отримання дозволів на проведення НСРД, сам процес їх проведення та його документальне оформлення.

Третьою групою причин ми вважаємо відсутність уніфікованої судової практики у цьому питанні навіть на рівні ВС, який час від часу відходить або змінює свої правові позиції, не говорячи вже про місцеві загальні суди, які можуть, навіть у межах одного регіону, взагалі кардинально різнитись у своїх підходах до оцінки допустимості доказів та рішеннях.

Єдина судова практика, зокрема з цього питання, має визначальну роль з огляду на преюдиціальне значення рішень судів у питаннях допустимості доказів.

Отже, узагальнення наведених правових позицій дає підстави поділити причини недопустимості результатів НСРД на три взаємопов'язані групи:

1) порушення порядку санкціонування та визначення належного суб'єкта проведення НСРД;

2) істотні дефекти процедури проведення, фіксації, збереження та передачі отриманих матеріалів;

3) порушення гарантій сторони захисту, зокрема щодо доступу до матеріалів, можливості перевірити законність втручання та відсутність провокації.

Такий поділ має практичне значення, оскільки дозволяє оцінювати не формальну наявність процесуального порушення, а його характер, вплив на достовірність результату та ступінь обмеження гарантованих прав.

Отже, ефективність НСРД у кримінальних провадженнях щодо корупційних правопорушень у сфері службової діяльності визначається не кількістю застосованих негласних заходів, а їх належною процесуальною обґрунтованістю, пропорційністю та взаємною узгодженістю. Найбільш результативним є комплексне використання аудіо- і відеоконтролю, зняття інформації з електронних комунікаційних мереж, спостереження, контролю за вчиненням злочину та інших НСРД відповідно до конкретної слідчої ситуації. Водночас, будь-яке відхилення від установленої процедури має оцінюватися крізь призму його істотності та впливу на права учасників і можливість перевірки достовірності доказу. Саме поєднання результативності негласного документування з неухильним дотриманням процесуальних гарантій має становити основу практики розслідування корупційних кримінальних правопорушень.

З огляду на виявлені проблеми, доцільним є нормативне уточнення механізму ініціювання оперативним працівником перед слідчим або прокурором питання про проведення додаткових НСРД у межах уже наданого доручення; уніфікація вимог до документування участі працівників оперативно-технічних підрозділів; забезпечення чіткої простежуваності поводження з технічними носіями та ідентифікованими засобами; формування єдиного підходу до оцінки істотності порушень під час проведення НСРД. Реалізація таких положень

сприятиме одночасно підвищенню якості доказування та зменшенню кількості випадків втрати доказового значення фактично важливої інформації через дефекти процесуальної форми.

Висновки до розділу 2

Проведене у другому розділі дослідження процесуальних засобів, що застосовуються у процесі досудового розслідування корупційних кримінальних правопорушень, дозволило виявити найбільш дискусійні питання реалізації заходів забезпечення кримінального провадження та визначити специфіку здійснення СРД і НСРД, а також окреслити напрями вдосконалення їх нормативного регулювання і практичного застосування. Особливу увагу приділено тимчасовому доступу до речей і документів, запобіжним заходам, сучасним способам процесуальної комунікації, тактиці проведення допиту й обшуку, допустимості отриманих доказів, а також використанню НСРД з урахуванням специфіки документування корупційної діяльності. За результатами проведеного дослідження сформульовано такі висновки.

1. Застосування тимчасового доступу до речей і документів під час розслідування корупційних кримінальних правопорушень має особливе доказове значення, оскільки значна частина відомостей про службову діяльність, рух коштів, прийняття управлінських рішень та взаємозв'язки між учасниками правопорушення міститься саме в документах та інформаційних системах. Водночас аналіз положень статей 159–165 КПК України виявив низку нормативних прогалин, які ускладнюють практичну реалізацію цього заходу. До них належать невизначеність строку розгляду клопотання слідчим суддею, неоднакові процесуальні можливості учасників провадження, відсутність достатньо чіткого алгоритму дій у разі неявки ініціатора клопотання та

неврегульованість окремих питань виконання прийнятого рішення. З огляду на це обґрунтовано необхідність комплексного уточнення положень статей 160, 163, 164 та 165 КПК України, спрямованого на забезпечення правової визначеності процедури тимчасового доступу та усунення невиправданих організаційних затримок при його застосуванні.

2. Існуюча процедура отримання дозволу слідчого судді на тимчасовий доступ не в усіх випадках забезпечує належний баланс між судовим контролем і процесуальною оперативністю. Надмірне навантаження на слідчих суддів та необхідність одержання судового дозволу навіть у ситуаціях, коли доступ не пов'язаний з істотним втручанням у конституційні права особи, можуть призводити до необґрунтованого збільшення тривалості досудового розслідування. Тому обґрунтовано диференційований підхід до визначення суб'єкта прийняття рішення про тимчасовий доступ залежно від характеру речей і документів та ступеня втручання у права їх володільця. У випадках, які не передбачають доступу до охоронюваної законом таємниці та істотного обмеження прав особи, доцільним є розширення процесуальної самостійності прокурора. Такий підхід сприятиме реалізації принципу процесуальної економії, не усуваючи судового контролю там, де характер втручання об'єктивно потребує судової санкції.

3. Дослідження практики застосування запобіжних заходів засвідчило необхідність подальшої диференціації процесуального порядку їх обрання з урахуванням ступеня обмеження прав особи. Збереження однакового складного механізму вирішення питання щодо заходів, які істотно відрізняються за інтенсивністю процесуального примусу, не завжди відповідає потребам оперативного досудового розслідування. У зв'язку із цим обґрунтовано можливість розширення процесуальної самостійності слідчого при застосуванні найменш обтяжливих запобіжних заходів, зокрема особистого зобов'язання та особистої поруки, із покладенням передбачених КПК України обов'язків.

Водночас застосування заходів, пов'язаних із суттєвим обмеженням конституційних прав і свобод, має й надалі перебувати під судовим контролем. Окремого нормативного уточнення потребує застосування тримання під вартою у провадженнях щодо особливо тяжких корупційних кримінальних правопорушень, що зумовлює необхідність відповідного вдосконалення ч. 4 ст. 183 КПК України.

4. Розвиток електронних засобів зв'язку потребує модернізації процесуального механізму виклику та повідомлення учасників кримінального провадження. Запропоновано нормативно закріпити механізм фіксації актуальних контактних відомостей підозрюваного та обвинуваченого шляхом складання протоколу «Актуальних даних особи». У зв'язку з цим доцільним є доповнення ч. 7 ст. 42 КПК України обов'язком особи надати номер особистого мобільного телефону, адресу електронної пошти та адресу постійного або тимчасового проживання, а в разі їх зміни – протягом трьох днів повідомити про нові дані орган досудового розслідування або суд. Відповідного коригування потребує і ч. 2 ст. 136 КПК України щодо визначення належного підтвердження доставки повістки засобами електронного зв'язку. Запровадження такого порядку дозволить поєднати оперативність процесуальної комунікації з можливістю належного підтвердження факту повідомлення особи.

5. Ефективність доказування у кримінальних провадженнях щодо корупційних правопорушень значною мірою залежить не від кількості проведених слідчих (розшукових) дій, а від обґрунтованості їх вибору відповідно до конкретної слідчої ситуації та доказової мети. Значний рівень латентності корупційних проявів, прихований характер взаємодії їх учасників і специфіка суб'єктного складу зумовлюють необхідність попереднього визначення того, які саме обставини повинні бути встановлені за допомогою конкретної слідчої дії та чи неможливо отримати необхідний результат менш ресурсозатратним способом. Особливе місце серед гласних засобів доказування займає допит,

результативність якого залежить від належної підготовки, урахування процесуального статусу та психологічних особливостей допитуваного, характеру слідчої ситуації, послідовності пред'явлення доказів та здатності слідчого змінювати тактику відповідно до перебігу спілкування. Недопустимим є перенесення на підозрюваного моделі поведінки, характерної для допиту свідка, зокрема продовження постановки запитань після заяви підозрюваного про відмову давати показання відповідно до вимог ч. 4 ст. 224 КПК України.

6. З урахуванням принципу безпосередності дослідження доказів у суді та обмеженого доказового значення протоколу допиту, складеного на стадії досудового розслідування, обґрунтовано необхідність переосмислення підходу до фіксації показань. Перспективним напрямом удосконалення доказування визначено нормативне врегулювання можливості використання показань, отриманих слідчим або прокурором під час досудового розслідування, за умови додержання посилених процесуальних гарантій – участі захисника та здійснення повної безперервної технічної відеофіксації допиту. Реалізація такого підходу потребує відповідного уточнення ч. 2 ст. 84 КПК України та має бути спрямована не на заміну безпосереднього дослідження доказів судом, а на підвищення достовірності фіксації первинних показань і мінімізацію ризиків подальших тверджень про незаконний психологічний чи інший вплив на допитувану особу.

7. Під час проведення обшуку та огляду визначальне значення для допустимості отриманих доказів має суворе додержання встановленої законом процесуальної форми. Проникнення до житла чи іншого володіння особи у невідкладних випадках, відповідно до ч. 3 ст. 233 КПК України, не усуває обов'язку подальшого судового контролю та необхідності звернення до слідчого судді для процесуальної легалізації такого втручання. Недотримання вимог ч. 2 ст. 234, ч. 2 ст. 237 та ч. 3 ст. 233 КПК України створює підстави для визнання одержаних відомостей недопустимими доказами. Водночас виконання ухвали про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи відповідно до ч. 1 ст. 236

КПК України покладається безпосередньо на слідчого або прокурора та не може бути повністю передане оперативному підрозділу в порядку п. 3 ч. 2 ст. 40 КПК України. Окремого законодавчого врегулювання потребують підстави, тривалість та процесуальне оформлення вимушеної перерви під час обшуку із фіксацією причин, часу її початку та закінчення, що має забезпечити перевірюваність безперервності й законності проведення цієї слідчої (розшукової) дії.

8. Негласні слідчі (розшукові) дії є одним із ключових засобів одержання доказової інформації у кримінальних провадженнях щодо корупційних правопорушень у сфері службової діяльності, що пояснюється прихованим характером корупційних домовленостей, використанням посередників, електронних комунікацій та складністю документування таких діянь відкритими процесуальними засобами. Їх застосування має ґрунтуватися на поєднанні фактичної необхідності, законної процесуальної мети та пропорційності втручання у приватне життя. Залежно від обставин провадження найбільше доказове значення можуть мати аудіо- та відеоконтроль особи чи місця, зняття інформації з електронних комунікаційних мереж та електронних інформаційних систем, обстеження публічно недоступних місць, спостереження, моніторинг банківських рахунків, а також контроль за вчиненням злочину. Вибір конкретної НСРД або їх комплексу має визначатися способом учинення корупційного правопорушення, поведінкою його учасників, характером інформації, яку необхідно отримати, та неможливістю або істотною складністю досягнення відповідної доказової мети менш інтенсивними засобами.

9. Допустимість результатів НСРД безпосередньо залежить не лише від наявності передбачених законом підстав і належного судового дозволу, а й від дотримання компетенції суб'єктів, порядку проведення, фіксації, зберігання та подальшого відкриття відповідних матеріалів стороні захисту. Оперативні підрозділи здійснюють НСРД у межах письмового доручення слідчого або

прокурора і не повинні самостійно виходити за визначені ним межі. Водночас практична потреба оперативного реагування зумовлює доцільність нормативного визначення можливості оперативного працівника подавати слідчому чи прокурору мотивовані пропозиції щодо необхідності проведення певної НСРД без набуття ним права самостійно приймати відповідне процесуальне рішення. Під час контролю за вчиненням злочину особливого значення набуває додержання заборони провокації: дії правоохоронних органів повинні мати характер пасивного документування вже сформованого злочинного наміру, а не створювати такий намір або спонукати особу до вчинення кримінального правопорушення, яке за інших обставин не було б учинене.

10. Аналіз судової практики щодо використання результатів НСРД засвідчив необхідність розмежування істотних порушень кримінальної процесуальної форми та формальних недоліків, які самі по собі не впливають на реалізацію права на захист і достовірність отриманої інформації. Невідкриття під час досудового розслідування процесуальних документів, що стали правовою підставою проведення НСРД, не повинно автоматично зумовлювати недопустимість їх результатів, якщо сторона обвинувачення своєчасно здійснила всі залежні від неї заходи щодо розсекречення відповідних матеріалів, а їх несвоєчасне відкриття було спричинене обставинами, які не залежали від процесуальної поведінки прокурора. Аналогічно порушення строків передання окремих матеріалів НСРД повинно оцінюватися з огляду на його фактичний вплив на права учасників провадження та можливість реалізації стороною захисту процесуальних гарантій, а не виключно за формальним критерієм недодержання встановленого строку.

11. Узагальнення результатів дослідження дає підстави стверджувати, що ефективне досудове розслідування корупційних кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності потребує системного поєднання процесуальної оперативності з належними гарантіями прав людини. Удосконалення порядку

застосування заходів забезпечення кримінального провадження, диференціація судового контролю залежно від інтенсивності втручання у права особи, модернізація процесуальної комунікації, належний вибір і тактика проведення гласних слідчих (розшукових) дій, а також законне, пропорційне та належно документоване використання НСРД утворюють взаємопов'язану систему процесуальних засобів доказування. Запропоновані напрями вдосконалення КПК України орієнтовані на усунення нормативної невизначеності, скорочення невиправданих процесуальних витрат, підвищення якості отримання та фіксації доказової інформації й одночасне забезпечення належного рівня судового контролю та гарантій прав учасників кримінального провадження.

РОЗДІЛ 3.

ПРОЦЕСУАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО ПІДОЗРУ, ЗАВЕРШЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ТА МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ЩОДО КОРУПЦІЙНИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ У СФЕРІ СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

3.1. Процесуальний порядок повідомлення про підозру особі у розслідуванні корупційних правопорушень у сфері службової діяльності

Повідомлення про підозру належить до тих процесуальних рішень, з якими закон пов'язує якісну зміну становища особи у кримінальному провадженні. Саме тому для розслідування корупційних кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності принципове значення має не лише дотримання формальної процедури складення і вручення відповідного документа, а й наявність фактичних та юридичних передумов для такого рішення. У науковій літературі категорія «підстава» традиційно розглядається через сукупність обставин, що зумовлюють можливість настання юридичних наслідків.

Так, О.Ф. Скакун пов'язує підстави юридичної відповідальності з комплексом обставин, без яких така відповідальність не може вважатися можливою та належною [233, с. 27].

В.В. Рожнова, розкриваючи загальнотеоретичний зміст підстави, акцентує увагу на її вихідному характері щодо похідних явищ та їх взаємній зумовленості [213, с. 60].

Термінологія гл. 22 КПК побудована дещо інакше: у ст. 276 законодавець оперує поняттям «випадки повідомлення про підозру». Лексичне значення слова «випадок» пов'язується з фактом або явищем, що реально настало [115].

Проте у кримінальному процесі перелічені у ч. 1 ст. 276 КПК випадки фактично виконують функцію юридичних підстав, оскільки саме їх наявність породжує обов'язок уповноваженого суб'єкта вирішити питання про повідомлення конкретній особі про підозру. Тому для цілей цього дослідження випадки повідомлення про підозру доцільно розуміти як передбачені законом фактичні та процесуальні обставини, з якими пов'язується необхідність набуття особою статусу підозрюваного [246, с. 199].

Важливо розмежовувати окремі елементи цієї процедури. Велика Палата Верховного Суду у постанові від 11.12.2019 р. у справі № 536/2475/14-к (провадження № 13-34кс19) звернула увагу на використання законодавцем категорій «складення», «вручення» та «здійснення» повідомлення про підозру. Їх не можна механічно ототожнювати, адже кожна характеризує окрему складову процесуальної діяльності. Водночас у практичному вимірі вони утворюють взаємопов'язану процедуру, належність якої має оцінюватися з урахуванням суб'єкта, строків, способу доведення повідомлення до відома особи та змісту самого процесуального документа.

Заслуговує на увагу запропонований В.О. Гринюком поділ підстав повідомлення про підозру на формальні та юридичні. До першої групи віднесено ситуації, передбачені п. 1 і 2 ч. 1 ст. 276 КПК, тобто затримання особи та обрання щодо неї запобіжного заходу. Їх формальний характер пояснюється тим, що необхідність повідомлення про підозру виникає у зв'язку з уже здійсненим або запланованим процесуальним примусом. Натомість п. 3 ч. 1 ст. 276 КПК безпосередньо пов'язує процесуальне рішення з доказовою діяльністю: підставою стає наявність достатнього обсягу доказів, які дають змогу обґрунтовано припустити причетність конкретної особи до кримінального правопорушення [28, с. 122 - 123].

Перший із передбачених законом випадків стосується затримання особи на місці вчинення кримінального правопорушення або безпосередньо після його

вчинення. Застосування затримання істотно обмежує свободу пересування, можливість вільного спілкування та реалізацію низки інших прав, а тому процесуальні гарантії затриманого повинні діяти від моменту фактичного обмеження свободи [99, с. 60].

З цим кореспондує ч. 2 ст. 278 КПК, за якою письмове повідомлення про підозру затриманій особі має бути вручено не пізніше 24-х годин з моменту затримання.

Для корупційних кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності ця підстава має особливе практичне значення. Документування одержання неправомірної вигоди, домовленостей щодо прийняття службового рішення, видачі чи погодження документа нерідко здійснюється із застосуванням комплексу негласних слідчих (розшукових) дій. Завершальна фаза такого документування може збігатися із затриманням особи безпосередньо після вчинення дій, які сторона обвинувачення пов'язує з реалізацією корупційного умислу. У таких ситуаціях швидкість процесуальної реакції не повинна підміняти вимогу належної перевірки фактичних даних, оскільки саме після затримання запускаються короткі процесуальні строки та суттєво посилюється втручання у права особи.

Окремої оцінки потребує співвідношення спеціальних підстав затримання та загальної логіки кримінального процесуального примусу. Положення п. 3 ч. 1 ст. 208 КПК тривалий час пов'язували можливість затримання без ухвали слідчого судді за ризик втечі насамперед із тяжкими або особливо тяжкими корупційними злочинами, віднесеними до підслідності НАБУ. Такий підхід викликає питання з позиції пропорційності, адже ст. 3 Конституції України проголошує життя, здоров'я, честь, гідність, недоторканність і безпеку людини найвищими соціальними цінностями. Видається непослідовним створювати процесуальну перевагу лише для окремої категорії тяжких злочинів, якщо

аналогічний ризик втечі може існувати у провадженнях щодо інших тяжких та особливо тяжких посягань.

З огляду на це обґрунтованою є ідея універсалізації відповідної підстави затримання. Її зміст має визначатися не відомчою підслідністю кримінального правопорушення, а тяжкістю діяння та реально підтвердженим ризиком ухилення особи від кримінальної відповідальності. У цьому контексті пропонується п. 3 ч. 1 ст. 208 КПК формулювати через наявність обґрунтованих підстав вважати можливою втечу особи, підозрюваної у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого злочину. Такий підхід забезпечує більш послідовне співвідношення публічного інтересу у забезпеченні дієвості провадження та конституційного принципу рівності.

Другим випадком, названим у п. 2 ч. 1 ст. 276 КПК, є обрання щодо особи одного із передбачених Кодексом запобіжних заходів. У доктрині запобіжні заходи розглядаються як різновид заходів забезпечення кримінального провадження, застосування яких закономірно супроводжується обмеженням окремих конституційних прав, передусім свободи пересування та вибору місця перебування [82, с. 247 - 308, 367 - 391]. Саме інтенсивність такого втручання зумовлює необхідність попереднього формування процесуально визначеної підозри та надання особі можливості реалізувати права, передбачені ст. 42 КПК.

Найскладнішим з погляду доказування є третій випадок – наявність достатніх доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення. КПК не встановлює математичного чи формалізованого критерію достатності. Це закономірно, оскільки доказова ситуація у кожному провадженні є індивідуальною. Водночас не виправдано раннє повідомлення про підозру так само небезпечно для законності, як і штучне відкладення цього рішення за наявності необхідного доказового матеріалу. На цю проблему звертав увагу А.І. Козаков, пов'язуючи помилкове визначення моменту притягнення особи до

кримінальної відповідальності з порушенням законності та прав людини [61, с. 47].

У науці сформовано декілька підходів до достатності доказів. Л.М. Лобойко пов'язує її з такою сукупністю доказової інформації, яка викриває конкретну особу та дозволяє встановити у її діях ознаки складу кримінального правопорушення [93, с. 220].

В.З. Лукашевич, навпаки, застерігав від спроб створити універсальний перелік доказів, достатній для процесуального обвинувачення, оскільки специфіка кожного кримінального провадження виключає можливість абстрактної стандартизації такого набору [97, с. 19].

Наведені позиції доцільно сприймати не як взаємовиключні, а як такі, що характеризують різні сторони одного стандарту. Для повідомлення про підозру значення має не кількість джерел доказів сама по собі, а їх зміст, взаємна узгодженість та здатність сформулювати логічний зв'язок між конкретною особою і подією кримінального правопорушення. Тому під достатніми доказами для цієї стадії пропонується розуміти перевірену та оцінену в установленому законом порядку сукупність відомостей, яка дає стороні обвинувачення раціональні підстави інкримінувати особі конкретне кримінальне правопорушення [246, с. 201].

Відповідно, підозра має ґрунтуватися не на механічному накопиченні відомостей, а на певній системі доказів. Окремі дані, які не узгоджуються між собою або не утворюють причинно-логічного зв'язку з діями особи, не повинні автоматично перетворюватися на процесуальну підставу для повідомлення про підозру. При цьому вимога достатності на цьому етапі не тотожна стандарту доказування, необхідному для направлення обвинувального акта до суду чи постановлення обвинувального вироку. Ю.М. Грошевий та С.М. Стахівський справедливо підкреслювали необхідність належної перевіреності та вагомості доказів, що використовуються для такого процесуального рішення [32, с. 123].

Оцінювання достатності неминуче пов'язане з внутрішнім переконанням слідчого і прокурора. Ю.П. Аленін визначає його як сформований у результаті оцінки доказів стан упевненості щодо їх належності, допустимості, достовірності та достатності, а також щодо правильності висновків про наявність чи відсутність відповідних фактичних обставин [3, с. 152]. Проте внутрішнє переконання не є синонімом суб'єктивного розсуду: воно має спиратися на матеріали провадження, логічно пояснюватися та бути придатним для подальшої перевірки у межах судового контролю.

Стандарт «обґрунтованої підозри» додатково конкретизується практикою Європейського суду з прав людини. У справі «Нечипорук і Йонкало проти України» Суд виходив із необхідності існування фактів або інформації, здатних переконати об'єктивного спостерігача у тому, що відповідна особа могла вчинити правопорушення. Аналогічна логіка простежується у справах «Ilgar Mammadov v. Azerbaijan», «Erdagoz v. Turkey», «Sebotari v. Moldova». Водночас у справі «Murray v. the United Kingdom» підкреслено, що факти, які породжують підозру, не повинні мати такого самого ступеня переконливості, який необхідний для обвинувального вироку або остаточного формулювання обвинувачення.

Отже, до моменту повідомлення про підозру сторона обвинувачення повинна мати достатню фактичну основу для висновку про наявність події кримінального правопорушення, можливу причетність до неї конкретної особи та кримінально-правове значення її поведінки. Одночасно необхідно перевірити відсутність очевидних обставин, які виключають подальше кримінальне провадження. Така перевірка не означає встановлення винуватості, але має виключати ситуацію, коли процесуальний статус підозрюваного надається виключно з тактичних міркувань або для створення формальної можливості застосування примусових заходів.

Зміст письмового повідомлення про підозру визначається ст. 277 КПК. Якість цього документа безпосередньо впливає на реальність права на захист:

особа повинна розуміти, які фактичні дії їй інкримінуються, як вони кваліфіковані та в межах якого кримінального провадження сформульовано підозру. Водночас кваліфікація на ранній стадії не може розглядатися як остаточна, оскільки подальше отримання доказів, висновків експертів, уточнення розміру шкоди або ролі співучасників може зумовити її зміну чи доповнення.

Структура ст. 277 КПК дає підстави для висновку, що закон детально перелічує обов'язкові реквізити повідомлення, однак не формує чіткої внутрішньої побудови самого процесуального документа [248, с. 204]. З методологічної та практичної точки зору доцільно виокремлювати вступну й описово-мотивувальну частини. Така конструкція робить документ послідовнішим, спрощує перевірку його відповідності до вимог закону та дозволяє відокремити ідентифікаційні реквізити від фактичного і правового обґрунтування підозри.

Дискусійним, на нашу думку, залишається співвідношення п. 4 і п. 6 ч. 1 ст. 277 КПК: «зміст підозри» та «стислий виклад фактичних обставин» значною мірою описують взаємопов'язані елементи одного інформаційного блоку. З метою усунення нормативного дублювання пропонується об'єднати їх, виклавши п. 4 ч. 1 ст. 277 КПК у редакції, за якою зміст підозри охоплює стислий виклад фактичних обставин кримінального правопорушення, зокрема час, місце його вчинення та інші істотні обставини, відомі на момент повідомлення, а п. 6 ч. 1 цієї статті – виключити.

Не менш важливими є реквізити, що дозволяють однозначно встановити момент складення та вручення документа. Чинне регулювання передбачає невідкладне внесення дати і часу повідомлення про підозру до ЄРДР, проте сам текст ст. 277 КПК не формує вичерпного набору відповідних позначок у письмовому повідомленні. Для забезпечення правової визначеності та можливості ефективного оскарження доцільно прямо передбачити зазначення місця і дати складення, а також місця, дати і часу вручення документа та підпису

особи, яка його отримала. Відповідно п. 1 і п. 8 ч. 1 ст. 277 КПК пропонується уточнити у зазначеній частині [237, с. 119].

Із запропонованого підходу вступна частина повідомлення має охоплювати місце і дату його складення, дані та посаду слідчого або прокурора, анкетні відомості особи і номер кримінального провадження. Описово-мотивувальна частина повинна концентрувати фактичну фабулу підозри, її правову кваліфікацію, посилення на відповідний випадок, передбачений ч. 1 ст. 276 КПК, а також відомості, що фіксують завершення процедури вручення. Така модель дозволяє уникнути хаотичного викладення інформації та забезпечує зрозумілий зв'язок між фактичними даними і правовою оцінкою поведінки особи.

Окремо потребує переосмислення відтворення у тексті повідомлення всього переліку прав підозрюваного. Частини 2 і 3 ст. 276 КПК уже покладають на уповноважену службову особу обов'язок невідкладно повідомити права, передбачені ст. 42 КПК, та на прохання особи детально їх роз'яснити. Крім того, ч. 8 ст. 42 КПК передбачає вручення пам'ятки про процесуальні права та обов'язки. За таких умов повторення тотожного переліку в повідомленні про підозру створює нормативне і документальне дублювання. Доцільніше забезпечити належну фіксацію факту вручення пам'ятки та роз'яснення прав [248, с. 206].

З цією метою ч. 8 ст. 42 КПК доцільно конкретизувати положенням про засвідчення вручення пам'ятки підписами підозрюваного (обвинуваченого) та особи, яка здійснює відповідну процесуальну дію. Пам'ятку доцільно складати у двох примірниках: один вручати особі, другий долучати до матеріалів кримінального провадження. За наявності такого механізму фіксації виключення дублюючого переліку прав із структури повідомлення про підозру не знижуватиме рівня процесуальних гарантій, а навпаки – робитиме процедуру більш прозорою та доказово підтвердженою.

Процедура вручення повідомлення про підозру має самостійне значення. За загальним правилом документ вручається у день його складення, а якщо безпосереднє вручення неможливе – застосовуються способи, передбачені КПК для вручення повідомлень. Якщо у провадженні йдеться про декількох осіб, індивідуалізація підозри вимагає окремого повідомлення кожній із них. Це пояснюється не лише персональним характером процесуального статусу, а й необхідністю конкретизувати роль, фактичні дії та правову кваліфікацію поведінки кожного можливого співучасника.

Процес вручення доцільно розглядати як послідовність трьох взаємопов'язаних етапів. Підготовчий етап охоплює встановлення місцезнаходження особи, організацію її виклику та, за потреби, забезпечення участі захисника, перекладача чи законного представника. Основний етап полягає у доведенні змісту підозри до відома особи, роз'ясненні її сутності та процесуальних прав. Завершальний етап пов'язаний із належною фіксацією місця, дати і часу вручення, підписів учасників, передачею примірника повідомлення та пам'ятки про права [247, с. 114 - 118].

Практичні труднощі виникають, коли особа свідомо уникає викликів та одержання повідомлення. Така поведінка здатна блокувати подальші процесуальні дії, водночас застосування примусу до особи, яка ще не набула статусу підозрюваного, має чіткі законодавчі межі. Саме тому особливого значення набуває нормативне визначення моменту, з якого вжиті стороною обвинувачення заходи для вручення є достатніми для виникнення відповідного процесуального статусу. Безпідставне визнання особи підозрюваною також неприпустиме, оскільки може спричинити незаконне обмеження її прав, зокрема при вирішенні питання про арешт майна [128, с. 273].

У вирішенні цієї колізії необхідно забезпечити баланс приватного і публічного інтересів. Ю.П. Аленін та І.В. Гловюк слушно пов'язують належну модель із недопущенням залежності кримінального переслідування виключно від

волі особи одержати документ. Публічний інтерес полягає у можливості забезпечити швидке та повне розслідування, тоді як приватний – у своєчасному отриманні інформації про сутність підозри та реальній можливості захищатися. Набуття статусу підозрюваного одночасно створює для особи комплекс прав, передбачених ч. 3 ст. 42 КПК, включно з фундаментальним правом на захист [2, с. 167].

У зв'язку з цим нормативна модель має виходити з належності вжитих заходів для вручення, а не лише з факту фізичного отримання документа. До ч. 1 ст. 278 КПК доцільно включити правило, за яким після вжиття слідчим або прокурором передбачених Кодексом заходів для вручення повідомлення особа вважається повідомленою про підозру; у разі її подальшого затримання або явки до органу досудового розслідування письмовий примірник має бути вручений не пізніше 24-х годин. Такий підхід мінімізує можливість штучного блокування провадження і водночас зберігає обов'язок фактично довести зміст підозри до відома особи.

Найбільш дискусійною складовою судового контролю є перевірка обґрунтованості повідомленої підозри. Пункт 10 ч. 1 ст. 303 КПК передбачає можливість оскарження повідомлення про підозру у визначених законом випадках і строках. При розгляді відповідної скарги слідчий суддя перевіряє дотримання процедури, повноваження суб'єкта, відповідність документа до вимог закону та наявність фактичної основи, достатньої саме для рівня підозри. Водночас межі такого контролю не повинні перетворювати розгляд скарги на дострокове вирішення питання про винуватість.

Проблема полягає у тому, що КПК не містить легального визначення обґрунтованої підозри. Національна практика наповнює цю категорію змістом з урахуванням стандартів ЄСПЛ, але неоднакове розуміння глибини судової перевірки створює ризик різних результатів за подібних фактичних обставин. У межах такого контролю слідчий суддя не повинен встановлювати доведеність

складу кримінального правопорушення у тому обсязі, який необхідний для вироку, щоб здійснювати повноцінну перевірку всього масиву доказів за правилами судового розгляду.

На стадії досудового розслідування доказова база об'єктивно перебуває у процесі формування. Тому оцінка матеріалів, поданих для підтвердження підозри, має відповідати функції цієї стадії. Витребування всіх матеріалів провадження та їх дослідження за моделлю судового розгляду по суті фактично стирає межу між судовим контролем і вирішенням обвинувачення. Натомість слідчий суддя має з'ясувати, чи існує сукупність фактів та інформації, яка об'єктивно пов'язує особу з подією правопорушення і виправдовує продовження розслідування.

Саме такий підхід відповідає практиці ЄСПЛ. Стандарт обґрунтованої підозри не вимагає доказів, достатніх для засудження, але вимагає об'єктивного зв'язку між особою та кримінальним правопорушенням. Відповідно, на початковій стадії не доцільно висувати до матеріалів ті самі вимоги, що й до доказової основи остаточного обвинувачення. У справах «Соловей і Зозуля проти України», «К.Г. проти Німеччини» та «Мюррей проти Сполученого Королівства» простежується спільна логіка: судовий контроль повинен виключати свавільність підозри, але не підміняти собою розгляд питання про винуватість.

Практична проблема загострюється тоді, коли у межах одного провадження суд спочатку визнає підозру обґрунтованою при вирішенні питання про запобіжний захід, а згодом оцінює її як необґрунтовану при розгляді скарги на повідомлення про підозру. Відмінність предмета відповідних процедур не виключає необхідності послідовності критеріїв. Якщо йдеться про один і той самий доказовий масив та однаковий часовий зріз розслідування, кардинально протилежні висновки потребують особливо переконливого мотивування.

Відсутність у КПК чіткого переліку підстав для скасування повідомлення про підозру знижує передбачуваність судової практики. Доцільно законодавчо диференціювати формально-процесуальні дефекти та недоліки фактичної основи

підозри. До першої групи можуть належати складення або вручення документа неналежним суб'єктом, істотне порушення передбаченого законом порядку чи строків. Категорія необґрунтованості потребує окремої конкретизації через стандарт наявності фактів або інформації, достатніх для об'єктивного припущення про можливу причетність особи. Такий підхід відповідатиме принципу правової визначеності та зменшуватиме простір для довільного тлумачення.

При цьому, необґрунтованість підозри повинна зберігати самостійне значення при вирішенні питання про застосування запобіжного заходу. Відмова у застосуванні процесуального примусу за відсутності належної фактичної основи дозволяє захистити особу від невинуватого обмеження прав, не припиняючи водночас можливості сторони обвинувачення продовжити законне збирання доказів. Така модель краще узгоджує завдання кримінального провадження із презумпцією невинуватості та вимогою пропорційності втручання у права людини.

Особливий блок проблем становить повідомлення про підозру особам, щодо яких гл. 37 КПК установлює спеціальний порядок кримінального провадження. Стаття 481 КПК визначає коло прокурорів, уповноважених здійснювати письмове повідомлення про підозру відповідним спеціальним суб'єктам. У доктрині тривалий час дискутувалося, що саме охоплює термін «здійснення»: лише складення і підписання документа, чи також його безпосереднє вручення [82, с. 247-308, 367-391]. Значення цього питання виходить за межі термінології, оскільки порушення спеціального порядку може впливати на законність набуття особою статусу підозрюваного.

У ранніх наукових підходах пропонувалося замінити у ч. 1 ст. 481 КПК слово «здійснюється» на «складається» та окремо врегулювати можливість вручення повідомлення іншим прокурором або слідчим [246, с. 103]. Проте подальший розвиток законодавства істотно змінив нормативний контекст: ч. 2 ст.

481 КПК прямо передбачила можливість доручення іншим прокурорам здійснити письмове повідомлення про підозру особам, визначеним ч. 1 цієї статті у порядку, передбаченому ч. 1 і 2 ст. 278 КПК. Тому відповідні попередні пропозиції сьогодні мають значення передусім для пояснення еволюції правового регулювання, а не як актуальна рекомендація *de lege ferenda*.

Постанова Великої Палати Верховного Суду від 11.12.2019 р. у справі №536/2475/14-к стала важливим орієнтиром для розуміння спеціальної процедури [136]. Її значення полягає у розмежуванні прийняття процесуального рішення уповноваженою посадовою особою та техніко-процесуальних дій, пов'язаних із доведенням цього рішення до відома адресата. При цьому, будь-яке делегування допустиме лише у межах, прямо встановлених законом, оскільки спеціальний статус особи є підставою для додаткових процесуальних гарантій, а не для спрощення загальної процедури.

Верховний Суд у своїх правових позиціях послідовно підкреслює значення належного суб'єкта повідомлення про підозру. Порушення спеціально визначеної компетенції здатне нівелювати саму процесуальну гарантію, закладену законодавцем для окремих категорій осіб. Водночас, повноваження прокурора вищого рівня не можна оцінювати виключно через факт зайняття адміністративної посади. Для прийняття рішення про підозру необхідна можливість належним чином ознайомитися з матеріалами провадження, оцінити достатність доказів та сформулювати власний процесуальний висновок.

У цьому аспекті дискусійним є співвідношення спеціальної компетенції, передбаченої ст. 481 КПК, із процесуальним керівництвом конкретним досудовим розслідуванням. З одного боку, повідомлення про підозру є результатом оцінки доказів, що зазвичай здійснюється процесуальним керівником, з іншого – ст. 481 КПК спеціально наділяє визначених посадових осіб компетенцією щодо окремих суб'єктів. Тому вимога обов'язкового попереднього включення Генерального прокурора чи його заступника до групи прокурорів не повинна створювати

додаткову умову, якої прямо не встановлено спеціальною нормою. Вирішальним має бути реальне здійснення уповноваженою особою змістовної оцінки матеріалів, а не формальне відтворення підпису.

Окремої уваги потребує питання виконання повноважень Генерального прокурора іншою посадовою особою. Кримінальний процесуальний закон у різних нормах розмежовує Генерального прокурора, його першого заступника та заступників, а тому при застосуванні ст. 481 КПК необхідно виходити з буквального та системного тлумачення конкретної редакції норми, чинної на момент процесуальної дії. Особливо важливо відрізнити статус виконувача обов'язків Генерального прокурора від ситуації тимчасового виконання окремих адміністративних функцій за відсутності керівника.

Історично це питання ускладнювалося тим, що законодавство про тимчасове виконання обов'язків посадових осіб і кримінальне процесуальне законодавство не завжди використовували однакову термінологію. Тому для оцінки законності повідомлення про підозру спеціальному суб'єкту недостатньо встановити лише назву адміністративного акта про покладення обов'язків. Необхідно з'ясувати, чи набула відповідна особа саме того процесуального статусу, з яким КПК у конкретній редакції пов'язував право здійснити повідомлення про підозру.

Важливо також враховувати часову дію змін до ст. 481 КПК. Законодавче закріплення можливості доручення іншим прокурорам вручення повідомлення змінило підхід до оцінки таких процесуальних дій. Відтак правомірність вручення у провадженнях, де відповідні дії здійснювалися до і після набрання чинності змінами, не може оцінюватися за однаковою нормативною моделлю. Застосуванню підлягає редакція процесуального закону, чинна на момент вчинення конкретної процесуальної дії, з урахуванням загальних правил дії кримінального процесуального закону в часі.

Частина 2 ст. 481 КПК усунула значну частину попередньої невизначеності, прямо передбачивши можливість доручення. Проте саме доручення повинно мати процесуально визначену форму. Якщо закон пов'язує вручення повідомлення спеціальному суб'єкту з волевиявленням Генерального прокурора, його заступника чи іншої прямо названої посадової особи, факт такого волевиявлення має бути об'єктивно підтверджений у матеріалах провадження. Усне або неформалізоване передання функції створює ризик неможливості перевірити компетенцію особи, яка фактично здійснила вручення.

У зв'язку з цим доручення доцільно розглядати як процесуальне рішення, що має відповідати загальним вимогам ст. 110 КПК. Його зміст повинен дозволяти ідентифікувати кримінальне провадження, особу, якій повідомляється про підозру, прокурора, якому доручено відповідну дію, та обсяг доручених повноважень. Така формалізація не є надмірним бюрократичним обтяженням: вона забезпечує можливість подальшої судової перевірки законності процедури і запобігає спорам щодо того, чи діяла особа у межах наданої компетенції.

Строк вручення повідомлення також має принципове значення. Загальна вимога ст. 278 КПК щодо вручення у день складення спрямована на недопущення тривалого розриву між прийняттям процесуального рішення і фактичним інформуванням особи. Якщо документ не вручено безпосередньо, сторона обвинувачення повинна у той самий часовий проміжок належним чином використати передбачений Кодексом спосіб його направлення. Інакше виникає ситуація, коли складений документ існує формально, але не породжує належним чином реалізованих процесуальних наслідків для адресата.

Зазначене особливо важливе у провадженнях щодо корупційних правопорушень, де повідомлення про підозру нерідко є передумовою для подальшого звернення з клопотаннями про запобіжний захід, відсторонення від посади, арешт майна або інші заходи забезпечення. Дефект початкової процедури здатний поширюватися на наступні процесуальні рішення, створюючи підстави

для спорів про законність обмеження прав. Тому швидкість антикорупційного розслідування не може виправдовувати нехтування формою, компетенцією чи строками повідомлення про підозру.

Водночас, надмірний формалізм також не відповідає завданням кримінального провадження. Оцінюючи порушення процедури, необхідно відрізняти істотний дефект, який позбавив особу передбаченої законом гарантії або поставив під сумнів компетенцію суб'єкта від технічної помилки, що не вплинула на розуміння сутності підозри та можливість захищатися. Така диференціація має здійснюватися не довільно, а з урахуванням характеру порушеної норми, її призначення та фактичних наслідків для реалізації процесуальних прав.

Для корупційних кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності особливе значення має точність фактичного опису підозри. Службова поведінка часто складається з низки зовні правомірних управлінських рішень, погоджень, підписів або організаційних дій, кримінально-правове значення яких виявляється лише у зв'язку з метою, домовленостями, рухом неправомірної вигоди чи наслідками використання службових повноважень. Тому абстрактне відтворення диспозиції статті КК без індивідуалізації конкретних дій не забезпечує особі достатньої інформації для побудови захисту.

Належна фабула повідомлення повинна показувати, які саме службові повноваження мала особа, у чому полягала інкримінована дія або бездіяльність, який зв'язок сторона обвинувачення вбачає між використанням повноважень і неправомірною вигодою чи іншою протиправною метою, а також які істотні обставини були відомі на момент складення документа. При цьому, від повідомлення про підозру не можна вимагати повноти обвинувального акта: його завданням є чітко окреслити ядро підозри на відповідному етапі розслідування, залишаючи можливість законної зміни чи уточнення за результатами подальшого доказування.

Окремо слід враховувати, що спеціальна процедура повідомлення про підозру не зводиться до формальної участі посадової особи, зазначеної у ст. 481 КПК. Зміст гарантії передбачає особисте прийняття нею процесуального рішення на основі оцінки матеріалів, достатніх для формування підозри. Тому у випадках, коли прокурор вищого рівня не здійснює поточного процесуального керівництва, організація доступу до матеріалів має забезпечувати реальну можливість ознайомитися з доказами, а не лише підписати заздалегідь підготовлений документ. Інакше спеціальна компетенція втрачає гарантійне значення та перетворюється на формальність.

Поряд із цим, не можна автоматично робити висновок, що відсутність прокурора, уповноваженого ст. 481 КПК, у складі групи прокурорів завжди виключає можливість прийняття ним рішення про підозру. Спеціальна норма наділяє відповідних посадових осіб самостійною компетенцією саме з огляду на статус адресата повідомлення. Системне тлумачення ст.ст. 36, 37 і 481 КПК має бути спрямоване на забезпечення змістовної перевірки матеріалів уповноваженим прокурором, не створюючи додаткових формальних передумов, які безпосередньо законом не передбачені.

При повідомленні про підозру народному депутату України, судді, адвокату, прокурору Спеціалізованої антикорупційної прокуратури чи іншій особі зі спеціальним процесуальним статусом необхідно особливо точно визначати редакцію ст. 481 КПК, чинну на дату відповідної дії. Це має принципове значення, оскільки законодавець змінював як перелік спеціальних суб'єктів, так і коло прокурорів, уповноважених здійснювати повідомлення та правила доручення. Відтак висновок про належність суб'єкта не може ґрунтуватися на сучасній редакції Кодексу, якщо процесуальна дія відбулася за іншого нормативного регулювання.

Необхідно розмежовувати також складення, підписання, вручення та направлення повідомлення. Складення відображає формування тексту

процесуального рішення; підписання засвідчує прийняття його відповідним суб'єктом; вручення забезпечує безпосереднє доведення документа до адресата; направлення у передбачений КПК спосіб використовується тоді, коли особисте вручення об'єктивно неможливе. Для спеціального суб'єкта кожен із цих елементів повинен бути співвіднесений із правилами ст. 481 та загальним порядком ст. 278 КПК. Такий поділ дозволяє точніше встановлювати характер допущеного порушення та його процесуальні наслідки.

Важливим є і питання моменту завершення повідомлення про підозру. Сам факт складення та підписання документа ще не означає, що особі фактично забезпечено можливість дізнатися про зміст підозри. Водночас, закон не дозволяє адресату шляхом навмисного ухилення безстроково блокувати набуття процесуального статусу. Саме тому при судовій перевірці слід встановлювати не лише факт фізичного вручення, а й те, чи вчинили слідчий та прокурор усі передбачені законом і реально можливі дії для своєчасного доведення повідомлення до відома особи.

У справах про корупційні кримінальні правопорушення питання своєчасності набуває додаткового значення через динамічність доказової ситуації. Після документування передачі неправомірної вигоди або іншої контрольованої процесуальної дії орган досудового розслідування за короткий час вирішує комплекс взаємопов'язаних питань: затримання, обшук, вилучення предметів і документів, повідомлення про підозру, звернення щодо запобіжного заходу, відсторонення від посади та арешту майна. Така концентрація процесуальних рішень підвищує ризик механічного перенесення фактичних формулювань з одного документа до іншого. Тому повідомлення про підозру має залишатися самостійним мотивованим рішенням, а не технічним додатком до інших заходів забезпечення провадження.

З позиції права на захист суттєво, щоб повідомлення містило не тільки юридичну кваліфікацію, а й достатню фактичну конкретизацію. Для службових

корупційних правопорушень це означає необхідність описати функціональне становище особи, її повноваження, конкретну службову дію, зв'язок цієї дії з предметом неправомірної вигоди або іншою вигодою, а за наявності співучасті – індивідуалізувати роль кожного учасника. Формула, що лише відтворює диспозицію кримінально-правової норми, не дозволяє зрозуміти фактичне ядро підозри і ускладнює підготовку заперечень сторони захисту.

Водночас вимога конкретності не повинна перетворювати повідомлення про підозру на обвинувальний акт, складений до завершення розслідування. На момент прийняття цього рішення окремі обставини можуть уточнюватися, а правова кваліфікація – змінюватися. Процесуально виправданим є такий рівень деталізації, який дає особі можливість зрозуміти сутність інкримінованої поведінки, а слідчому судді – перевірити наявність мінімально необхідної фактичної основи, не вимагаючи від сторони обвинувачення дострокового доведення всіх елементів майбутнього обвинувачення поза розумним сумнівом.

У підсумку процесуальний порядок повідомлення про підозру у провадженнях щодо корупційних кримінальних правопорушень слід розглядати як комплекс взаємопов'язаних гарантій і владних повноважень. Його законність залежить від одночасної наявності передбаченої ст. 276 КПК підстави, достатньої фактичної основи, належного суб'єкта складення, відповідності змісту до вимог ст. 277 КПК, дотримання способу та строків вручення за ст. 278 КПК, а щодо спеціальних суб'єктів – також спеціальних правил гл. 37 КПК. Порухення одного з цих елементів має оцінюватися з урахуванням його впливу на набуття процесуального статусу та можливість реалізації права на захист.

Проведене дослідження дозволяє сформулювати декілька взаємопов'язаних напрямів удосконалення.

По-перше, потребує подальшої нормативної конкретизації структура письмового повідомлення про підозру та реквізити, що фіксують час і місце його складення та вручення.

По-друге, доцільно усунути дублювання окремих елементів ст. 277 КПК і водночас посилити документальну фіксацію вручення пам'ятки про права.

По-третє, критерії судової перевірки обґрунтованості підозри мають бути відмежовані від стандарту доведеності винуватості, а підстави скасування повідомлення – сформульовані достатньо визначено для забезпечення єдності практики.

По-четверте, при застосуванні спеціального порядку повідомлення про підозру визначальним має залишатися зміст процесуальної гарантії: рішення повинно прийматися суб'єктом, якому закон надав спеціальну компетенцію, а можливе доручення іншому прокурору – бути належно оформленим та здійснюватися виключно у межах закону.

По-п'яте, у корупційних провадженнях особливу увагу слід приділяти індивідуалізації фактичної сторони підозри, оскільки саме вона дозволяє відмежувати кримінально каране використання службових повноважень від правомірної управлінської діяльності та забезпечує реальну, а не декларативну можливість захисту.

3.2. Закінчення досудового розслідування корупційних правопорушень у сфері службової діяльності

Проблематика закінчення досудового розслідування корупційних кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності посідає особливе місце у кримінальному процесі, оскільки саме на цьому етапі результати всієї попередньої доказової діяльності трансформуються у підсумкове процесуальне рішення. Теоретичне підґрунтя відповідного напрямку сформовано у працях С. С. Алексєєва, Ю. П. Аленіна, В. Г. Асташенкова, А. С. Барабаша, Ю. В. Бауліна, С. М. Благодира, Н. Ю. Букші, Ю. В. Бурова, Л. В. Герасимчук, Г. І. Глобенка, І. В. Гловюк, М. Є. Григор'євої, В. О. Гринюка, Ю. О. Гришина, О. А. Губської, С. В.

Дрьомова, А. Я. Дубинського, О. В. Капліної та інших учених. Водночас, специфіка корупційних проваджень потребує самостійного осмислення завершального етапу розслідування, передусім з огляду на строки, складність доказування, значний обсяг матеріалів та підвищені вимоги до обґрунтованості процесуальних рішень [124, с. 61].

Вихідним для подальшого аналізу є розмежування категорій «завершення» та «закінчення» досудового розслідування. За п. 5 ч. 1 ст. 3 КПК України досудове розслідування охоплює проміжок від внесення відомостей до ЄРДР до закриття кримінального провадження або направлення до суду обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру чи клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності. Отже, у нормативному значенні саме «закінчення» позначає юридичний момент припинення стадії досудового розслідування [124].

Натомість «завершення» використовується законодавцем для характеристики проміжного процесуального стану, найбільш виразно відображеного у ст. 290 КПК. Йдеться про ситуацію, коли сторона обвинувачення визнає зібрані докази достатніми для складання обвинувального акта або відповідного клопотання і переходить до відкриття матеріалів іншій стороні. Такий момент ще не припиняє досудове розслідування як стадію, однак істотно змінює зміст процесуальної діяльності та коло допустимих дій її учасників.

У цьому аспекті нормативна конструкція не є цілком послідовною. Частина 4 ст. 110 КПК визначає обвинувальний акт як процесуальне рішення, яким прокурор висуває обвинувачення та яким завершується досудове розслідування, тоді як п. 5 ч. 1 ст. 3 і ст. 283 КПК пов'язують його закінчення із зверненням до суду. Тому доцільно розглядати завершення не як синонім закінчення, а як окремий перехідний етап, що передує остаточному припиненню досудової стадії.

За такого підходу провадження, яке закривається або завершується зверненням до суду з клопотанням про звільнення від кримінальної відповідальності, характеризується двома основними часовими межами: початком та закінченням. Натомість у провадженні, що спрямовується до суду з обвинувальним актом або клопотанням про застосування примусових заходів, доцільно виділяти три послідовні процесуальні стани: початок розслідування, його завершення з відкриттям матеріалів і закінчення шляхом фактичного звернення до суду.

Практичне значення такого розмежування полягає у тому, що після завершення, але до закінчення розслідування, кримінальне провадження продовжує існувати у межах досудової стадії. Відповідно, виникає питання про допустимі процесуальні дії сторін, можливість прийняття нових рішень, обчислення строків, продовження запобіжних заходів та наслідки отримання нової доказової інформації. Саме відсутність комплексної регламентації цього проміжку створює підґрунтя для неоднакового правозастосування.

Закінчення досудового розслідування, навпаки, породжує принципово інші правові наслідки: припиняється можливість здійснення слідчих (розшукових) та НСРД, збирання нових доказів у межах досудової стадії, а компетенція слідчого, дізнавача і прокурора трансформується відповідно до обраної форми закінчення. Одночасно припиняється судовий контроль, характерний саме для досудового розслідування. Тому момент закінчення має бути визначений максимально однозначно.

Часткове вирішення проблеми законодавець запропонував, зокрема, у ч. 6 ст. 199 КПК щодо продовження дії запобіжного заходу в період до підготовчого судового засідання. Проте, окреме врегулювання одного питання не усуває загальної потреби у визначенні правового режиму проміжку між повідомленням про завершення розслідування та направленням підсумкового документа до суду.

Заслугує на підтримку підхід Г. І. Глобенка, за яким закінчення досудового слідства не зводиться до одиничного процесуального акта, а охоплює комплекс взаємопов'язаних дій: оцінювання доказів, упорядкування матеріалів, визначення належної форми закінчення, повідомлення учасників, надання доступу до матеріалів та оформлення підсумкового рішення [24, с. 8]. Для корупційних проваджень такий комплексний підхід є особливо виправданим через багатоепізодність, значний масив документальних і цифрових доказів та складну структуру співучасті.

Після виконання вимог ст. 290 КПК центральним процесуальним документом у провадженні, яке передається до суду для розгляду по суті, є обвинувальний акт. Його складання має ґрунтуватися не лише на формальному завершенні слідчих дій, а на оцінці достатності зібраних доказів і готовності сторони обвинувачення обґрунтовувати сформульоване обвинувачення в суді [36, с. 229].

Нормативні вимоги до обвинувального акта зосереджені насамперед у ст. 291 КПК та доповнюються загальними положеннями ст. 110 КПК щодо процесуальних рішень. Наукові підходи до внутрішньої структури цього документа різняться: пропонується дво-, три- і чотиричленний поділ. О. О. Торбас, зокрема, виокремлює вступну, описову частини та додатки [238], тоді як К. В. Легких наголошує на необхідності достатньої деталізації фактичних обставин, що забезпечує можливість подальшого судового розгляду [85].

На нашу думку, дискусія щодо формальної кількості частин обвинувального акту має другорядне значення порівняно з його функціональною визначеністю. Частина 2 ст. 291 КПК встановлює перелік відомостей, а не назви структурних елементів. Фактичні обставини, правова кваліфікація та формулювання обвинувачення утворюють єдиний змістовий блок, який визначає межі майбутнього судового розгляду та обсяг реалізації права на захист.

Водночас, у ст. 291 КПК зберігається термінологічна неузгодженість щодо процесуального статусу особи. Пункт 2 ч. 2 вимагає зазначати анкетні відомості «обвинуваченого», тоді як п. 2 ч. 4 цієї самої статті передбачає долучення розписки «підозрюваного», а ч. 2 ст. 42 КПК пов'язує набуття статусу обвинуваченого з переданням обвинувального акта до суду. Така конструкція створює штучну зміну статусу ще до настання юридичного факту, з яким Кодекс її пов'язує [109].

З метою усунення цієї колізії доцільно п. 2 ч. 2 ст. 291 КПК викласти у такій редакції: «2) анкетні відомості кожного підозрюваного (прізвище, ім'я, по батькові, дата та місце народження, громадянство, місце прописки та/або місце проживання)». Така зміна узгодить положення ст. 291 із загальним визначенням процесуального статусу, закріпленим у ст. 42 КПК.

Особливе значення має виклад фактичних обставин кримінального правопорушення відповідно до п. 5 ч. 2 ст. 291 КПК. У багатоепізодних корупційних провадженнях механічне відтворення хронології не завжди забезпечує зрозумілість обвинувачення. Залежно від фактичної моделі доцільним може бути групування матеріалу за епізодами, співучасниками, службовими повноваженнями, предметом неправомірної вигоди, місцем або способом вчинення діяння. Критерієм вибору має бути не зручність укладача, а логічність, послідовність і можливість для особи чітко зрозуміти, у чому саме її обвинувачують.

Обвинувальний акт не повинен перетворюватися на каталог доказів. Чинний КПК не вимагає включати до нього перелік доказів та їх розгорнуту правову оцінку, що відповідає функціональному призначенню документа як викладу позиції сторони обвинувачення, а не заміни судового дослідження доказів [130, с. 87]. Водночас, фактичне формулювання має бути настільки конкретним, щоб правова кваліфікація логічно впливала з описаних обставин.

Після складання обвинувального акта слідчим прокурор здійснює його перевірку. Така перевірка не може обмежуватися реквізитами документа: вона передбачає співвіднесення сформульованого обвинувачення з доказовою базою, оцінку належності, допустимості та достатності доказів, а також перевірку того, чи не залишилися істотні обставини без дослідження. За результатами прокурор затверджує обвинувальний акт або складає новий у межах повноважень, визначених ст. 291 КПК.

Проблемним залишається питання дій прокурора, який після відкриття матеріалів дійшов висновку про неповноту розслідування. Практика повернення матеріалів слідчому для проведення додаткових процесуальних дій суперечливо співвідноситься з логікою ст. 290 КПК, адже рішення про завершення розслідування приймається саме після того, як сторона обвинувачення вважає доказову базу достатньою. Тому виявлення істотної неповноти вже після такого рішення свідчить або про передчасність завершення, або про появу нової інформації, яку об'єктивно неможливо було врахувати раніше.

У практичній площині така ситуація можлива, наприклад, у разі зміни старшого групи прокурорів або відкриття стороною захисту документів, що потребують перевірки. Однак чинний КПК прямо не визначає процедури «відновлення» досудового розслідування після його завершення з метою проведення нових слідчих дій. Це створює ризик виходу сторони обвинувачення за межі повноважень і, що особливо суттєво, ризик порушення строків досудового розслідування.

Додатковою проблемою є потенційне зловживання механізмом повторного повідомлення про завершення розслідування. Оскільки час ознайомлення сторони захисту з відкритими матеріалами за правилами КПК має спеціальний режим обчислення, багаторазове чергування відкриття матеріалів та фактичного поновлення активної слідчої діяльності здатне штучно змінювати часові межі

провадження. Отже, повноваження прокурора на цьому етапі потребують прямої законодавчої деталізації.

Не менш дискусійним є визначення моменту, коли обвинувальний акт вважається переданим до суду. Стаття 291 КПК регламентує його зміст, затвердження та додатки, однак не встановлює вичерпної процедури направлення. О. О. Торбас слушно пов'язує зміну статусу особи з переданням документації до суду, однак саме поняття «передання» може тлумачитися як відправлення, фактичне отримання або реєстрація судом [237]. Невизначеність безпосередньо впливає на строки та допустимість подальших процесуальних дій.

Судова практика істотно конкретизувала відповідні правила. У постановках Верховного Суду від 07.12.2022 р. у справі № 681/1033/20 та від 08.02.2023 р. у справі № 135/1003/19 сформульовано підхід, за яким повернення обвинувального акта після його своєчасного первинного направлення не означає поновлення досудового розслідування, а період до повторного направлення не використовується для проведення нових слідчих дій чи збирання доказів [164; 165].

Цей підхід послідовно розвинено Об'єднаною палатою ККС ВС у постанові від 15.04.2024 р. у справі № 753/25892/21: повернення прокурору обвинувального акта або клопотання через невідповідність до вимог КПК не відновлює досудове розслідування [181]. Отже, процесуальна активність прокурора після такого повернення має бути обмежена діями, необхідними для усунення недоліків підсумкового документа та виконання ухвали суду.

Відповідно докази, отримані внаслідок слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) або інших дій, які не спрямовані на технічне чи змістове приведення обвинувального акта відповідно до вимог закону, повинні оцінюватися як одержані після закінчення досудового розслідування. Така позиція забезпечує реальність процесуальних строків і перешкоджає

використанню повернення обвинувального акта як способу фактичного продовження розслідування.

У постанові ККС ВС від 25.01.2024 р. у справі № 450/3797/21 також наголошено, що після повернення обвинувального акта повноваження прокурора зводяться до усунення встановлених недоліків, а відповідний період не є строком досудового розслідування у розумінні ст. 219 КПК [168]. Практична цінність такого висновку полягає у відмежуванні допустимого доопрацювання процесуального документа від неприпустимого поновлення доказової діяльності.

Важливий орієнтир щодо дотримання строків міститься й у постанові ККС ВС від 16.01.2023 р. у справі № 635/7519/2: передача обвинувального акта в останній день строку працівнику канцелярії прокуратури для подальшого поштового відправлення не прирівнюється до подання документа до суду та не свідчить про дотримання вимог ст. 116 КПК [167; 124, с. 64].

Подальшу визначеність сформувала Об'єднана палата ККС ВС у справі №369/16172/20 [182]. Суд виходив із того, що до спливу строку досудового розслідування обвинувальний акт має бути не тільки складений, затверджений і вручений, а й реально скерований до суду шляхом поштового відправлення або передачі відповідальній особі канцелярії суду. Такий підхід узгоджує часову межу розслідування з фактичним зверненням до судової юрисдикції.

Наведені правові позиції значною мірою компенсують прогалини законодавства, проте покладатися виключно на судові тлумачення для визначення базового процесуального моменту недоцільно. З огляду на принцип правової визначеності до КПК варто внести пряму норму, яка однозначно встановлюватиме юридично значущий момент передання обвинувального акта до суду та наслідки його повернення.

Окремого врегулювання потребує вручення підозрюваному та захиснику копій обвинувального акта, цивільного позову і реєстру матеріалів. Чинний КПК не встановлює достатньо чіткого алгоритму фіксації свідомої відмови від

отримання цих документів, що на практиці може створювати ситуацію, коли процесуальна поведінка сторони захисту впливає на можливість своєчасного звернення прокурора до суду [59].

З метою забезпечення належного ознайомлення учасників із матеріалами кримінального провадження ч. 2 ст. 293 КПК покладає на прокурора або слідчого за його дорученням обов'язок надати відповідним особам копії реєстру матеріалів досудового розслідування та цивільного позову, якщо його було пред'явлено. У разі застосування заходів забезпечення кримінального провадження також передаються копії відповідних процесуальних документів.

Підтримуємо також пропозиції М. А. Макарова, О. О. Торбаса та інших учених щодо розширення кола учасників, щодо яких слідчий суддя може встановити строк для ознайомлення з матеріалами за ч. 10 ст. 290 КПК. До нього доцільно включити цивільного позивача та його представників, цивільного відповідача і його представника, а також представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, якщо їх поведінка свідчить про зволікання [100].

Відповідно до ч. 5 ст. 291 КПК передання обвинувального акту до суду передбачає одночасне внесення відповідних відомостей до ЄРДР. До моменту такого направлення надання обвинувального акту іншим особам законом не допускається [81].

Вважаємо, що існує також неузгодженість між ст. 291 та 474 КПК щодо угод. Якщо провадження закінчується направленням обвинувального акта разом з угодою про примирення або визнання винуватості, сама угода повинна бути прямо названа серед документів, що додаються до обвинувального акта. Тому ч. 4 ст. 291 КПК доцільно доповнити пунктом: «б) угода про примирення чи визнання винуватості у разі її укладання в порядку, передбаченому цим Кодексом».

Пропозиція включати до додатків до обвинувального акта окрему довідку про осіб, які підлягають виклику в судові засідання [80, с. 575], потребує

обережної оцінки. Безпосередність судового дослідження доказів не означає, що коло потенційних свідків має бути остаточно «закрите» результатами досудового розслідування. У суді можуть виникнути нові обставини, що об'єктивно зумовляють необхідність допиту особи, яка раніше не допитувалася. Вирішальним має бути забезпечення змагальності та реальної можливості іншої сторони підготуватися до дослідження такого доказу.

Проблема належного вручення обвинувального акта безпосередньо пов'язана зі строками. Відмова працівників апарату суду у прийнятті документа або повернення його з мотивів, які прямо не передбачені п. 3 ч. 3 ст. 314 КПК, породжує правову невизначеність і може створювати передумови для подальших спорів щодо впливу строку розслідування. Саме тому формалізований механізм реєстрації акта та фіксації вручення має розглядатися як гарантія для обох сторін, а не лише як організаційна процедура.

Подібна проблема стосується реєстру матеріалів досудового розслідування. Стаття 109 КПК визначає його інформаційне наповнення, однак не встановлює уніфікованої форми. Хоча практика повернення обвинувальних актів виключно через недоліки реєстру значною мірою втратила поширення, відсутність єдиного стандарту все ще спричиняє різні вимоги на рівні окремих судів. Доцільним є нормативне або підзаконне уніфікування форми реєстру без перетворення формальних недоліків на самотійну перешкоду для судового розгляду.

Таким чином, обвинувальний акт виконує одночасно декілька функцій: фіксує остаточну на досудовій стадії версію обвинувачення, визначає межі судового розгляду, забезпечує особі можливість побудувати захист та є процесуальною підставою переходу провадження до судової стадії. Саме тому якість його змісту і дотримання процедури направлення мають оцінюватися не формально, а через призму завдань кримінального провадження.

Іншою самостійною формою закінчення досудового розслідування є закриття кримінального провадження. Його значення полягає не лише у статистичній поширеності, а в тому, що таке рішення остаточно припиняє процесуальну діяльність за наявності передбачених законом підстав. К. В. Токаренко звертає увагу на пріоритетне місце закриття серед форм, перелічених у ст. 283 КПК [236], однак забезпечення прав учасників має залишатися однаково обов'язковим незалежно від обраного способу закінчення.

Законність постанови про закриття передбачає не тільки формальне встановлення однієї з підстав ст. 284 КПК, а й належну перевірку обставин, що мають значення для провадження. С. А. Паршак обґрунтовано пов'язує правомірність такого рішення з виконанням вимог щодо повного та неупередженого дослідження обставин і вжиття необхідних заходів для захисту порушених прав [119]. Отже, закриття не повинно використовуватися як спосіб процесуального спрощення за відсутності достатньої перевірки фактичних підстав.

У науці закриття кримінального провадження характеризується і як заключний етап, і як юридичний акт, і як самостійний правовий інститут [12; 10; 24]. Ці підходи не суперечать один одному, якщо розглядати явище на різних рівнях: як процесуальну форму воно завершує відповідну стадію; як рішення – оформлюється постановою уповноваженої особи; як інститут – охоплює систему підстав, процедурних правил і правових наслідків.

Для практики істотне значення має класифікація підстав закриття. Найбільш функціональним залишається поділ на реабілітуючі та нереабілітуючі, оскільки саме він безпосередньо пов'язаний із наслідками для особи та виникненням права на відшкодування шкоди. Водночас у літературі пропонуються ширші моделі: С. М. Благодир окремо вирізняє підстави неможливості провадження [12], Л. М. Лобойко – нейтральні (формальні) [93], В. М. Тертишник – постреабілітуючі та формально-процесуальні [234].

Практичний аргумент на користь двочленного поділу полягає у чіткості визначення права на реабілітацію, на що звертає увагу Г. В. Рось [214]. Реабілітуючі підстави засвідчують відсутність законних підстав для кримінального переслідування конкретної особи і спричиняють необхідність роз'яснення порядку поновлення її прав та відшкодування шкоди. Відповідний механізм визначається спеціальним законом про відшкодування шкоди, завданої незаконними діями органів розслідування, прокуратури і суду [78; 194].

До класичних реабілітуючих підстав у літературі відносять обставини, передбачені пунктами 1, 2, 3 ч. 1 ст. 284 КПК [98]. Нереабілітуючі підстави, не усувають питання про причетність особи в той самий спосіб, але закон пов'язує з ними припинення кримінально-правового відношення без реабілітації [214]. При цьому, ототожнювати всі нереабілітуючі підстави виключно зі звільненням від кримінальної відповідальності некоректно, оскільки їх правова природа є ширшою [235; 78].

Окремої уваги потребує закриття провадження у зв'язку зі смертю підозрюваного чи обвинуваченого, крім випадків необхідності реабілітації померлого. Індивідуальний характер юридичної відповідальності зумовлює припинення переслідування після смерті особи, проте інтерес її близьких у спростуванні обвинувачення вимагає збереження можливості продовжити провадження для реабілітації. Такий виняток забезпечує не каральну мету, а відновлення правового статусу та репутації померлого.

У корупційних провадженнях особливого значення набувають підстави закриття, пов'язані зі строками досудового розслідування. З огляду на складність фінансових операцій, міжнародні елементи, значні масиви цифрової інформації та проведення експертиз ризик процесуального прострочення є підвищеним. Водночас складність провадження не може виправдовувати ігнорування імперативних строків, оскільки їх дотримання є складовою правової визначеності та гарантією від невинувато тривалого кримінального переслідування.

Самостійним напрямом завершення кримінального провадження є звернення до суду з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності. Така форма принципово відрізняється від закриття провадження слідчим або прокурором: остаточне рішення приймає суд, який перевіряє наявність передбачених кримінальним законом умов та добровільність позиції особи. Відповідно, прокурор не підміняє судове вирішення питання, а ініціює його у встановленій КПК процедурі.

Для корупційних кримінальних правопорушень застосування інституту звільнення від кримінальної відповідальності має враховувати спеціальні обмеження кримінального закону. Це зумовлено підвищенням суспільним інтересом до невідворотності відповідальності за корупційні діяння та недопущенням використання загальних заохочувальних механізмів у спосіб, що нівелював би антикорупційну політику держави.

Поряд із традиційними формами закінчення провадження дедалі більшого практичного значення набуває інститут угод, насамперед угоди про визнання винуватості. Його процесуальна природа полягає у погодженні сторонами визначених законом умов, які після судової перевірки можуть стати підставою для ухвалення вироку без повного судового розгляду в загальному порядку. У корупційних справах цей інститут поєднує процесуальну економію з можливістю викриття інших учасників злочинної діяльності та відшкодування шкоди.

Законодавчі зміни останніх років істотно розширили можливості угод у провадженнях щодо корупційних кримінальних правопорушень та правопорушень, пов'язаних із корупцією. Однією з ключових ідей стало створення процесуального стимулу для підозрюваного або обвинуваченого надати викривальну інформацію щодо інших учасників, зокрема осіб із більш значущою організаційною роллю, за умови підтвердження такої інформації доказами.

Спеціальне правило стосується організатора злочину. Частина 4 ст. 469 КПК передбачає обмеження укладення угоди з організатором корупційного кримінального правопорушення, допускаючи виняток за встановлених законом умов, зокрема у разі викриття іншого організатора та підтвердження відповідної інформації доказами. Такий підхід спрямований на те, щоб угода виконувала не лише функцію процесуальної економії, а й реальну викривальну функцію.

Важливою умовою є також повне або часткове відшкодування завданого збитку чи шкоди, якщо вони мали місце. У контексті корупційних правопорушень це надає угоді відновлювального компонента: держава отримує не тільки процесуальний результат у вигляді обвинувального вироку, а й можливість повернення активів або компенсації завданих втрат.

Новели кримінального закону передбачають можливість погодження додаткового покарання у вигляді значного штрафу навіть тоді, коли відповідна санкція Особливої частини КК прямо не містить штрафу як виду покарання. Диференціація його розміру залежно від тяжкості злочину покликана забезпечити відчутний майновий наслідок угоди. Водночас, широкий діапазон можливих сум створює ризик нерівномірності практики та вимагає належного мотивування погодженого сторонами розміру.

Законодавство також допускає у визначених випадках погодження основного покарання нижче найнижчої межі санкції статті Особливої частини КК, але не нижче загальної мінімальної межі, встановленої Кодексом. Для корупційних проваджень такий механізм повинен застосовуватися виключно за наявності реального процесуального внеску особи у викриття злочинної діяльності та з урахуванням характеру відшкодування шкоди, інакше угода може втратити суспільну легітимність.

Позитивною гарантією, на нашу думку, є погодження угод у найбільш суспільно значущих провадженнях прокурорами вищого рівня. Положення ст. 470 КПК встановлюють спеціальний порядок для особливо тяжких злочинів,

а в провадженнях, що належать до компетенції НАБУ та САП, передбачають участь керівництва Спеціалізованої антикорупційної прокуратури. Така модель має зменшувати ризик одноосібного необґрунтованого пом'якшення умов угоди.

Ще одним елементом гнучкості є можливість до видалення суду до нарадчої кімнати ініціювати зміну раніше укладеної угоди та, за досягнення згоди, укласти нову. Це дозволяє усунути недоліки, виявлені під час судової перевірки, однак не повинно перетворювати суд на учасника переговорів щодо змісту обвинувачення чи покарання. Роль суду залишається контрольною: перевірити законність, добровільність і допустимість узгоджених умов.

У цілому модернізація інституту угод у корупційних справах може позитивно вплинути на ефективність розслідувань, особливо коли викриття одним учасником дозволяє встановити організаторів, рух активів або інші епізоди злочинної діяльності. Саме на потенціал прискорення розслідування і судового розгляду звертають увагу антикорупційні органи. Проте оцінювати ефективність виключно за кількістю затверджених угод або швидкістю завершення справ було б методологічно помилково.

Перший суттєвий ризик полягає у можливому зниженні стандарту доказування. Якщо перспектива угоди виникає на ранньому етапі, сторона обвинувачення може бути менш мотивованою до повної перевірки альтернативних версій, пошуку виправдувальних відомостей та критичної оцінки доказів. Для корупційних справ, де фактичні обставини часто встановлюються через складні ланцюги документів, комунікацій і фінансових операцій, такий ризик є особливо небезпечним.

Другий ризик пов'язаний із добровільністю визнання винуватості. Значна різниця між потенційним покаранням за результатами повного судового розгляду та умовами угоди може створювати сильний процесуальний стимул погодитися з обвинуваченням навіть для особи, яка заперечує фактичну вину. Тому судова перевірка не може бути формальною: необхідно переконатися, що визнання не є

результатом примусу, страху перед непропорційним покаранням або нерозуміння наслідків.

Третій ризик – використання угоди як механізму невинувато м'якої відповідальності за тяжкі та особливо тяжкі корупційні злочини. Фінансові можливості підозрюваного не повинні перетворювати майнові умови угоди на фактичний спосіб «викупу» від належної кримінальної відповідальності. Саме тому значення мають не лише суми штрафів чи відшкодування, а й цінність викривальної інформації, роль особи у злочині та реальний внесок у відновлення порушених інтересів.

Оскільки укладення угоди є правом, а не обов'язком прокурора, широкі межі розсуду потребують прозорих критеріїв. Це стосується погодження розміру штрафу, можливості більш м'якого покарання та інших умов. Відсутність достатньо передбачуваних орієнтирів здатна породжувати нерівність у подібних провадженнях і підозри у вибірковості, що особливо чутливо саме у сфері протидії корупції.

Окремою прогалиною залишається питання спеціальної конфіскації у випадку затвердження угоди. Якщо суд отримує лише обвинувальний акт та угоду і не має повного доступу до матеріалів досудового розслідування, можливості перевірити фактичні підстави для спеціальної конфіскації можуть бути обмеженими. Це потребує такого нормативного механізму, який не руйнував би змагальну модель, але водночас не дозволяв би залишати поза вирішенням питання про активи, одержані злочинним шляхом.

Зарубіжний досвід підтверджує, що угоди здатні стати домінуючим способом завершення кримінальних проваджень. У США їх поширення історично було пов'язане з необхідністю забезпечити функціонування системи за великого навантаження, а згодом конституційність відповідної практики була визнана Верховним судом. Водночас механічне перенесення кількісних орієнтирів іншої правової системи на українські умови є недоцільним: значення

має не частка угод сама по собі, а їх законність, справедливість і здатність забезпечити завдання конкретного провадження.

Для України перевагами угод залишаються економія процесуального часу і ресурсів, скорочення тривалості судового розгляду, можливість отримання доказово цінної співпраці та відшкодування шкоди. Водночас ці переваги мають співвідноситися з ризиками самообмови, передчасного припинення повноцінного розслідування, надмірної дискреції сторони обвинувачення та послаблення принципу невідворотності відповідальності.

Отже, специфіка закінчення досудового розслідування корупційних кримінальних правопорушень проявляється не у створенні окремої від загальної системи форм, а у підвищеній складності їх застосування. Найбільш проблемними залишаються розмежування завершення і закінчення розслідування, визначення допустимих дій після відкриття матеріалів, фіксація моменту звернення до суду, належне вручення підсумкових документів, уніфікація реєстру матеріалів та забезпечення передбачуваних правил укладення угод.

Проведений аналіз дає підстави стверджувати, що завершення досудового розслідування доцільно розуміти як самостійний проміжний етап, який починається з прийняття прокурором рішення про достатність доказів та відкриття матеріалів у порядку ст. 290 КПК і триває до юридичного закінчення досудового розслідування у формі, передбаченій ст. 283 КПК. Таке розуміння дозволяє відмежувати процесуальні наслідки відкриття матеріалів від наслідків остаточного припинення досудової стадії.

Для корупційних проваджень доцільно законодавчо деталізувати повноваження прокурора у проміжку між завершенням і закінченням розслідування, унеможлививши проведення нової доказової діяльності під виглядом доопрацювання матеріалів після того, як сторона обвинувачення вже заявила про достатність доказів. Винятки мають бути прямо визначені законом і

супроводжуватися чіткими правилами обчислення строків та повторного відкриття нових матеріалів стороні захисту.

Важливим напрямом удосконалення є нормативне закріплення моменту передання обвинувального акта до суду з урахуванням сформованої практики Верховного Суду. Це усуне залежність базової процесуальної гарантії від різних організаційних способів документообігу та сприятиме однаковому застосуванню положень ст.ст. 219, 283, 291 і 293 КПК.

Запропоновані зміни до статей 291 і 293 КПК спрямовані не на ускладнення процедури, а на усунення тих точок невизначеності, які сьогодні можуть використовуватися як стороною обвинувачення, так і стороною захисту для процесуального маневрування. Чітка фіксація статусу особи, факту відмови від отримання документів і моменту реєстрації обвинувального акта забезпечуватиме баланс між оперативністю провадження та гарантіями захисту.

Щодо угод у корупційних провадженнях, їх подальший розвиток має відбуватися з одночасним посиленням критеріїв прокурорського розсуду та судового контролю. Ефективною може вважатися не будь-яка угода, що прискорює завершення справи, а лише та, яка ґрунтується на достатній доказовій базі, є добровільною, забезпечує пропорційні правові наслідки, сприяє викриттю більш значущої корупційної діяльності та, за можливості, відновленню майнових інтересів держави чи потерпілих.

Отже, подальше вдосконалення інституту закінчення досудового розслідування корупційних правопорушень у сфері службової діяльності має здійснюватися комплексно: через усунення термінологічних колізій, чітке визначення часових меж стадії, нормативне закріплення правових позицій Верховного Суду, стандартизацію підсумкових процесуальних процедур та формування запобіжників від зловживань при укладенні угод. Дієвість новел у сфері угод доцільно оцінювати не негайно, а за результатами середньострокової практики їх застосування, зіставляючи швидкість завершення проваджень із

якістю доказування, розміром відшкодованої шкоди, стабільністю вироків та дотриманням прав учасників.

3.3. Міжнародна правова допомога та інші види міжнародного співробітництва у корупційних правопорушеннях у сфері службової діяльності

Транснаціоналізація корупційної злочинності істотно змінила процес доказування у кримінальних провадженнях. Переміщення коштів між різними юрисдикціями, використання іноземних банківських рахунків, компаній-нерезидентів, складних корпоративних структур та перебування окремих учасників за межами України зумовлюють необхідність звернення до компетентних органів інших держав. За таких обставин міжнародне співробітництво доцільно розглядати не як додатковий напрям діяльності органу розслідування, а як процесуальний інструмент, без якого в окремих провадженнях неможливо встановити повний механізм корупційного правопорушення, одержати належні докази, розшукати особу або забезпечити арешт і повернення активів.

Сучасна система міжнародної взаємодії сформувалася внаслідок поступового переходу від окремих двосторонніх домовленостей до універсальних і регіональних конвенційних механізмів. Вагоме місце в ній посідають Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності (UNTOC), Конвенція ООН проти корупції (UNCAC), договори про взаємну правову допомогу (MLAT), європейські конвенції та двосторонні договори України. Розвиток міжнародної кримінальної юстиції водночас утвердив підхід, відповідно до якого результативність міждержавного кримінального переслідування повинна поєднуватися з повагою до суверенітету держав, пропорційністю втручання та гарантіями прав людини.

У науковій літературі питання міжнародного співробітництва у кримінальному провадженні та протидії корупції досліджували Р.В. Бараннік, О.І. Виноградова, Д.Л. Вітюк, В.Я. Горбачевський, В.В. Зуєв, Г.П. Жаровська, Ю.О. Кандиба, М.І. Карпенко, І.М. Леган, П.М. Маланчук, Т.О. Мудряк, М.І. Пашковський, А.В. Підгородинська, Н.А. Потомська, М.І. Смирнов, О.Ю. Шостко, К.В. Юртаєва та інші науковці. Водночас, подальшого опрацювання потребує саме взаємозв'язок корупції з організованою злочинністю та використанням глобальної фінансової інфраструктури [125].

Необхідність такого співробітництва прямо пов'язана з природою сучасної корупції. У Конвенції ООН проти корупції наголошено, що корупція вже не є суто локальною проблемою, а має транснаціональний вплив на суспільства та економіки різних держав [67]. Однією з цілей Конвенції визначено сприяння міжнародному співробітництву й технічній допомозі у запобіганні корупції та боротьбі з нею [226]. Для кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності міжнародний елемент може полягати у залученні нерезидентів, використанні офшорних рахунків, іноземних юридичних осіб, переміщенні неправомірної вигоди або активів за кордон. Тому слушною є позиція, що ефективне розслідування таких діянь без використання міжнародних механізмів у багатьох випадках є неможливим [226].

Зміст міжнародного співробітництва визначається розділом IX КПК України. Воно охоплює міжнародну правову допомогу шляхом вручення документів та виконання процесуальних дій, видачу особи (екстрадицію), тимчасову передачу, перейняття кримінального переслідування, передачу засуджених осіб і виконання вироків. Міжнародний договір може передбачати й інші форми взаємодії. Отже, міжнародне співробітництво має значно ширший зміст, ніж направлення запиту про проведення окремої слідчої дії: воно охоплює весь комплекс процедур, необхідних для забезпечення доказування, присутності особи та реалізації судових рішень.

До ефективних організаційних форм належать спільні слідчі групи. Їх перевага полягає у можливості координувати паралельні розслідування у декількох державах, погоджувати послідовність процесуальних заходів та оперативніше обмінюватися інформацією. Для корупційних проваджень це особливо актуально, коли передача коштів, діяльність компаній-посередників, легалізація доходів і придбання активів відбуваються у різних країнах. Прикладом практичного використання такого механізму стала спільна робота українських і польських правоохоронних органів у т. зв. «справі глави Укравтодору».

Правову основу міжнародної допомоги утворюють КПК України та міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Серед базових актів слід назвати Європейську конвенцію про взаємну допомогу у кримінальних справах 1959 р. з додатковими протоколами та Європейську конвенцію про видачу правопорушників 1957 р. з протоколами. Співробітництво здійснюється також на підставі двосторонніх договорів, зокрема Договору між Україною і Республікою Польща про правову допомогу та правові відносини у цивільних і кримінальних справах 1993 р. Водночас, відсутність спеціального міжнародного договору не блокує співпрацю: КПК допускає її на засадах взаємності.

У процедурі міжнародної правової допомоги взаємодіють запитуюча та запитувана сторони. На стадії досудового розслідування функції центрального органу України відповідно до ст. 545 КПК здійснює Офіс Генерального прокурора, крім проваджень, віднесених до підслідності НАБУ, де функції центрального органу виконує Національне антикорупційне бюро України [116]. На нашу думку, така модель відповідає спеціалізації НАБУ: безпосередня підготовка і направлення міжнародних звернень скорочує кількість проміжних ланок, економить час, забезпечує кращий зв'язок запитуваної інформації з

предметом доказування та зменшує ризик необґрунтованого розширення кола осіб, обізнаних із матеріалами провадження.

Міжнародний напрям закріплено і спеціальним антикорупційним законодавством. Відповідно до ст. 70 Закону України «Про запобігання корупції» [190] Україна співпрацює у сфері запобігання і протидії корупції з іноземними державами та міжнародними організаціями, а міжнародна правова допомога у справах про корупційні правопорушення здійснюється відповідно до законодавства і міжнародних договорів. Особливе значення має врахування взаємозв'язку корупції з організованою та фінансовою злочинністю. Комплексний підхід простежується і в Стратегії США з протидії корупції 2021 р., яка поєднує антикорупційні заходи з протидією незаконному фінансуванню та зміцненням міжнародної антикорупційної архітектури [274].

У провадженнях, пов'язаних із незаконним доходом, міжнародне співробітництво має бути інтегроване у фінансове розслідування. Йдеться не лише про підтвердження факту передання неправомірної вигоди, а й про встановлення подальшого руху коштів, осіб, через яких вони переміщувалися, способів приховування бенефіціарів та майна, придбаного за рахунок злочинного доходу. Для оцінки економічного результату протиправної діяльності необхідно своєчасно виявляти, відстежувати та блокувати активи. Аналіз має охоплювати не тільки основних фігурантів, а й їх оточення, пов'язані юридичні особи та операції, здатні вказати на мотиви, співучасників або спосіб легалізації доходів [132, с. 8].

У наукових джерелах міжнародне співробітництво класифікують за напрямками, формами та суб'єктами: інформаційно-комунікаційна взаємодія, договірні механізми, спільні правоохоронні заходи, технічна й освітня допомога, діяльність міжнародних організацій та офіцерів зв'язку [30, с. 48]. На двосторонньому і багатосторонньому рівнях воно може включати обмін інформацією про злочинні структури, спільні операції, сприяння екстрадиції та

правовій допомозі, професійні стажування й навчання [46, с. 32]. Важливу роль у формуванні стандартів відіграють GRECO, MONEYVAL та Європейський комітет з кримінально-правових проблем CDPC.

Однією з ключових практичних проблем є тривалість виконання міжнародних запитів. Надмірне включення до одного звернення великої кількості документів і процесуальних дій здатне істотно збільшити строк його виконання [226]. Тому запит має формуватися виходячи з конкретного предмета доказування: кожна запитувана дія повинна бути пов'язана з обставиною, яку необхідно встановити. Такий підхід дозволяє уникнути формального накопичення матеріалів та зменшує ризик затримок, особливо небезпечних у провадженнях із обмеженими процесуальними строками.

Особливої точності потребують звернення щодо банківських рахунків. Якщо кошти були перераховані до іноземної фінансової установи, міжнародний запит має містити дані, достатні для ідентифікації рахунку, його власника або фактичного бенефіціара, визначення періоду операцій і встановлення руху коштів [70, с. 153]. Належна конкретизація є важливою і для подальшого арешту активів. Нечіткий або надмірно широкий запит може спричинити необхідність додаткового листування, затягування процедури або відмову в частині запитуваних заходів.

Не менш важливо забезпечити належну процесуальну форму результатів виконання запиту. Доказове значення має не лише зміст одержаної інформації, а й законність способу її отримання та документування. Під час міжнародної правової допомоги повинні дотримуватися вимоги відповідного договору, законодавства запитуваної держави та фундаментальні гарантії справедливого судочинства [48, с. 64; 256, с. 68]. Недотримання процедури може поставити під сумнів можливість використання матеріалів у доказуванні.

Суттєвий блок проблем пов'язаний із підставами відмови у правовій допомозі та екстрадиції. Європейська конвенція про видачу правопорушників

передбачає обмеження щодо політичних правопорушень [45], а Європейська конвенція про взаємну допомогу у кримінальних справах допускає відмову за визначених нею умов [43]. Для корупційних проваджень щодо високопосадовців це створює додатковий ризик: невиважені публічні заяви органів переслідування можуть використовуватися стороною захисту як аргумент про політичну вмотивованість справи. На відповідні ризики звертає увагу Ю.М. Чорноус [256, с. 120].

Удосконалення міжнародної взаємодії потребує розвитку захищеного оперативного обміну інформацією. В.Є. Бондар пропонує врегулювати обмін оперативними відомостями, зокрема інформацією з обмеженим доступом, та виробити типові процедури міжнародних слідчих дій [13, с. 218]. Погоджуючись із необхідністю стандартизації практичних алгоритмів, вважаємо за недоцільне надмірно деталізувати їх безпосередньо у КПК. Оптимальнішим є закріплення технічних процедур у підзаконних та міжвідомчих актах, тоді як Кодекс має визначати процесуальні засади, компетенцію, гарантії прав та вимоги до результатів співробітництва.

Окремим напрямом удосконалення має стати розроблення спеціалізованих методичних рекомендацій для слідчих, детективів і прокурорів. Аналіз практики засвідчує, що недоліки виконання міжнародних запитів мають як об'єктивні причини – значний обсяг процесуальних дій, необхідність судових дозволів, велика кількість документів, – так і суб'єктивні, пов'язані з недостатнім знанням міжнародного та національного регулювання [49; 103]. Методичні рекомендації мають охоплювати алгоритми одержання банківської і корпоративної інформації, арешту активів, вимоги до перекладу, типові підстави відмови та приклади належного формулювання предмета запиту.

У провадженнях, де особа перебуває за межами України, міжнародне співробітництво тісно пов'язане з належним повідомленням про підозру. Практика ЄСПЛ виходить із матеріального розуміння «кримінального

обвинувачення»: значення має фактичне доведення до відома особи твердження компетентного органу про вчинення нею кримінального діяння та реальний вплив відповідних заходів на її становище. Такий підхід простежується у рішеннях «Екле проти Німеччини», «Вемгоф проти Німеччини», «Ноймайстер проти Австрії», «Рінгайзен проти Австрії». ЄСПЛ також наголошує, що обвинувачений повинен реально отримати інформацію про характер і причину обвинувачення; формальної презумпції отримання недостатньо («Mattoccia v. Italy», «Chichlian and Ekindjian v. France», «C. v. Italy», «T. v. Italy», «Шомоді проти Італії»).

Після належного набуття особою процесуального статусу актуалізується питання міжнародного розшуку. Практичне значення має чітке розмежування різних інструментів Інтерполу: повідомлення, спрямоване на встановлення місцезнаходження особи, не тотожне механізму її розшуку для арешту та подальшої екстрадиції. Сам факт направлення запиту через канали Інтерполу не повинен автоматично визнаватися достатнім підтвердженням перебування підозрюваного у міжнародному розшуку. Доказування цього факту має спиратися на належні офіційні відомості, що однозначно ідентифікують особу та мету розшуку.

У правозастосуванні проблемним є співвідношення міжнародного розшуку та заочного обрання запобіжного заходу. Ситуація, коли для міжнародного розшуку вимагається рішення про тримання під вартою, а для вирішення питання про запобіжний захід сторона обвинувачення повинна довести міжнародний розшук, формує процесуальне «замкнене коло». Це свідчить про необхідність більш чіткого законодавчого визначення моменту оголошення особи у міжнародний розшук та переліку документів, якими цей факт може підтверджуватися. При зверненні до Інтерполу також необхідно враховувати заборону переслідувань політичного, військового, релігійного чи расового характеру.

Екстрадиція є самостійною формою міжнародного співробітництва, спрямованою на передачу особи державі, яка розшукує її для кримінального переслідування або виконання вироку. В Україні відповідні повноваження покладено на Офіс Генерального прокурора та Міністерство юстиції України. Запит про видачу повинен містити дані для ідентифікації особи, виклад фактичних обставин, правову кваліфікацію, інформацію про строки давності та необхідні процесуальні документи. Якщо видача запитується для притягнення до кримінальної відповідальності, істотне значення має належне рішення про тримання під вартою; якщо для виконання вироку – підтвердження набрання вироком законної сили.

Наявність конвенційного регулювання не усуває всіх практичних перешкод. Вони особливо відчутні у відносинах із державами, з якими відсутній спеціальний договір про екстрадицію або істотно відрізняються правові системи. Наведений у джерелах приклад із запитами України щодо П.І. Лазаренка демонструє, що результат процедури залежить не лише від наявності національного кримінального провадження, а й від договірної основи, вимог запитуваної держави та достатності матеріалів, якими обґрунтовується видача.

Якщо екстрадиція неможлива, важливим альтернативним механізмом є перейняття кримінального провадження. Відповідно до ст. 541 КПК воно полягає у здійсненні компетентними органами однієї держави розслідування з метою притягнення особи до кримінальної відповідальності за правопорушення, вчинене на території іншої держави, за її запитом. Україна може перейняти провадження за умов, установлених КПК, зокрема щодо громадянина України, який перебуває на її території, або у випадках, коли видача іноземця чи особи без громадянства неможлива чи в ній відмовлено. Незакінчене українське провадження також може бути передане іншій державі у порядку ст. 599 КПК.

Правозахисний вимір міжнародної взаємодії найбільш виразно проявляється у практиці ЄСПЛ щодо екстрадиції. У справі «Сьорінг проти

Сполученого Королівства» (1989) Суд сформував принцип, відповідно до якого держава повинна оцінювати реальний ризик поводження, несумісного зі ст. 3 Конвенції, до фактичної видачі особи. Отже, ефективність міжнародного переслідування не може досягатися шляхом ігнорування абсолютних гарантій прав людини. Цей підхід має безпосереднє значення і для корупційних проваджень: запитуюча держава повинна бути готовою обґрунтувати не лише кримінально-правові підстави видачі, а й дотримання фундаментальних процесуальних гарантій.

Практична ефективність міжнародної правової допомоги значною мірою залежить від того, наскільки рано слідчий або детектив виявляє міжнародний елемент у механізмі кримінального правопорушення. Якщо необхідність звернення до іноземної юрисдикції встановлюється лише наприкінці розслідування, строки отримання відповіді можуть фактично визначати можливість завершення провадження. Тому вже на етапі планування доцільно виокремлювати обставини, які неможливо підтвердити виключно національними засобами, визначати державу, компетентний орган, правову підставу звернення, перелік необхідних матеріалів і можливі строки виконання. Такий підхід переводить міжнародне співробітництво з реактивної у планову форму.

Запит про міжнародну правову допомогу має бути самодостатнім для іноземного виконавця. Його зміст повинен дозволяти зрозуміти фактичну фабулу, зв'язок запитуваної дії з кримінальним провадженням та очікуване доказове значення результату. Недостатньо лише перелічити процесуальні дії: необхідно показати, чому саме вони потрібні та яким чином отримані відомості стосуються предмета доказування. Водночас надмірне викладення матеріалів провадження також є небажаним, оскільки ускладнює сприйняття запиту та створює додаткові ризики розголошення інформації.

Окремої уваги потребує питання перекладу. У міжнародному співробітництві переклад виконує не технічну, а процесуальну функцію: помилка

у правовій кваліфікації, назві процесуальної дії, описі предмета вилучення або реквізитах особи здатна змінити зміст прохання. Тому доцільно використовувати усталену юридичну термінологію відповідної держави та, за можливості, залучати перекладачів, які мають досвід роботи з кримінально-процесуальними документами. Особливо це важливо для запитів щодо банківської таємниці, арешту активів, обшуку, тимчасового доступу або допиту.

У справах про службову корупцію доказова інформація часто розподілена між різними суб'єктами: банками, реєстраторами, провайдерами, корпоративними агентами, податковими органами та правоохоронними установами. Тому один міжнародний запит не завжди є оптимальним рішенням. У складних провадженнях доцільно формувати послідовність взаємопов'язаних звернень: спочатку отримати інформацію, необхідну для точної ідентифікації рахунку або компанії, після цього – деталізовані відомості про операції, а вже за наявності достатніх підстав ініціювати арешт майна. Така поетапність підвищує обґрунтованість втручання і зменшує ймовірність відмови.

Розшук активів повинен здійснюватися паралельно з доказуванням корупційного епізоду. Практика приховування майна через номінальних власників, членів сім'ї, довірених осіб або контрольовані юридичні особи вимагає дослідження не лише формального титулу, а й фактичного контролю над активом. Міжнародний запит у такому випадку має бути орієнтований на встановлення ланцюга володіння, джерела коштів, зв'язку між учасниками та обставин придбання майна. Це дозволяє поєднати завдання доказування з майбутнім забезпеченням конфіскації або спеціальної конфіскації.

У міжнародному фінансовому розслідуванні особливо важливо зберігати логічний зв'язок між первинним корупційним діянням і подальшим рухом активів. Сам по собі факт наявності коштів за кордоном не доводить їх злочинного походження. Відповідно, запитувані банківські документи повинні допомагати реконструювати послідовність операцій: надходження, транзит, конвертацію,

розподіл, придбання майна або повернення коштів під виглядом легального доходу. Саме така доказова модель дозволяє уникнути фрагментарного накопичення фінансових документів без зрозумілого процесуального призначення.

Міжнародна взаємодія у сфері електронних доказів також набуває дедалі більшого значення. У корупційних провадженнях комунікація між учасниками може здійснюватися через іноземні сервіси, а дані зберігатися на серверах за межами України. За таких умов необхідно враховувати не тільки правила міжнародної правової допомоги, а й строки зберігання відповідних даних. Зволікання із запитом може призвести до їх автоматичного видалення. Тому у випадках, коли це допускається правом відповідної юрисдикції та міжнародними механізмами, доцільно невідкладно ініціювати збереження даних із подальшим оформленням процесуального запиту на їх отримання.

Спільні слідчі групи мають особливу перевагу у провадженнях, де декілька держав одночасно розслідують пов'язані епізоди. На відміну від традиційної моделі послідовного направлення запитів, спільна група створює постійний канал координації. Це дозволяє узгоджувати час обшуків і затримань, уникати передчасного розкриття інформації, визначати, у якій державі доцільніше провести конкретну процесуальну дію та оперативніше реагувати на нові відомості. Для корупційних схем із транскордонним рухом коштів така координація може мати вирішальне значення.

Водночас, міжнародне співробітництво не повинно підміняти належне національне розслідування. Звернення до іноземної держави є обґрунтованим тоді, коли запитувані відомості об'єктивно перебувають поза межами української юрисдикції або їх належне процесуальне отримання потребує участі іноземного компетентного органу. Направлення міжнародних запитів щодо інформації, яку можливо отримати в Україні, створює зайве навантаження, збільшує строки та може свідчити про недостатнє планування розслідування.

Щодо екстрадиції принципове значення має не лише формальна відповідність запиту вимогам КПК, а й прогнозування можливих заперечень у державі виконання. Доцільно заздалегідь оцінювати питання подвійної кримінальної караності, строків давності, громадянства особи, ризику політичного переслідування, стану кримінального провадження та гарантій дотримання прав людини. Якщо такі питання виникають уже після затримання особи за кордоном, можливості української сторони оперативно усунути недоліки можуть бути обмеженими.

Застосування екстрадиційних процедур у корупційних провадженнях потребує особливої процесуальної стриманості в інформаційній політиці. Публічне повідомлення суспільства про перебіг резонансної справи є легітимним, однак воно не повинно перетворюватися на твердження про доведену винуватість. Формулювання, які виходять за межі повідомлення про підозру та фактичні процесуальні рішення можуть негативно вплинути не тільки на презумпцію невинуватості, а й на оцінку запиту іноземною державою.

Переїняття кримінального провадження слід розглядати не як другорядний механізм після невдалої екстрадиції, а як самостійну форму забезпечення невідворотності відповідальності. У певних ситуаціях саме передача матеріалів державі перебування особи може бути швидшою та ефективнішою, ніж тривала процедура видачі. Однак таке рішення потребує оцінки достатності доказів для використання за іноземним законодавством, можливості подальшої взаємної правової допомоги та гарантій того, що особа не буде повторно переслідуватися за те саме діяння всупереч установленим правилам.

З позиції доказового права особливо важливо забезпечити простежуваність походження кожного матеріалу, одержаного в порядку міжнародного співробітництва. У матеріалах провадження повинні бути зрозумілими правова підстава запиту, орган, який його виконав, процедура отримання документа або речі, спосіб засвідчення та передання українській стороні. Така «процесуальна

історія» доказу полегшує подальшу перевірку його допустимості судом та дає стороні захисту можливість реалізувати право на оспорювання законності отримання відповідних відомостей.

Науково-практичний підхід до вдосконалення міжнародної допомоги має враховувати різницю між правовими системами. Неможливо механічно переносити внутрішню процедуру проведення слідчої дії на територію іншої держави [47, с. 102]. Саме тому підготовка запиту має починатися з визначення того, яка процесуальна форма існує у запитуваній юрисдикції та чи дозволяє вона досягти необхідного доказового результату. За потреби доцільно попередньо консультуватися через центральні органи або канали професійної взаємодії.

Отже, удосконалення міжнародного співробітництва має відбуватися не лише через розширення договірної бази, а й через підвищення якості повсякденної процесуальної роботи. Навіть най досконаліший міжнародний договір не компенсує нечітко сформульований запит, несвоєчасне звернення або відсутність доказового плану. Натомість спеціалізація працівників, стандартизовані алгоритми, електронні захищені канали та системне фінансове розслідування здатні істотно підвищити результативність міжнародної взаємодії без необґрунтованого ускладнення кримінального процесу.

Проведений аналіз дозволяє визначити декілька взаємопов'язаних напрямів удосконалення. По-перше, необхідно підвищити якість міжнародних запитів шляхом попереднього визначення їх доказової мети та відмови від необґрунтованого розширення переліку процесуальних дій. По-друге, потребує розвитку захищений електронний обмін інформацією між компетентними органами. По-третє, доцільно запровадити спеціалізовану підготовку слідчих, детективів і прокурорів щодо особливостей іноземних юрисдикцій, фінансових розслідувань, міжнародного розшуку, екстрадиції та повернення активів. По-четверте, методичне забезпечення має включати змодельовані практичні ситуації та типові помилки, а не лише відтворення нормативних положень.

Отже, міжнародне співробітництво у кримінальних провадженнях щодо корупційних правопорушень у сфері службової діяльності має комплексний характер і повинно охоплювати не лише отримання окремих доказів, а й фінансове розслідування, розшук та арешт активів, встановлення місцезнаходження осіб, екстрадицію, діяльність спільних слідчих груп і перейняття кримінального провадження. Його результативність визначається здатністю органу розслідування своєчасно обрати належну форму взаємодії, юридично коректно сформулювати запит, забезпечити допустимість одержаних матеріалів та дотриматися міжнародних стандартів прав людини [36; 74; 66; 127, с. 77].

Висновки до розділу 3

Проведене у третьому розділі дисертаційного дослідження узагальнення особливостей завершального етапу досудового розслідування корупційних кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності дало змогу визначити низку проблем нормативного та правозастосовного характеру, що безпосередньо впливають на законність прийняття процесуальних рішень, забезпечення прав учасників кримінального провадження та ефективність подальшого судового розгляду. Аналіз процесуального порядку затримання, повідомлення про підозру, застосування окремих заходів забезпечення кримінального провадження, закриття провадження, завершення досудового розслідування та направлення обвинувального акта до суду дозволив сформулювати такі підсумкові положення.

1. Правове регулювання застосування заходів забезпечення кримінального провадження щодо осіб, які підозрюються у вчиненні тяжких та особливо тяжких корупційних кримінальних правопорушень, потребує більшої нормативної визначеності. Особливого значення це набуває під час вирішення питання про затримання особи без ухвали слідчого судді, оскільки таке процесуальне рішення

безпосередньо пов'язане з обмеженням права на свободу та особисту недоторканність. Наявна редакція п. 3 ч. 1 ст. 208 КПК не забезпечує достатньо чіткого нормативного орієнтира для оцінювання обставин, які свідчать про можливе ухилення особи від кримінальної відповідальності. У зв'язку з цим обґрунтовано доцільність уточнення зазначеної норми у частині підстав затримання за наявності обґрунтованих даних про ризик такого ухилення. Запропонований підхід спрямований не на розширення можливостей сторони обвинувачення щодо застосування затримання, а на конкретизацію правових передумов його використання, що має зменшити ризик довільного застосування цього заходу та забезпечити належне обґрунтування відповідного процесуального рішення.

2. Повідомлення про підозру є одним із ключових процесуальних рішень досудового розслідування, з яким пов'язується істотна зміна процесуального становища особи та виникнення комплексу прав і обов'язків підозрюваного. Дослідження положень статей 42, 277, 278 та 481 КПК виявило недостатню узгодженість окремих елементів нормативного регулювання змісту письмового повідомлення про підозру та процедури його вручення. Це стосується, зокрема, обов'язкових реквізитів відповідного процесуального документа, порядку вручення пам'ятки про процесуальні права й обов'язки, визначення моменту набуття особою статусу підозрюваного, а також процедури повідомлення про підозру особам, щодо яких законом встановлено спеціальний порядок кримінального провадження. З огляду на це запропоновано взаємоузгоджене уточнення положень зазначених статей КПК. Реалізація таких змін має забезпечити однозначність процедури повідомлення про підозру та усунути ситуації, за яких формальні розбіжності у її проведенні породжують спори щодо процесуального статусу особи або законності подальших процесуальних дій.

3. Окремою проблемою визначено відсутність у кримінальному процесуальному законодавстві чітких критеріїв, за якими має оцінюватися

законність повідомлення про підозру під час вирішення питання про його скасування. За таких умов оцінка допущених порушень значною мірою залежить від тлумачення відповідних положень КПК у конкретному кримінальному провадженні, що не сприяє єдності судової практики та належному рівню правової визначеності. Тому обґрунтовано необхідність нормативного закріплення вичерпного переліку підстав для скасування повідомлення про підозру. До таких підстав запропоновано відносити, зокрема, порушення вимог щодо належного суб'єкта складення повідомлення, недотримання встановленого законом порядку його вручення, а також інші істотні процесуальні порушення, здатні вплинути на законність набуття особою статусу підозрюваного. Такий підхід дозволить відмежувати суто формальні недоліки від порушень, які мають істотне процесуальне значення, та сприятиме передбачуваності судового контролю.

4. Дослідження завершення досудового розслідування засвідчило, що належної нормативної конкретизації потребує процедура направлення обвинувального акта до суду. Значення цього етапу полягає у тому, що саме він завершує реалізацію стороною обвинувачення функції досудового розслідування у відповідній процесуальній формі та створює передумови для переходу кримінального провадження до судової стадії. Водночас положення статей 291 та 293 КПК не в усіх аспектах забезпечують однозначне визначення послідовності й документального оформлення необхідних процесуальних дій. У зв'язку з цим аргументовано доцільність уточнення строків вручення обвинувального акта, способу документального підтвердження відмови особи від його отримання, моменту фактичної передачі обвинувального акта до суду, а також обов'язку належного повідомлення учасників кримінального провадження про завершення досудового розслідування. Запропоновані уточнення мають забезпечити прозорість переходу між досудовою та судовою стадіями й мінімізувати процесуальні спори щодо дотримання встановленої законом процедури.

5. Аналіз підстав і процесуального порядку закриття кримінального провадження дозволив виокремити необхідність посилення гарантій для близьких родичів померлого підозрюваного чи обвинуваченого у випадках, коли продовження провадження може бути необхідним для його реабілітації. Чинне регулювання має забезпечувати не лише формальну можливість реалізації такого права, а й реальну поінформованість відповідних осіб про його існування та порядок здійснення. З цією метою запропоновано удосконалити ст. 284 КПК, поклавши на слідчого або прокурора обов'язок роз'яснювати близьким родичам померлого право вимагати продовження кримінального провадження з метою його реабілітації та належним чином процесуально фіксувати факт такого роз'яснення. Запровадження зазначеного механізму має запобігати ситуаціям, коли провадження припиняється без усвідомленого волевиявлення осіб, інтересів яких безпосередньо стосується відповідне рішення, та посилити гарантії захисту прав і законних інтересів сім'ї померлого.

6. Правова визначеність завершення досудового розслідування залежить не лише від складення і вручення обвинувального акта, а й від чіткого встановлення моменту його надходження до суду. Проведений аналіз засвідчив необхідність нормативного врегулювання порядку реєстрації обвинувального акта в автоматизованій системі документообігу суду. Відсутність достатньої деталізації цієї процедури може породжувати невизначеність щодо фактичного моменту передачі обвинувального акта, а також створювати передумови для неоднакового вирішення організаційно-процесуальних питань, пов'язаних із його прийняттям. Тому запропоновано законодавчо конкретизувати відповідний порядок реєстрації. Таке врегулювання спрямоване на унеможливлення необґрунтованої відмови у прийнятті обвинувального акта, забезпечення фіксації моменту його передачі до суду та посилення гарантій реалізації права на справедливий суд через передбачуваність і належну процесуальну організацію переходу провадження до судового розгляду.

7. Спеціальний процесуальний статус окремих категорій осіб зумовлює необхідність особливо чіткого визначення компетенції посадових осіб, уповноважених ініціювати кримінальне провадження та приймати ключові процесуальні рішення. У контексті кримінальних правопорушень, учинених народними депутатами України, встановлено потребу в додатковому нормативному узгодженні положень ч. 1 ст. 482-2 КПК. Обґрунтовано доцільність надання керівнику Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, поряд із Генеральним прокурором, права вносити до Єдиного реєстру досудових розслідувань відомості про кримінальні правопорушення, вчинені народними депутатами України. Така пропозиція враховує особливий характер антикорупційного кримінального провадження та спрямована на вдосконалення процесуального механізму його початку щодо спеціальних суб'єктів без нівелювання встановлених законом гарантій їхнього статусу.

8. Узагальнення одержаних у межах третього розділу результатів дозволяє зробити висновок, що вдосконалення завершального етапу досудового розслідування корупційних кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності має здійснюватися комплексно. Йдеться про взаємопов'язані процесуальні процедури: застосування окремих заходів забезпечення кримінального провадження, набуття особою статусу підозрюваного, перевірку законності повідомлення про підозру, прийняття рішення про закриття кримінального провадження, завершення досудового розслідування та передачу обвинувального акта до суду. Недостатня визначеність хоча б одного з цих елементів здатна впливати на законність подальшого руху кримінального провадження та ефективність реалізації процесуальних прав його учасників. Саме тому запропоновані зміни орієнтовані на підвищення рівня правової визначеності, забезпечення належного балансу між публічним інтересом у ефективному розслідуванні корупційних кримінальних правопорушень та необхідністю дотримання прав учасників провадження, а також на процесуальну

економію і відповідність до загальних стандартів справедливого кримінального судочинства. У сукупності сформульовані положення спрямовані на вдосконалення кримінальної процесуальної форми досудового розслідування корупційних кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності та створення більш послідовного механізму реалізації завдань кримінального провадження.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено комплексне теоретико-прикладне дослідження досудового розслідування корупційних кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності та запропоновано вирішення наукового завдання, пов'язаного з удосконаленням кримінального процесуального регулювання, організації доказування і правозастосовної практики у відповідній категорії кримінальних проваджень. Системне опрацювання положень національного й міжнародного законодавства, практики Європейського суду з прав людини, Верховного Суду, Вищого антикорупційного суду, матеріалів діяльності органів досудового розслідування і прокуратури, а також наукових підходів дало змогу сформулювати взаємопов'язану сукупність висновків та пропозицій, орієнтованих одночасно на результативність розслідування, дотримання розумних строків і належне гарантування прав учасників кримінального провадження.

За результатами дослідження відповідно до поставлених завдань сформульовано такі висновки.

1. Визначено зміст поняття та розкрито юридичну природу кримінального процесуального регулювання проваджень щодо корупційних кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності. Встановлено, що специфіка цієї категорії проваджень зумовлюється поєднанням підвищеної латентності корупційної поведінки, складного механізму її документування, особливого статусу окремих суб'єктів, значного обсягу документальної та цифрової інформації, а також необхідності використання інтенсивних процесуальних засобів отримання доказів. Тому досудове розслідування таких правопорушень доцільно розглядати не лише як послідовність передбачених КПК процедур, а як систему процесуальних правовідносин, у межах якої ефективність діяльності сторони обвинувачення має узгоджуватися з вимогами верховенства права,

правової визначеності, пропорційності втручання у права особи та дієвого судового контролю.

Аналіз генези кримінального процесуального регулювання засвідчив поступовий перехід від переважно загальних механізмів реагування на службову злочинність до формування спеціалізованої антикорупційної моделі, що охоплює інституційну спеціалізацію, особливості підслідності, спеціальні процедури доказування та посилені гарантії контролю за законністю процесуальних рішень. Водночас, розвиток нормативної бази не усунув фрагментарності окремих процедур. Це зумовлює потребу не в ізольованому коригуванні окремих норм, а в їх системному узгодженні з логікою стадій досудового розслідування та сучасними стандартами кримінального судочинства.

2. Досліджено теоретико-правові засади кримінального провадження та встановлено, що належна процесуальна форма розслідування корупційних кримінальних правопорушень повинна забезпечувати баланс двох взаємопов'язаних цілей: реальну спроможність держави викривати та розслідувати корупцію і недопущення необґрунтованого обмеження прав особи. Ключове значення у такій моделі мають законність, змагальність, забезпечення права на захист, пропорційність процесуального примусу, обґрунтованість процесуальних рішень та ефективність судового контролю.

Окремого розвитку набули положення щодо процесуальної ролі викривача корупції. Обґрунтовано необхідність чіткішого нормативного розмежування добросовісного повідомлення про корупцію та завідомо неправдивого повідомлення, уточнення умов реалізації права викривача на винагороду і систематизації гарантій його безпеки та захисту. Запропоновано доповнити ст. 383 КК положеннями, які б забезпечували кримінально-правове реагування на завідомо неправдиве повідомлення про корупційне кримінальне правопорушення без звуження гарантій добросовісних викривачів. Підтримано доцільність комплексного законодавчого врегулювання відповідних гарантій,

зокрема шляхом прийняття окремого Закону України «Про захист викривачів корупції», який системно визначав би правові, соціальні та процесуальні механізми їх захисту.

3. Проаналізовано міжнародні стандарти, практику Європейського суду з прав людини та зарубіжні моделі протидії корупційним кримінальним правопорушенням і визначено напрями, придатні для адаптації в Україні. Практика ЄСПЛ має використовуватися не формально як додаткове джерело аргументації, а як орієнтир для перевірки якості національної процесуальної процедури, зокрема під час оцінювання законності втручання у приватне життя, проведення обшуків, застосування заходів забезпечення кримінального провадження, допустимості доказів, забезпечення права на захист та ефективності судового контролю.

Порівняльний аналіз засвідчив доцільність імплементації не окремих зарубіжних процесуальних конструкцій у відриві від національної системи, а функціонально сумісних стандартів: належного обґрунтування втручання у права особи, визначеності компетенції органів розслідування, оперативного вирішення юрисдикційних спорів, дієвих гарантій захисту викривачів, належної фіксації процесуальних дій та ефективного судового перегляду. Їх адаптація має здійснюватися з урахуванням структури КПК та інституційної моделі української антикорупційної системи, що дозволить уникнути механічного запозичення і водночас наблизити національну практику до європейських стандартів.

4. Визначено процесуальний порядок початку, здійснення та завершення досудового розслідування корупційних кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності. Встановлено, що найбільш уразливими з погляду правової визначеності та практичного застосування є внесення відомостей до ЄРДР, визначення і зміна підслідності, організація процесуального керівництва, повідомлення про підозру, завершення досудового розслідування, вручення обвинувального акта та передання його до суду.

З метою усунення виявлених прогалин обґрунтовано зміни до ч. 5 ст. 36 КПК щодо нормативного визначення обставин, які свідчать про неефективність досудового розслідування, зокрема несвоєчасного внесення відомостей до ЄРДР, неналежної передачі матеріалів провадження та систематичного невиконання письмових вказівок прокурора. Запропоновано нову редакцію ч. 5 ст. 218 КПК, за якою спір про підслідність має вирішуватися керівником органу прокуратури вищого рівня у п'ятиденний строк, а до прийняття відповідного рішення процесуальне керівництво продовжує здійснювати прокурор, який його розпочав. Такий підхід забезпечує безперервність провадження і зменшує ризик втрати процесуального часу.

Удосконалено підхід до повідомлення про підозру спеціальним суб'єктам: обґрунтовано необхідність уточнення ст. 481 КПК з чітким розмежуванням повноважень щодо складання та вручення письмового повідомлення про підозру. Сформульовано пропозиції щодо порядку вручення повідомлення про підозру, підстав його скасування, завершення досудового розслідування, вручення обвинувального акта та його направлення до суду, що спрямовані на усунення процедурної невизначеності й забезпечення передбачуваності правозастосування.

5. Визначено процесуальні особливості проведення слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій, а також застосування заходів забезпечення кримінального провадження під час розслідування корупційних кримінальних правопорушень. Їх специфіка полягає у необхідності одночасно забезпечити збереження доказової інформації, запобігти її приховуванню чи знищенню та дотриматися вимог необхідності й пропорційності процесуального втручання. Особливої уваги потребують тимчасовий доступ до речей і документів, обшук, затримання, застосування запобіжних заходів і процесуальні дії, пов'язані з отриманням та перевіркою цифрових і документальних відомостей.

Обґрунтовано зміни до статей 160, 163–165, 183, 208 та 214 КПК, спрямовані на конкретизацію змісту клопотань і судових рішень, порядку та строків виконання тимчасового доступу, підстав і процедур застосування процесуального примусу, а також забезпечення належного початку досудового розслідування. Розроблено пропозицію щодо запровадження протоколу «Актуальних даних особи» як процесуального засобу фіксації актуального місця проживання та засобів зв'язку підозрюваного чи обвинуваченого із покладенням обов'язку повідомляти про їх зміну. Запропонована конструкція спрямована на підвищення належності процесуальних викликів, мінімізацію випадків ухилення від участі у провадженні та забезпечення дотримання розумних строків.

6. Проаналізовано практику органів досудового розслідування, прокуратури, Вищого антикорупційного суду, Верховного Суду та інших судів і встановлено, що труднощі правозастосування мають переважно не поодинокі, а системний характер. До них належать неоднакове тлумачення процесуальних передумов окремих дій, різні підходи до достатності обґрунтування клопотань сторони обвинувачення, оцінки допустимості доказів, визначення меж судового контролю, застосування заходів забезпечення кримінального провадження та дотримання строків.

Встановлено, що ефективність кримінального провадження не може оцінюватися виключно за фактом завершення розслідування чи направлення обвинувального акта до суду. Її зміст охоплює своєчасність процесуальних рішень, належність і допустимість сформованої доказової бази, законність обмежень прав особи, реальність судового контролю та здатність процедури забезпечити досягнення завдань кримінального провадження без невинуватих затримок. Уніфікація практики потребує як нормативної конкретизації спірних процедур, так і послідовного врахування правових позицій Верховного Суду, ВАКС та стандартів ЄСПЛ.

7. Встановлено комплекс нормативних та організаційно-практичних чинників, які знижують ефективність досудового розслідування, ускладнюють забезпечення розумних строків, належне доказування та реалізацію принципу невідворотності кримінальної відповідальності. До них віднесено недостатню визначеність окремих положень КПК України, неузгодженість взаємопов'язаних процесуальних процедур, затягування вирішення питань підслідності, недоліки організації процесуального керівництва, неоднакові підходи до повідомлення про підозру та завершення розслідування, проблеми виконання окремих заходів забезпечення кримінального провадження, а також несталі критерії оцінювання допустимості доказів.

Доведено, що подолання цих проблем потребує поєднання законодавчих і правозастосовних засобів. Нормативна деталізація має бути спрямована передусім на ті процедури, в яких невизначеність безпосередньо породжує затримки, конфлікт компетенції або ризик визнання доказів недопустимими. Практичний складник удосконалення повинен передбачати єдність підходів прокурорів, слідчих, детективів і слідчих суддів до стандартів обґрунтування процесуальних рішень, пропорційності втручання та перевірки доказової інформації. Такий комплексний підхід забезпечує зв'язок між процесуальною ефективністю та гарантіями справедливого кримінального провадження.

8. Розроблено систему науково обґрунтованих пропозицій і практичних рекомендацій щодо вдосконалення кримінального процесуального законодавства України та практики його застосування у провадженнях щодо корупційних кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності. Запропоновані зміни охоплюють положення статей 36, 84, 136, 160, 163–165, 183, 208, 214, 218, 277, 278, 284, 291, 293, 481 та 482-2 КПК і стосуються доказування, організації та початку досудового розслідування, визначення підслідності, процесуальних викликів, тимчасового доступу до речей і документів, застосування запобіжних заходів і затримання, повідомлення про підозру,

завершення розслідування, направлення обвинувального акта до суду та особливостей провадження щодо окремих категорій осіб.

Системність запропонованих змін полягає в тому, що вони спрямовані не на формальне розширення процесуальних повноважень сторони обвинувачення, а на усунення нормативної невизначеності та створення передбачуваної процедури, в якій кожне істотне втручання у права особи має належну правову підставу, процесуальну форму та механізм контролю. Реалізація сформульованих рекомендацій здатна забезпечити оперативніше і якісніше досудове розслідування, зменшити кількість процесуальних спорів, сприяти єдності судової та слідчої практики, підвищити якість доказування і процесуального керівництва та одночасно посилити гарантії прав учасників кримінального провадження. Сукупність одержаних результатів формує цілісне наукове підґрунтя для подальшого вдосконалення кримінального процесуального механізму протидії корупційним кримінальним правопорушенням у сфері службової діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аленін Ю. Особливості відкриття матеріалів іншій стороні за новим КПК України: здобутки та прорахунки. Юридичний вісник. 2013. № 4. С. 92.
2. Аленін Ю. П., Гловюк І.В. Повідомлення про підозру: загальна характеристика та проблеми удосконалення. Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України. № 1. 2014. С. 161 - 169.
3. Аленін Ю.П. Ще раз до питання про самостійність і незалежність слідчого. Актуальні проблеми держави і права. 2008. Вип. 44. С. 160–164.
4. Альперт С. А. Законность и обоснованность актов обвинения. Правоведение. 1965. № 3. С. 100–107.
5. Антонюк А.Б., Мазурець О.О. Визначення процесуального статусу слідчого у кримінальному провадженні. Юридичний науковий електронний журнал. 2021. № 2. С. 270–273.
6. Антонюк Н. Висновки ВС щодо відкриття матеріалів НСПД у порядку ст. 290 КПК України. URL: https://precedent.ua/2110000716?fbclid=IwAR021zdd4rxXdnAA_oETJUcVPbz7talxmGGxgWPSseUGeBrsljecqa_m_ZLA.
7. Бажанов М. И. Законность и обоснованность основных судебных актов в советском уголовном судопроизводстве: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Харьков, 1967. 34 с.
8. Батраченко Т.С., Копійко Ю.С. Особливості кримінального законодавства у сфері корупційних злочинів. Юридичний науковий електронний журнал. 2017. № 6. С. 305–308.
9. Берназ В.Д. Правова природа, поняття та загальна класифікація негласних слідчих (розшукових) дій. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція. 2013. Вип. 5. С. 226–231.

10. Біліченко Т. О. Підстави закриття кримінального провадження: поняття, сутність, види. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Юридичні науки. 2015. Вип. 2. Т. 3. С. 70.
11. Бірюченський О. Проблеми забезпечення прав особи на захист у кримінальному судочинстві. Вісник ВС України. 1999. № 6. С. 50–55.
12. Благодир С. М. Закриття кримінальної справи в досудовому слідстві : навч. посібник. Тернопіль : ТАНГ «Економічна думка», 2001. С. 23.
13. Боднар В. Є. Удосконалення міжнародного співробітництва під час виявлення та розслідування злочинів у сфері службової діяльності. Науковий вісник національної академії внутрішніх справ. 2015. № 3. С. 209-219.
14. Бусел В. Великий тлумачний словник сучасної української мови : 170 000 слів / уклад. і голов. Київ ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2002. 1426 с.
15. Бусол О. Ю. Концепція існуючих корупційних можливостей. Журнал східноєвропейського права. 2019. № 61. С. 4–12.
16. Вишньова В. Судовий контроль під час застосування застави у кримінальному процесі. Право і суспільство. 2015. № 5(2). С.198.
17. Вирок Краматорського міського суду Донецької області від 25.11.2019 року (справа № 234/9080/15-к). URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/85857592>.
18. Вирок Орджонікідзевського районного суду м. Маріуполя Донецької області від 10.08.2016 року (справа №265/7387/15-к). URL: [http : www.reyestr.court.gov.ua/Review/59646144](http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/59646144).
19. Вознюк А. А., Грига М. А., Дуда А. В. Порядок проникнення до житла або іншого володіння особи: актуальні проблеми теорії та практики. Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. 2021. № 2 (119). С. 68–82.
20. Галаган В., Калачова О. Встановлення процесуального статусу окремих осіб, які беруть участь у досудовому провадженні : монографія. Луганськ, 2012. 212 с.

1. 21. Геселев О.В. Проблеми легітимізації використання результатів негласних слідчих (розшукових) дій для доказування у кримінальному провадженні. Науковий часопис Національної академії прокуратури України. 2018. № 1(17). С. 30–43. URL: <http://www.chasopysnapu.gp.gov.ua/ua/pdf/1-2018/geselev.pdf>.
22. Гончаренко В. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар. Київ, Юстиніан. 2012. С. 415.
23. Глинська Н. В. Обґрунтування рішень в кримінальному процесі : дис. ... канд. юрид. наук (12.00.09). Нац. юрид. академії України ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2003. 237 с.
24. Глобенко Г. І. Закриття кримінальних справ з nereабілітуючих підстав : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Х., 2007. 19 с.
25. Городецька М. Щодо розподілу підслідності на досудовому розслідуванні. Правовий часопис Донбасу. 2022. № 2 (79). С. 136–143. URL: <https://doi.org/10.32366/2523-4269-2022-79-2-136-143>.
26. Гресь Ю. О. Допит: визначення тактичного та технологічного аспектів. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер. Юриспруденція. 2016. Вип. 20. С. 156-159.
27. Гриненко А. В., Кожевников Г. К., Шумилин С. Ф. Принцип презумпции невиновности и его реализация в досудебном уголовном процессе. Харьков : Консум, 1997. 97 с.
28. Гринюк В. Окремі питання повідомлення особи про підозру як початок реалізації функції обвинувачення. Право України. 2013. № 11. С. 120 - 126.
29. Гринюк В.О. Повідомлення про підозру як форма здійснення первинного обвинувачення у кримінальному провадженні. URL: [Users/User/Downloads/FP_index.htm_2017_1_6 %20\(1\).pdf](#).

30. Грицишен Д. О. Міжнародна співпраця в сфері запобігання та протидії економічній злочинності: державно-управлінський аспект. *Economics Bulletin*. 2020. № 4. С. 36–50. URL: https://ev.nmu.org.ua/docs/2020/4/EV20204_036_050.pdf.

31. Грошевий Ю. М. Зупинення і закінчення попереднього (досудового) слідства : підруч. 2000. URL: http://ukr-pravo.at.ua/index/rozdil_12_zupinennja_i_zakinchennja_poperednogo_dosudovogo_slidstva/0-93.

32. Грошевий Ю. М., Марочкін І. Є. Органи судової влади в Україні. К. : Ін Юре, 1997. 20 с.

33. Губська О. Поняття закриття кримінальної справи та закінчення кримінального переслідування. *Підприємництво, господарство і право*. 2008. № 4. с. 109–112.

34. Даньшин М.В., Адамов Ф.П. Основні форми процесуальної взаємодії дізнавача і слідчого зі слідчим суддею у досудовому розслідуванні. *Наше право*. 2021. № 1. С. 77–82.

35. Джига М. Проблеми законності та доцільності при забезпеченні правового статусу обвинуваченого під час розслідування злочинів : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2002. 210 с.

36. Додатковий протокол до Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією від 15.05.2003 (ратифікований Україною 18.10.2006 і набрав чинності для України 01.03.2010). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_172#Text.

37. Дубинский А. Я. Исполнение процессуальных решений следователя: правовые и организационные проблемы. Киев: Наукова думка, 1984. 146 с.

38. Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Кримінальне право : навчальний посібник. Київ : Ваіте, 2014. 944 с.

39. Дудоров О.О. Кримінально-правові проблеми сучасної України (вибрані праці). Київ : Ваіте, 2022. 632 с.

40. Дудоров О.О. Проблеми кваліфікації зловживання владою або службовим становищем (на прикладі кримінально-правової оцінки безпідставного отримання народним депутатом України компенсації вартості оренди (винайму) житла). Юридичний науковий електронний журнал. 2023. № 1. С. 367–374.

41. Етимологічний словник української мови. Т. 5. Київ, 2006. 704 с.

42. Етимологічний словник української мови. Т. 6. Київ, 2012. 568 с.

43. Європейська конвенція про взаємну допомогу у кримінальних справах. Офіційний вісник України. 1998. № 13. С. 345.

44. Європейська конвенція про взаємну правову допомогу у кримінальних справах 1959 року з Додатковими протоколами 1978 та 2001 року до неї: ратифікована Законом України від 16 січ. 1998 р. Збірник міжнародних договорів України про правову допомогу у кримінальних справах. Багатосторонні договори. Київ, 2006. С. 112–232. 2013. Вип. 660. С. 106–110. URL: <http://lawreview.chnu.edu.ua/visnuku/st/660/18.pdf>.

45. Європейська конвенція про видачу правопорушників (Париж, 13.12.1957 р.): ратифікована із заявами і застереженнями Законом України № 43/98-ВР від 16.01.98 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_033#Text.

46. Жаровська Г. П. Теорія та практика протидії транснаціональній організованій злочинності в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право». Київ, 2019. 41 с. URL: http://elar.naiau.kiev.ua/bitstream/123456789/13817/1/avtoreferat_zarovska_hp.pdf.

47. Завидняк І. О. Поняття й сутність міжнародного співробітництва в розслідуванні фінансових злочинів транснаціонального характеру. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. 2020. №

47. Том 2. URL: С. 102–105. URL: http://vestnikpravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc47/part_2/23.pdf.

48. Зуєв В. В. Кримінальні процесуальні гарантії прав особи при міжнародному співробітництві під час кримінального провадження : монографія. Харків : ТОВ «Оберіг», 2017. 204 с.

49. Ільєнок Т. В. Боротьба з корупцією: міжнародний досвід. Юридична наука. 2013. № 2. С. 71–77. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/jnn_2013_2_11.

50. Індекс сприйняття корупції (CPI): динаміка останніх 5 років. URL: <https://nabu.gov.ua/open-office/biblio/sociologiya/indeks-spriynyattya-korupciyi-sri-dinamika-ostannih-5-rokiv>.

51. Інструкція про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні, затверджена спільним наказом Генерального прокурора України, міністра Внутрішніх справ України, головою СБУ, головою Адміністрації державної прикордонної служби України, міністром Фінансів України, міністром юстиції України 16.11.2012 року №114/1042/516/1199/936/1687/5, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0114900-12#Text>.

52. Кавун Д.Ю. Захист прав жертви кримінального процесу. Юридична наука та практика: виклики сучасних євроінтеграційних процесів : матер. міжнар. наук.-практ. конф. Братислава, Словацька республіка, 2015. С. 125–128.

53. Кальман О. Г. Сучасний стан і проблеми протидії злочинності та корупції в Україні. Влада. Людина. Закон. 2008. № 6. С. 27–36.

54. Капліна О. В. Проблеми нормативного регулювання та практики проведення обшуку під час кримінального провадження. Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». 2015. № 2 (12). С. 1–20. URL: <https://lj.oa.edu.ua/articles/2015/n2/15kovckp.pdf>.

55. Каткова Т. В. Закінчення досудового слідства у кримінальних справах. Х. Право, 2011. 135 с.

56. Кимлик Н. В. Тактичні прийоми розслідування злочинних корупційних діянь за новим КПК України. Європейські перспективи. 2012. № 4 (1). С. 142-146.
57. Кимлик Р. В. Склад злочинів, пов'язаних з корупцією. Порівняльно-аналітичне право. 2014. № 1. С. 263–265.
58. Ковальчук С.О. Здійснення захисту у кримінальних справах на засадах змагальності та диспозитивності : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2007. 221 с.
59. Ковтун Я. О. Проблемні питання вручення обвинувального акту стороні захисту по закінченні досудового розслідування. Науковий вісник публічного та приватного права. 2016. Вип. 6. Т. 2. С. 169.
60. Кожевніков Г. В. Заходи забезпечення кримінального провадження. Вісник Національної академії прокуратури України. 2012. № 3. С. 68–70.
61. Козаков А. И. Достатність доказів для залучення особи в якості обвинувачуваного. Актуальні проблеми охорони прав особистості в радянському карному судочинстві. Свердловськ, 1989. С. 47.
62. Колесник В.А. Деякі окремі вимоги до складання протоколу негласних слідчих (розшукових) дій та додатків до нього. Часопис Академії адвокатури України. 2015. Т. 8. № 4. С. 81-85.
63. Колесник В.А. Суб'єкти здійснення та класифікація негласних слідчих (розшукових) дій. Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. 2013. № 1. С. 129–134.
64. Колодчин В. В., Туманянц А. Р. Повноваження прокурора в судовому провадженні у першій інстанції : монографія. Х. : Оберіг, 2016. 228 с.
65. Комарницька О. Б. Окремі питання здійснення обшуку житла стороною обвинувачення. Часопис цивільного і кримінального судочинства. 2016. № 4 (31). С. 118–129. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe.
66. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності 2000 р.: прийнята резолюцією 55/25 ГА ООН від 15

листопада 2000 р. Збірник міжнародних договорів України про правову допомогу у кримінальних справах. Багатосторонні договори. Київ, 2006. С. 554–606.

67. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції від 31 жовтня 2003 року (підписана від імені України 11 грудня 2003 року, ратифікована 18 жовтня 2006 року, набрала чинності для України 1 січня 2010 року). Офіційний вісник України. 2010. № 10. С. 506.

68. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 : ратифікована Законом України № 475/97-ВР від 17.07.1997. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

69. Конституція України від 28.06.1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

70. Корупційні схеми: їх кримінально-правова кваліфікація і досудове розслідування. Дудоров О. О., Житний О. О., Задоя К. П. та ін. ; за ред. М. І. Хавронюка. Київ, 2019. 463 с. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/items/d7d975cc-d7eb-4e9a-9364-3ef008b5adaf>.

71. Косиця О. О. Адміністративно-правовий механізм забезпечення прав викривачів в Україні : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07. Суми, 2019. 36 с.

72. Крикунов О. Неефективність досудового розслідування як підстава для відсторонення слідчого від здійснення кримінального провадження. Історико-правовий часопис. 2017. № 2(10). URL: <https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/13921/1/26%20krykunov.pdf>.

73. Кримінальний процес : підручник. За заг. ред В. В. Коваленка, Л. Д. Удалова, Д. П. Письменного. К. : ЦУЛ, 2013. 544 с.

74. Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією (ETS173) від 27.01.1999 р. Додатковий протокол до Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією від 15.05.2003 р.: ратифіковані Законом України № 252-V (252–16) від 18.10.2006 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_101#Text.

75. Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією (ETS 173). Рада Європи; Конвенція, Міжнародний документ від 27.01.1999 № ETS173. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_101#Text.

76. Кримінальне процесуальне право України : навч. Посібник. За ред. В. Г. Гончаренка, В. А. Колесника. Київ : Юстініан, 2014. С. 391.

77. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

78. Кримінальний процес підручник. За ред. В. Я. Тая, Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило. Харків : Право, 2013. 824 с.

79. Кримінальний процес України : підруч. За ред. Є. Г. Коваленко, В. Т. Маляренко. К. : Юрінком Інтер, 2004. 688 с.

80. Кримінальний процесуальний кодекс України : наук.-практ. коментар. відп. ред. С. В. Ківалов, с. М. Міщенко, в. Ю. Захарченко. Х. : Одіссей, 2013. 1104 с.

81. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

82. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. Т. 1. За заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. Х. : Право, 2012. 768 с.

83. Кримінально-процесуальне право України : підруч. за заг. ред. Ю. П. Аленіна. Ч. : ТОВ «Одіссей», 2009. 816 с.

84. Кримінально-процесуальне право України : підручник. за заг. ред. Ю. П. Аленіна. Х. : ТОВ «Одіссей», 2009. 816 с.

85. Легких К. В. Використання недоліків обвинувального акта стороною захисту. Обвинувальний акт як форма кримінального позову. URL: <http://bnc.in.ua/publikatsiji/inshi-publikatsiji/430-vikoristannya-nedolikiv-bvinuvalnogo-akta-storonoyu-zakhistu-obvinuvalnij-akt-yak-forma-kriminalnogo-pozovu.html>.

86. Леонов А. Як довести, що протокол огляду мобільного телефону чи комп'ютера є недопустимим доказом. Закон і бізнес. 2020. № 14 (1468). URL: https://zib.com.ua/ua/142223-yak_dovesti_scho_protokol_oglyadu_mobilnogo_e_nedopustimim_d.html.

87. Лиеде А. , Лукашевич В. Законность и обоснованность привлечения к уголовной ответственности. Вопрось уголовного права, процесса и криминалистики. № 247. Рига, 1968. С. 149-163.

88. Лисенкова К.Є. Принцип змагальності сторін у досудовому розслідуванні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2016. 20 с.

89. Лисецький О.О. Слідчий як суб'єкт кримінального провадження : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09. Київ, 2018. 244 с.

90. Лисюк Ю. Окремі аспекти застосування запобіжного заходу у вигляді застави. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. № 7. 2014. С. 216-219.

91. Лобойко Л. М. Кримінально-процесуальна компетенція: монографія. Д.: Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ. 2006. 188 с.

92. Лобойко Л. М. Кримінальний процес : підручник. К. : Істина, 2014. 432 с.

93. Лобойко Л. М. Кримінально-процесуальне право: курс лекцій : навч. посібник. Київ :Істина, 2005. С. 241–242.

94. Лошихін О.М. Функції сучасної держави: нарис юридичної теорії : монографія. Київ, 2013. 228 с.

95. Лужецька Т. Деякі аспекти визначення підслідності в умовах воєнного стану. Кримінальне судочинство: права людини під час дії надзвичайного або воєнного стану. 2022. 18 листоп. URL: <http://elar.naiu.kiev.ua/jspui/handle/123456789/22312>.

96. Лук'янчиков Є. Д., Лук'янчиков Б. Є. Визначення та система негласних слідчих (розшукових) дій. Часопис Національного університету «Острозька

академія». Серія «Право». 2014. № 1(9). URL: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2014/n1/14lydsrd.pdf>.

97. Лукашевич В. З. Гарантії прав обвинувачуваного в радянському карному процесі (стадія попереднього дослідження). Л., 1959. 167 с.

98. Ляш А. О., Благодир С. М. Закриття кримінального провадження за новим КПК України: деякі питання. Адвокат. 2013. № 1. С. 26.

99. Мазур О. С. Забезпечення прав та законних інтересів особи, яку затримано за підозрою у вчиненні злочину : дис... кандидата юрид. наук: спец. 12.00.09. К., 2008. 227 с.

100. Макаров М. А. Встановлення слідчим суддею строку на ознайомлення з матеріалами кримінального провадження. Адвокатура: минуле та сучасність : матеріали V Міжнар. наук. конф. (м. Одеса, 14 лист. 2015 р.). Одеса, 2015. С. 193;

101. Марін О.К. «Новітні» форми зловживання можливостями спеціального статусу в Розділі XVII Особливої частини Кримінального кодексу України. Юридичний науковий електронний журнал. URL: <http://www.gromada.lviv.ua/analytic/936>. С. 239–242.

102. Маршуба М. О. Корупційна злочинність в Україні: сучасний стан та основні стратегії протидії. Питання боротьби зі злочинністю. 2016. Вип. 31. С. 123-134.

103. Мельник М. І. Корупція: сутність, поняття, заходи протидії: монографія. К.: Атіка, 2001. 304 с.

104. Мельничук О.С. Словник іншомовних слів. Київ, 1974. 572 с.

105. Михайленко В. В. Викривач у кримінальному провадженні: прогалини процесуального статусу. Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі: матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції. Київ, 2021. URL: https://www.naiau.kiev.ua/files/antykoriupsia/2021/materialv_konf_korup_081221.pdf#page=303.

106. Михайленко О. Р., Юрчишин В. М. Внутрішньо-відомчий контроль за розслідуванням злочинів. Вісник Академії прокуратури України. 2006. № 2. С. 31–35.

107. Михеєнко М. М., Нор В. Т., Шибіко В. П. Кримінальний процес України : Підручник. 2-ге вид., перероб. і доп. К. : Либідь, 1999. 536 с.

108. Міфтахутдінов В. Кримінальна відповідальність за корупційні правопорушення. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/kriminalne-pravo-ta-proces/kriminalna-vidpovidalnist-za-korupciyni-pravoporushennya.html>

109. Моторигіна М. Г. Проблеми визначення моменту набуття підозрюваним статусу обвинуваченого. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія : Право. 2015. № 1151. Вип. 19. С. 209.

110. Музиченко Т. Питання вдосконалення правового регулювання обрання та застосування запобіжного заходу у вигляді застави на стадії досудового розслідування. Вісник кримінального судочинства. № 3. 2017. 205–215. URL: <https://vkslaw.com.ua/index.php/journal/article/view/383/355>.

111. Назаров В. В., Омеляненко Г. М. Кримінальний процес України. Навч. посіб. К. : Атіка, 2008. - 584 с. Національного університету «Острозька академія». Сер.: «Право». 2014. № 2 (10). URL:http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FULLA=&2_S21STR=Choasp_2014_2_35.

112. Невмержицький Є. В. Корупція в Україні: причини, наслідки, механізми протидії: монографія. К. : КНТ, 2008. 368 с.

113. Правовий захист викривачів. За заг. редакцією Нестеренко О. В., Шостко О. Ю. Харків: ТОВ «Видавництво „Права людини“», 2016. 94 с.

114. Нечваль А. О. Тактика обшуку у житлі та іншому володінні особи : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09; Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2020. 219 с.

115. Новий тлумачний словник української мови. Т. 3. К. : Аконіт, 2008. 2714 с.
116. Нуруллаев І. С. О. Міжнародно-правове співробітництво в системі Ради Європи у боротьбі з корупцією: монографія. Київ: Алерта, 2009. 160 с.
117. Погорецький М. А. Негласні слідчі (розшукові) дії: проблеми провадження та використання результатів у доказуванні. Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. 2013. № 1. С. 270–276.
118. Панова А. В. Особливості оцінки допустимості фактичних даних, отриманих у результаті негласних слідчих (розшукових) дій, як доказів у кримінальному провадженні. Вісник кримінального судочинства. 2016. № 1. С. 132–139.
119. Паршак С. А. Забезпечення прав учасників кримінального провадження під час закінчення досудового розслідування : дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2000. С. 64–65.
120. Пасєка О.Ф. Співвідношення понять «Корупційне правопорушення, пов'язане з корупцією», «корупційне правопорушення» та «корупційний злочин». Право і суспільство. 2020. № 2(2). С. 197–203.
121. Пеліван І. С. Досудове розслідування корупційних правопорушень у сфері службової діяльності. Кримінальне судочинство в умовах дії правового режиму воєнного стану та в повоєнний період : Всеукраїнська науково-практична конференція (30 квіт. 2025 р.) Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2025. С. 165-169. URL: <https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/ecc67c77-18e3-4014-abde-8d4cf3677851/content>.
122. Пеліван І. С. Загальна характеристика поняття корупційних правопорушень // Кримінальне судочинство: сучасний стан та перспективи розвитку : матеріали Міжнародної міжвідомчої науково-практичної конференції, 28 квітня 2023 року, м. Київ. Національна академія внутрішніх справ, 2023. С.

227–230. URL: https://elar.navs.edu.ua/items/aaec317a-c4d0-4004-8493-a6f4b2680be4?utm_source=chatgpt.com.

123. Пеліван І. С. Підстави та порядок проведення негласних слідчих (розшукових) дій у контексті сучасних стандартів Міжнародного кримінального правосуддя. Міжнародний кримінальний суд у системі сучасного правосуддя : Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (24 квітня 2026 року)/ [С.С. Чернявський, О.Ю. Хахуцяк, Г.М. Степанова, С.С. Шрамко]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2026. 253 с., с. 89-91. URL: <https://elar.navs.edu.ua/handle/123456789/40545>.

124. Пеліван І. С. Проблемні питання завершення досудового розслідування корупційних кримінальних правопорушень. Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Юридичні науки. Випуск 1 (77). 2026. С. 59-72. URL: <https://journals.maup.com.ua/index.php/law/article/view/5616/5909>.

125. Пеліван І. С. Хахуцяк О.Ю. Окремі аспекти міжнародного співробітництва у кримінальних провадженнях щодо корупційних правопорушень у сфері службової діяльності Наукові перспективи № 5(59) 2025. С. 1599-1609. URL: <https://perspectives.pp.ua/index.php/np/article/view/24707/24681>.

126. Пеліван І.С. Негласні слідчі (розшукові) дії як засіб доказування у кримінальних провадженнях щодо корупційних правопорушень. Науковий вісник публічного та приватного права. 2026. Випуск 2. С. 249-259. URL: <https://www.nvppp.in.ua/vip/2026/2/40.pdf>.

127. Пеліван І.С. Процесуальне керівництво досудовим розслідуванням корупційного кримінального правопорушення в умовах воєнного стану. Кримінальне судочинство: права людини під час надзвичайного або воєнного стану: матеріали Міжнародної науково – практичної конференції. (Київ, 18 листопада 2022 р.). с. 76-79. URL:

<https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/4e6b77a6-4077-4d36-8c18-5a65efbd21f8/content>.

128. Погорецький М. А., Татаров О. Ю., Яновська О. Г. Науково- правовий висновок щодо тлумачення окремих положень Кримінального процесуального кодексу України. Вісник кримінального судочинства. 2015. № 1. С. 270-275.

129. Погорецький М. А., Волкотруб С. Г. Удосконалення кримінального процесуального законодавства України щодо підслідності органів досудового розслідування. Вісник кримінального судочинства. 2017. № 1. С. 71–80.

130. Пожар В. Г. Проблеми забезпечення прав деяких учасників кримінального провадження на етапі закінчення досудового розслідування. Шляхи удосконалення кримінального процесуального законодавства : матеріали регіонал. «круглого столу» (19 квітня 2013 р.). О., 2013. с. 87-91.

131. Позитивні і негативні зобов'язання держави. Судова практика. URL: <https://sudpraktika.wordpress.com/конвенція-про-захист-прав-людини/позитивні-і-негативні-зобовязання/>.

132. Посібник щодо деяких аспектів здійснення фінансових розслідувань (дослідження фінансових відносин). URL:[https://fiu.gov.ua/assets/ userfiles/200/Typologies%20 \(National%20Studies,%20 Guidances%20etc\)/ UKR_ FINANCIAL %20INVESTIGATIONS%20MANUAL.pdf](https://fiu.gov.ua/assets/userfiles/200/Typologies%20(National%20Studies,%20Guidances%20etc)/UKR_FINANCIAL%20INVESTIGATIONS%20MANUAL.pdf).

133. Постанов Верховного Суду від 25 вересня 2018 року у справі № 210/4412/15-к (провадження № 51-80км17). URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/76859981>.

134. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 16 жовтня 2019 року у справі № 640/6847/15-к (провадження № 13-43к19). URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/85174578>.

135. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 31 серпня 2022 року у справі № 756/10060/17 (провадження № 13-3к22).

136. Постанова від 11 грудня 2019 року Великої Палати Верховного Суду

(справа № 536/2475/14-к, провадження № 13-34кc19). URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/86365236>.

137. Постанова Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 14.04.2020 року у справі № 761/34909/17.

138. Постанова Верховного Суду № 725/4866/16-к (провадження № 51-2790км19). URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/85903693> від 27.11.2019.

139. Постанова Верховного Суду від 01.04.2020 року (справа № 607/15414/17). URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/88602316>.

140. Постанова Верховного Суду від 05.11.2019 у справі № 128/6255/14-к (провадження № 51-837км19). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85582417> від 14.11.2019.

141. Постанова Верховного Суду від 05.12.2019 у справі № 750/883/15-к (провадження № 51-8км18). URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/86241616>.

142. Постанова Верховного Суду від 07.06.2018 у справі № 604/1071/14-к (провадження № 51-809км18). URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/74630432>.

143. Постанова Верховного Суду від 09.04.2020 року (справа №727/6578/17). URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/88749345>.

144. Постанова Верховного Суду від 10 жовтня 2019 року у справі 593/1248/16-к (провадження № 51-8640км18). URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/85175396>.

145. Постанова Верховного Суду від 10.06.2021 у справі № 532/1240/16-к (провадження № 51-1304км21). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97701011>.

146. Постанова Верховного Суду від 11 грудня 2019 року у справі № 199/4010/16-к (провадження № 51-3485км19). URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/86435628>.

147. Постанова Верховного Суду від 12 листопада 2019 року у справі № 236/863/17 (провадження № 51-8865км18). URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/85583584>.

148. Постанова Верховного Суду від 16.12.2020 у справі № 661/4683/13-к (провадження № 51-1008км20). URL: <https://revestr.court.gov.ua/Review/93780341>.

149. Постанова Верховного Суду від 17.09.2019 у справі № 285/3351/13-к (провадження № 51-7250км18). URL: <https://revestr.court.gov.ua/Review/84545640>.

150. Постанова Верховного Суду від 21.03.2018 у справі № 751/7177/14 (провадження № 51-1285км18). URL: <https://revestr.court.gov.ua/Review/72938764>.

151. Постанова Верховного Суду від 21.11.2019 у справі № 154/1350/17 (провадження № 51-1027км19). URL: <http://revestr.court.gov.ua/Review/85903551>.

152. Постанова Верховного Суду від 28.10.2021 у справі № 725/5014/18 (провадження № 51-3231км21). URL: <https://revestr.court.gov.ua/Review/100734909>.

153. Постанова Верховного Суду від 6 січня 2019 року у справі № 751/7557/15-к (провадження № 13-37кс18). URL: <http://www.revestr.court.gov.ua/Review/79298340>.

154. Постанова Верховного Суду від 8 жовтня 2019 року у справі № 639/8329/14-к (провадження № 51-8259км18). URL: <http://revestr.court.gov.ua/Review/85238666>.

155. Постанова Верховного Суду у справі № 138/3717/16-к (провадження № № 51-3194км19). URL: <http://revestr.court.gov.ua/Review/86035161>.

156. Постанова Верховного Суду у справі № 753/22109/16-к (провадження № 51-577км20). URL: <https://revestr.court.gov.ua/Review/90872627>.

157. Постанова Верховного Суду у справі № 757/11968/14-к (провадження № 51-6848км18). URL: <https://revestr.court.gov.ua/Review/85806682>.

158. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 02.09.2020 р., судова справа № 591/4742/16-к. URL: <https://revestr.court.gov.ua/Review/91338049>.

159. Ухвала Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 06.10.2020 року, справа №279/3931/18. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/92093240>.

160. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 23.05.2018 р., судова справа № 159/451/16-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/74342648>.

161. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 24.09.2020, судова справа № 306/2629/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91855177>.

162. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 25.09.2018 р., судова справа № 623/4131/15-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/76812124>.

163. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 5 серпня 2020 року, справа № 700/361/17; № 51-1840км20. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/C014192>.

164. Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 07.12.2022 у справі № 681/1033/20, реєстраційний № 107834075. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107834075>.

165. Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 08.02.2023 у справі № 135/1003/19, реєстраційний № 108930824. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108930824>.

166. Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 09.02.2021 р. (справа № 640/5023/19).

167. Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 16.01.2023 у справі № 635/7519/20, реєстраційний № 108526621. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108526621>.

168. Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 25.01.2024 у справі № 450/3797/21, реєстраційний № 116704996. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116704996>.

169. Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 25.10.2021 року у справі № 159/1383/17.

170. Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду № 311/1110/18 від 04.02.2020.

171. Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду № 487/5684/19 від 22.10.2021.

172. Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 07.10.2020 у справі № 725/1199/19).

173. Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 1 грудня 2020 року у справі № 318/2921/18 (провадження № 51-2753км20).

174. Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 20.05.2020 у справі № 585/1899/17.

175. Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 24 березня 2021 року у справі № 520/2989/16-к.

176. Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 6 липня 2021 року у справі № 720/49/19 (провадження № 51-3230км19).

177. Постанова колегії суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 29 січня 2019 р., судова справа № 466/896/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/79601140>.

178. Постанова колегії суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 26 листопада 2024 року (справа N676/6929/17). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/123678721>.

179. Постанова колегії суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 09 квітня 2024 року (справа №369/4929/19). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118465118>.

180. Постанова колегії суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 25 січня 2024 року, справа № 450/3797/21, провадження № 51-1504км23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116704996>.

181. Постанова об'єднаної палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 15.04.2024 у справі № 753/25892/21, реєстраційний № 118520015. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118520015>.

182. Постанова Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від лютого 2025 року у справі (№ 369/16172/20). URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1762230/>.

183. Постанова Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 24.05.2021 у справі № 640/5023/19 (провадження №51-2917кмо20). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97286253>.

184. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про запобігання корупції» щодо викривачів корупції». URL: http://w1.ci.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_27pf3516=1010&skl=10.

185. Предместніков О. Г. Обвинувальна функція у кримінальному процесі. URL: <http://radnuk.info/statti/556-protses/14708-2011-01-18-23-33-07.htm>.

186. Про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо вдосконалення регулювання угод про визнання винуватості у кримінальних провадженнях щодо корупційних кримінальних правопорушень та кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією : Закон України № 4033-IX від 29 жовтня 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4033-IX#Text>.

187. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану: Закон України від 14.04.2022 № 2201-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2201-20>.

188. Про державну таємницю : Закон України від 21.01.1994 № 3855-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3855-12#Text>.

189. Про деякі питання здійснення слідчим суддею суду першої інстанції судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження : лист Вищ. спеціаліз. суду України з розгляду цивіл. і кримінал. справ від 05.04.2013 № 223-558/0/4-13. URL: http://sc.gov.ua/ua/2013_rik.html.

190. Про запобігання корупції. Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1700-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text>.

191. Про засади державної антикорупційної політики на 2021-2025 рр. : Закон України від 20 червня 2022 року № 2322-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.Ua/laws/show/2322-20#Text>.

192. Про Національне антикорупційне бюро України : Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1698-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1698-18#Text>.

193. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18.02.1992 р. № 2135-XII. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text>.

194. Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду : Закон України від 01 груд. 1994 р. № 266/94-ВР. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/266/94-%D0%B2%D1%80>.

195. Про порядок здійснення підготовчого судового провадження відповідно до Кримінального процесуального кодексу України : лист Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільних і кримінальних справ від 03 жовт. 2012 р. № 223-1430/0/4-12. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/v1430740-12>.

196. Про прокуратуру : Закон України від 14.10.2014 № 1697-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text>.

197. Пчеліна О. В. Тактичні операції під час розслідування злочинів у сфері службової діяльності. Підприємництво, господарство і право. 2017. № 3. С. 290-294.

198. Рада Європи (оглядова інформаційна довідка). URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/rada-yevropi>.

199. Рева А.В. Функції слідчого у кримінальному провадженні: теоретико-правовий аналіз. Науковий часопис Національної академії прокуратури України. 2014. № 1. С. 139–146. URL: <http://www.chasopysnapu.gp.gov.ua/chasopys/ua/pdf/1-2014/139-reva.pdf>.

200. Рибалко В. Оцінні поняття, використовувані при регламентації застави як запобіжного заходу. 2015. Історико-правовий часопис. С. 131.

201. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Україна-Тюмень проти України» від 22 листопада 2007 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/974_595 -п. 49.

202. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Функе проти Франції» (Affaire Funke c. France) від 25 лютого 1993 року (скарга № 10828/84). URL : [phttps://zakon.rada.gov.ua](https://zakon.rada.gov.ua).

203. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Пунцельт проти Чехії» від 25.04.2000. URL: <https://www.echr.com.ua/wp-content/uploads/2000/07/puntselt-proty-chehii.pdf>.

204. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Мангурас проти Іспанії» від 26.01.1993. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/rus#{%22itemid%22:\[%22001-126208%22](https://hudoc.echr.coe.int/rus#{%22itemid%22:[%22001-126208%22).

205. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Лопес Остра проти Іспанії» (López Ostra v.Spain), 9 грудня 1994 (скарга № 16798/90). URL : [phttps://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_348#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_348#Text).

206. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Німітц проти Німеччини» (Niemietz v. Germany) від 16.12.1992 р. (скарга № 13710/88). URL : <https://zakononline.com.ua/echr-practice/show/9666>.

207. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Гафа проти Мальти»: від 22.05.2018. URL: <https://www.echr.com.ua/wp-content/uploads/2018/06/gafa-proty-malti.pdf>.

208. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Вінкс та Рібіцка проти Латвії» від 30.01.2020 .: URL: <https://www.echr.com.ua/translation/sprava-vinks-ta-ribicka-proti-latvi%D1%97/>.

209. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Класс та інші проти Німеччини» від 06.09.1978 .: URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_093#Text.

210. Рішення Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду у справі № 344/2995/15-к (провадження № 51-8361км18).

211. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Голованя Ігоря Володимировича щодо офіційного тлумачення положень ст. 59 Конституції України (справа про право на правову допомогу) : Рішення Конституційного Суду України № 23-рп/2009 від 30.09.2009. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v023p710-09#Text>.

212. Рогатюк І. В. Обвинувачення у кримінальному процесі України : монографія. Київ, 2007. 160 с.

213. Рожнова В. В. Застосування заходів процесуального примусу, пов'язаних з ізоляцією особи. Рукопис. Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. - Нац. акад. внутр. справ, К., 2002. - 209 с.

214. Рось Г. В. Закриття кримінальної справи у кримінальному процесі України : дис. ...канд. юрид. наук. Луганськ, 2009. С. 43. правопорушення, та підстави, що звільняють особу від кримінальної відповідальності, однак підозру не знімають.

215. Ряшко О. В., Кундик Н. В. Сутність та етапи реалізації функції обвинувачення в кримінальному провадженні. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. 2015. № 1. С. 425-436.

216. Сабадаш В. П., Єна І. В. Предмет відання прокурора в досудовому провадженні. Вісник Запорізького національного університету Юридичні науки. 2009. № 2. С. 174-180.

217. Савченко А. В. Корупційні злочини (кримінально-правова характеристика): навч. посіб. К. : Центр учбової літератури, 2016. 168 с.

218. Сердюк А. Місце аудіо-, відеоконтролю особи та аудіо-, відеоконтролю місця у системі негласних слідчих (розшукових) дій. Підприємництво, господарство і право. 2016. Т. 10. С. 161-167.

219. Сердюк В.В. Змагальність як засада судового процесу. Вісник прокуратури. 2012. № 8. С. 97–103.

220. Сидорчук В.В. Поняття та види правового статусу слідчого. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2019. № 3. С. 140–142.

221. Сидорчук В.В. Співвідношення понять процесуальної самостійності і незалежності слідчого. Порівняльно-аналітичне право. 2020. № 1. С. 579–582. URL: <http://pap-journal.in.ua/wp-content/uploads/2020/08/1-1.pdf>.

222. Сімех Р. Поняття корупційного злочину за законодавством України та Федеративної Республіки Німеччина (порівняльно-правовий аспект). Науковий часопис Національної академії прокуратури України. 2015. № 1. С. 161–169.

223. Скулиш В. Є. Норми про корупційні злочини як необхідна складова Особливої частини Кримінального кодексу України. Науковий вісник Чернівецького університету. Чернівці, Вип. 660. 2013. С. 106-110.

224. Скулиш Є. Д. Система негласних слідчих (розшукових) дій за кримінальним процесуальним кодексом України. Науковий вісник Чернівецького університету. 2012. Вип. № 618. Правознавство. С. 108–114.

225. Словник Української мови. У 11 т. НАН України. К. Т. 5, 1974. 839 с.

226. Сопільник Л. І., Заяць Р. Я., Сопільник Р. Л. Деякі аспекти міжнародного співробітництва під час розслідування корупційних злочинів. URL: <https://zenodo.Org/record/4433057#.ZE0B7HZBv3A>.

227. Стефанюк Ю. Правовий статус особи: поняття і класифікація. Порівняльно-аналітичне право. 2016. № 4. С. 42–45. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/e290eda0-f951-4b11-a824-4ee563c17dcb/content>.

228. Стратегія боротьби з організованою злочинністю: схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 16 вересня 2020 р. № 1126-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1126-2020-%D1%80#Text>.

229. Стратегія економічної безпеки України на період до 2025 року: затверджено Указом Президента України від 11 серпня 2021 року № 347/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2021#Text>.

230. Стратегія зовнішньо-політичної діяльності України: затверджено Указом Президента України від 26 серпня 2021 року № 448/2021. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/4482021-40017>.

231. Стрільченко Є. В. Корупція, корупційні діяння та корупційні відносини. Науковий вісник публічного і приватного права. 2016. № 3. С. 195–198.

232. Тагієв С. Р. Негласні слідчі (розшукові) дії у кримінальному судочинстві України : монографія. Київ : ВД «Дакор», 2015. 440 с.

233. Теорія держави і права. Харків : Консум, 2001. 656 с.

234. Тертишник В. М. Кримінальний процес України. Особлива частина : підручник. Академічне вид. Київ : Алерта, 2014. С. 136–155.

235. Тертишник В. М. Науково-практичний коментар кримінального процесуального кодексу України. [15-те вид., доповн. і перероб.]. Київ : Правова Єдність, 2018. 854 с.

236. Токаренко К. В. Процесуальний порядок закриття кримінального провадження : дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2016. С. 29.

237. Торбас О. О. Момент закінчення досудового розслідування за КПК України 2012 р. Актуальні питання теорії та практики застосування сучасного вітчизняного та міжнародного права : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 15–16 черв. 2013 р.). Київ, 2013. С. 106.

238. Торбас О. О. Форми закінчення досудового розслідування за Кримінальним процесуальним кодексом України : монографія. Одеса: Юрид. літ., 2015. С. 55.

239. Тютюгін В.І., Косінова К.С. Поняття та ознаки корупційних злочинів. Вісник Асоціації кримінального права України. 2015. № 1(4). С. 388–396.

240. Угода про Асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. Офіційний вісник України. 2014. № 75. Т. 1. С. 83. Ст. 2125.

241. Узагальнення судової практики щодо розгляду слідчим суддею клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001740-14>.

242. Ухвала Апеляційного суду Київської області від 29.08.2018 р., судова справа № 742/1203/16-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/76167600>.

243. Ухвала Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 24 лютого 2021 року, справа 761/27114/14-к. URL: https://zakon.cc/court/document/read/95241997_6f36ebdb.

244. Ухвала Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 07 червня 2018 року, справа № 740/5066/15-к. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/74598730>.

245. Ухвала Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 08.04.2021 року, справа № 573/2028/19. URL: https://zakon.cc/court/document/read/96208231_11a3ba82.

246. Фараон О. В. Випадки повідомлення про підозру. Право і суспільство. 2015. № 3. С. 198 - 202.

247. Фараон О. В. Вручення повідомлення про підозру. Jurnalul juridic national: teorie și practica Молдова. Национальнй юридический журнал : теория и практика. Научно-практическое правовое издание Республики Молдова. 2014. № 2 (6). С. 114 - 118.

248. Фараон О. В. Процесуальна форма письмового повідомлення про підозру у кримінальному провадженні. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки». 2014. № 1. Вип. 1. Том – 3. С. 204 – 207.

249. Фаринник В. Заходи забезпечення кримінального провадження у новому кримінальному процесуальному законодавстві сутність та класифікація. Вісник кримінального судочинства. 2015. № 1. С 133-142.

250. Федченко В. М. Щодо безперервності проведення окремих слідчих (розшукових) дій. Діяльність органів досудового розслідування в умовах реформування правоохоронних органів: сучасні виклики : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 21 травня 2021 р.). Дніпро : ДДУВС, 2021. С. 45–51.

251. Форми закінчення досудового розслідування : навч. лекції. URL: <http://www.naiu.kiev.ua/osvitamvs/index.php/leksiji-z-kriminalnogo-protsesu/21-leksiji-z-kriminalnogo-protsesu/leksiya-12/173-2-formi-zakinchennya-dosudovogo-rozsliduvannya.html>.

252. Хабло О.Ю. Тимчасовий доступ до речей і документів у кримінальному провадженні. Держава і право. Юридичні і політичні науки. 2014. Вип. 63. С. 231-237.

253. Хавронюк М.І. Настільна книга детектива, прокурора, судді: коментар антикорупційного законодавства. ВД «Дакор», К. 2017. 522 с.

254. Цивільна конвенція про боротьбу з корупцією (ратифікована Верховною Радою України Законом України від 16 березня 2005 року № 2476-IV). Відомості Верховної Ради. 2005. № 16. С. 266.

255. Черняк Н. П., Кіяниця В. М. Актуальні проблеми взаємодії слідчих з оперативними підрозділами під час призначення та проведення обшуку. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2021. № 1(110). С. 291–298. URL: <https://er.dduvs.edu.ua/handle/123456789/6569>.

256. Чорноус Ю. М. Актуальні питання міжнародного співробітництва під час розслідування корупційних злочинів. Імплементація європейських стандартів запобігання корупції в Україні. 2019. С. 119-120 URL: <http://elar.naiu.kiev.ua/ispu/handle/123456789/13843>.

257. Чупрікова І. Л. Допустимість доказів у світлі нового Кримінального процесуального кодексу : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2016. 191 с.

258. Шабаровський Б.В. Особливості перевірки доказів, отриманих в результаті проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». 2019. № 1(19). URL: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2019/n1/18sbvsrd.pdf>.

259. Шаповал А. О. Огляд та обшук транспортного засобу у кримінальному провадженні: аналіз практики ВС. Порівняльно-аналітичне право. 2020. № 2. С. 234–236.

260. Швидкова О. В. Обшук як спосіб збирання доказів. Часопис Національного університету «Острозька академія». Сер.: «Право». 2014. № 2 (10). URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=Choasp_2014_2_35.

261. Шепітько В.Ю., Журавель В.А. Інноваційні засади техніко-криміналістичного забезпечення діяльності органів кримінальної юстиції : монографія. Харків: Апостиль, 2017. 260 с.

262. Шило А.В. Використання в кримінальному провадженні відомостей, отриманих у результаті проведення негласних слідчих (розшукових) дій : дис. ... канд . юрид. наук за спеціальністю: 12.00.09. Харків, 2019. 233 с. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/items/d894ac4f-5ee7-481c-8044-d21cac56fb97>.

263. Юрчишин В. Обвинувальна діяльність прокурора у кримінальному судочинстві за новим КПК України. Вісник прокуратури. 2012. № 6. С. 89–97.

264. Ярмиш Н. Щодо відповідності поняттю корупційного правопорушення злочинів, передбачених ст. 45 Кримінального кодексу України. Юридичний вісник. 2015. № 3. С. 158–162.

265. Case of Gawlik v. Liechtenstein (Application no. 23922/19): Judgment European Court of Human Rights, 16 February 2021. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-208280>.

266. Case of Goryaynova v. Ukraine (Application no. 41752/09): Judgment European Court of Human Rights, 8 October 2020. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-204814>.

267. Case of Marchenko v. Ukraine (Application no. 4063/04): Judgment European Court of Human Rights, 19 February 2009. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-91415>.

268. Case of Norman v. The United Kingdom (Application no. 41387/17): Judgment European Court of Human Rights, 6 July 2021. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-210874>.

269. Case of Zakharov v. Russia (Application no. 14881/03): Judgment European Court of Human Rights, 5 October 2006. URL: [http:// hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-77266](http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-77266).

270. Fomenko A., Tertyshkin V. Legal assistance and protection in criminal processing: international standards and integrative doctrine. *Journal Philosophy, Economics and Law Review*. 2022. №. 2. P. 123–133. URL: I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMTASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=Chcks_2016_4_15.

271. Recommendations elaborated under the authority of the CDPC. Recommendation Rec. R (80). URL: <https://www.coe.int/en/web/cdpc/resolutions-recommendations>.

272. Strasser M. Whistleblowing, public employees, and the First Amendment. 60 *Clev. St. L. Rev.* 2013. P. 975.

273. United States Strategy on Countering Corruption. December 2021. URL: <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2021/12/United-States-Strategy-on-Countering-Corruption.pdf>.

274. Whistleblowers, leaks and the media: the First Amendment and national security. Edited by Timothy J. McNulty, Paul Rosenzweig, Ellen Shearer. ABA Publishing, 2014.

275. Worth M. Whistleblowing in Europe: legal protections for whistleblowers in the EU. M. Worth. – Transparency International, 2013. 96 p.

ДОДАТКИ

Додаток А

Результати анкетування

працівників слідчих підрозділів Національної поліції України, Державного бюро розслідувань, Служби Безпеки України, адвокатів та прокурорів

Анкета

опитування слідчих (дізнавачів)/детективів, прокурорів та адвокатів за темою дисертаційного дослідження «Досудове розслідування корупційних правопорушень у сфері службової діяльності»

Шановний респонденте, просимо Вас уважно і відверто відповісти на запропоновані запитання. Результати анкетування необхідні для об'єктивного з'ясування проблем учасників кримінального провадження, які виникають на стадії досудового розслідування корупційних правопорушень у сфері службової діяльності і будуть обов'язково враховані при підготовці відповідних пропозицій.

Послідовно відповідаючи на запитання, необхідно чітко визначити своє ставлення до кожного з них, для чого треба відзначити ті із запропонованих варіантів відповіді, які, на Ваш погляд, найбільш вдалі, або викласти свій варіант відповіді.

При заповненні анкети просимо, по можливості, відповісти на кожне запитання.

Дякуємо за допомогу.

Таблиця

узагальнених результатів проведеного анкетування 67 слідчих/детективів національної поліції України, Служби Безпеки України та Державного бюро розслідувань щодо проблемних питань, які виникають на стадії досудового розслідування корупційних правопорушень у сфері службової діяльності, та існуючих прогалин у законодавстві

№ з/п	Запитання та варіанти відповіді	%
1.	Який Ваш стаж роботи у слідчих підрозділах на посаді слідчого (детектива) ? - до 3 років - від 3 до 5 років - від 5 до 10 років - понад 10 років	7 % 21 % 42 % 30 %
2.	У своїй практичній діяльності Ви здійснювали розслідування корупційних правопорушень у сфері службової діяльності ? - так - ні	87 % 13 %
3.	З яких джерел Ви отримуєте інформацію про зміни та доповнення до чинного законодавства ? - безпосередньо під час вивчення нормативно-правових актів - шляхом вивчення узагальнених матеріалів, які готуються спеціальним методичним підрозділом в структурі міністерства чи відомства - від більш досвідчених колег (керівника) - не отримую взагалі - інше	53 % 22 % 12 % - 13 %
4.	Чи досліджуєте Ви практику ВС України та Європейського суду з прав людини що стосується досудового розслідування корупційних правопорушень у сфері службової діяльності - так - вкрай рідко - взагалі ніколи не досліджував	83 % 16 % 1 %

5.	Як на вашу думку врегульований, процесуальний порядок досудового розслідування корупційних правопорушень у сфері службової діяльності - має істотні прогалини у врегулюванні, доцільно внести значні зміни і доповнення - має незначні прогалини у врегулюванні - врегульовано на належному рівні	42 % 54 % 4 %
6.	Чи потребує вдосконалення існуючий порядок, визначений КПК, щодо виклику осіб для проведення слідчих процесуальних дій та підтвердження отримання такого виклику - так - ні - не визначився	68 % 18 % 14 %
7.	Чи стикались Ви із порушенням судами строків розгляду клопотань про застосування окремих заходів забезпечення кримінального провадження ? - так, доволі часто - так, однак, у рідких випадках - ні не стикався	84 % 9 % 7 %
8.	Чи потрібно на Вашу думку внести зміни в КПК з метою визначення конкретного строку розгляду клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів - так - ні - не визначився	78 % 6 % 16 %
9.	Чи доцільно на Вашу думку, внести зміни у КПК щодо перерозподілу повноважень між слідчими суддями та ОДР і органами прокуратури щодо застосування заходів забезпечення кримінального провадження ? - так, це значно прискорить досудове розслідування - ні, такий перерозподіл може спричинити порушення прав підозрюваних і інших учасників провадження - не визначився	78 % 9 % 13 %
10.	Чи доцільно на Вашу думку, внести зміни в КПК в частині надання повноважень обирати запобіжні заходи у вигляді	

	особистого зобов'язання та особистої поруки за рішенням прокурора, без звернення до слідчого судді - так - ні - не визначився	92 % 6 % 2 %
11.	Чи доцільно на Вашу думку, внести зміни в КПК в частині надання повноважень застосовувати заходи забезпечення кримінального провадження у вигляді тимчасового доступу до речей і документів, до документів визначених у п.п. 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8 ч. 1 ст. 162 КПК за рішенням, слідчого без погодження з прокурором, а також за рішенням прокурора, без звернення до слідчого судді - так - ні - не визначився	93 % 3 % 4 %
12.	Як на Вашу думку, врегульовано процесуальний порядок та правовий захист викривача у кримінальному процесі ? - майже не врегульовано - визначено на належному рівні - доцільно внести доповнення і зміни	6 % 9 % 85 %
13.	Наскільки детально на Вашу думку КПК врегульоване поняття «тимчасово вилучене майно» ? - майже не врегульовано - визначено на належному рівні - доцільно внести доповнення і зміни	3 % 19 % 78 %

Таблиця

узагальнених результатів проведеного анкетування 54 захисників (адвокатів) щодо проблемних питань, які виникають на стадії досудового розслідування корупційних правопорушень у сфері службової діяльності, та існуючих прогалин у законодавстві

№ з/п	Запитання та варіанти відповіді	%
1.	Який Ваш стаж роботи в адвокатурі України ? - до 3 років - від 3 до 5 років - від 5 до 10 років - понад 10 років	12 % 29 % 42 % 18 %
2.	У своїй практичній діяльності Ви здійснювали захист підозрюваних у вчиненні корупційних правопорушень у сфері службової діяльності ? - так - ні	89 % 11 %
3.	Чи досліджуєте Ви практику ВС України та Європейського суду з прав людини що стосується досудового розслідування корупційних правопорушень у сфері службової діяльності - так - вкрай рідко - взагалі ніколи не досліджував	94 % 5 % 1 %
4.	Як на вашу думку врегульований, процесуальний порядок досудового розслідування корупційних правопорушень у сфері службової діяльності - має значні прогалини у врегулюванні, доцільно внести значні зміни і доповнення - має незначні прогалини у врегулюванні - врегульовано на належному рівні	53 % 41 % 6 %
5.	Чи потребує вдосконалення існуючий порядок, визначений КПК, щодо виклику осіб для проведення слідчих процесуальних дій та підтвердження отримання такого виклику - так - ні	32 % 62 % 6 %

	- не визначився	
6.	Чи стикались Ви із порушенням судами строків розгляду клопотань сторони захисту чи сторони обвинувачення про застосування окремих заходів забезпечення кримінального провадження ? - так, доволі часто - так, однак, у рідких випадках - ні не стикався	89 % 9 % 2 %
7.	Чи потрібно на Вашу думку внести зміни в КПК з метою визначення конкретного строку розгляду клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів - так - ні - не визначився	91 % 4 % 5 %
8.	Чи доцільно на Вашу думку, внести зміни у КПК щодо перерозподілу повноважень між слідчими суддями та ОДР і органами прокуратури щодо застосування заходів забезпечення кримінального провадження ? - так, це значно прискорить досудове розслідування - ні, такий перерозподіл може спричинити порушення прав підозрюваних і інших учасників провадження - не визначився	11 % 83 % 6 %
9.	Чи доцільно на Вашу думку, внести зміни в КПК в частині надання повноважень обирати запобіжні заходи у вигляді особистого зобов'язання та особистої поруки за рішенням прокурора, без звернення до слідчого судді - так - ні - не визначився	9 % 87 % 4 %
10.	Чи доцільно на Вашу думку, внести зміни в КПК в частині надання повноважень застосовувати заходи забезпечення кримінального провадження у вигляді тимчасового доступу до речей і документів, до документів визначених у п.п. 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8 ч. 1 ст. 162 КПК за рішенням, слідчого без погодження з прокурором, а також за рішенням прокурора, без звернення до слідчого судді - так	8 %

	- ні - не визначився	91 % 1 %
11.	Як на Вашу думку, врегульовано процесуальний порядок та правовий захист викривача у кримінальному процесі ? - майже не врегульовано - визначено на належному рівні - доцільно внести доповнення і зміни	34 % 22 % 44 %
12.	Наскільки детально на Вашу думку КПК врегульоване поняття «тимчасово вилучене майно» ? - майже не врегульовано - визначено на належному рівні - доцільно внести доповнення і зміни	4 % 5 % 81 %

Таблиця

узагальнених результатів проведеного анкетування 63 прокурорів щодо проблемних питань, які виникають на стадії досудового розслідування корупційних правопорушень у сфері службової діяльності, та існуючих прогалин у законодавстві

№ з/п	Запитання та варіанти відповіді	%
1.	Який Ваш стаж роботи в органах прокуратури України ? - до 3 років - від 3 до 5 років - від 5 до 10 років - понад 10 років	5 % 28 % 48 % 19 %
2.	У своїй практичній діяльності Ви здійснювали процесуальне керівництво розслідуванням корупційних правопорушень у сфері службової діяльності ? - так - ні	89 % 11 %
3.	З яких джерел Ви отримуєте інформацію про зміни та доповнення до чинного законодавства ? - безпосередньо під час вивчення нормативно-правових актів - шляхом вивчення узагальнених матеріалів, які готуються спеціальним методичним підрозділом в структурі міністерства чи відомства - від більш досвідчених колег (керівника) - не отримую взагалі - інше	69 % 28 % 2 % - 1 %
4.	Чи досліджуєте Ви практику ВС України та Європейського суду з прав людини що стосується досудового розслідування корупційних правопорушень у сфері службової діяльності - так - вкрай рідко - взагалі ніколи не досліджував	96 % 3 % 1 %
5.	Як на вашу думку врегульований, процесуальний порядок досудового розслідування корупційних правопорушень у сфері службової діяльності	

	- має значні прогалини у врегулюванні, доцільно внести значні зміни і доповнення - має незначні прогалини у врегулюванні - врегульовано на належному рівні	48 % 49 % 3 %
6.	Чи потребує вдосконалення існуючий порядок, визначений КПК, щодо виклику осіб для проведення слідчих процесуальних дій та підтвердження отримання такого виклику - так - ні - не визначився	58 % 23 % 19 %
7.	Чи стикались Ви із порушенням судами строків розгляду клопотань про застосування окремих заходів забезпечення кримінального провадження ? - так, доволі часто - так, однак, у рідких випадках - ні не стикався	95 % 3 % 2 %
8.	Чи потрібно на Вашу думку внести зміни в КПК з метою визначення конкретного строку розгляду клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів - так - ні - не визначився	84 % 2 % 14 %
9.	Чи доцільно на Вашу думку, внести зміни у КПК щодо перерозподілу повноважень між слідчими суддями та ОДР і органами прокуратури щодо застосування заходів забезпечення кримінального провадження ? - так, це значно прискорить досудове розслідування - ні, такий перерозподіл може спричинити порушення прав підозрюваних і інших учасників провадження - не визначився	71 % 20 % 9 %
10.	Чи доцільно на Вашу думку, внести зміни в КПК в частині надання повноважень обирати запобіжні заходи у вигляді особистого зобов'язання та особистої поруки за рішенням прокурора, без звернення до слідчого судді - так	73 % 22 %

	- ні - не визначився	5 %
11.	Чи доцільно на Вашу думку, внести зміни в КПК в частині надання повноважень застосовувати заходи забезпечення кримінального провадження у вигляді тимчасового доступу до речей і документів, до документів визначених у п.п. 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8 ч. 1 ст. 162 КПК за рішенням, слідчого без погодження з прокурором, а також за рішенням прокурора, без звернення до слідчого судді - так - ні - не визначився	67 % 19 % 14 %
12.	Як на Вашу думку, врегульовано процесуальний порядок та правовий захист викривача у кримінальному процесі ? - майже не врегульовано - визначено на належному рівні - доцільно внести доповнення і зміни	5 % 23 % 72 %
13.	Наскільки детально на Вашу думку КПК врегульоване поняття «тимчасово вилучене майно» ? - майже не врегульовано - визначено на належному рівні - доцільно внести доповнення і зміни	1 % 9 % 90 %

Акти впровадження

ЗАТВЕРДЖУЮ

начальник першого відділу
другого управління
процесуального керівництва
досудовим розслідуванням
та підтримання публічного обвинувачення
Департаменту нагляду за додержанням законів
органами Державного бюро розслідувань
Офісу Генерального прокурора
Айк ПЕТРОСЯН

«03» березня 2023 року

АКТ

Про впровадження у практичну діяльність
Офісу Генерального прокурора
результатів дисертаційного дослідження

Уклала комісія у складі:

Голови:

начальника третього відділу
другого управління
процесуального керівництва
досудовим розслідуванням
та підтримання публічного обвинувачення
Департаменту нагляду за додержанням законів
органами Державного бюро розслідувань
Офісу Генерального прокурора,
кандидата юридичних наук,
Михайла Тішина

членів комісії:

прокурора першого відділу
другого управління процесуального керівництва
досудовим розслідуванням
та підтримання публічного обвинувачення
Департаменту нагляду за додержанням законів
органами Державного бюро розслідувань
Офісу Генерального прокурора,
кандидата юридичних наук,
Дар'ї Гош

прокурора другого відділу
управління процесуального керівництва
та підтримання публічного обвинувачення
Департаменту протидії злочинам,
вчиненим в умовах збройного конфлікту
Офісу Генерального прокурора,
кандидата юридичних наук,
Сергія Шульгіна

Комісія склала цей акт, щодо розгляду матеріалів дисертаційного дослідження аспіранта кафедри кримінального процесу Національної академії внутрішніх справ Пелівана Івана Сергійовича на тему: «Досудове розслідування корупційних кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності».

Вказані матеріали дисертаційного дослідження можуть застосовуватися у практичній діяльності прокурорів, під час проведення занять, а також при проведенні семінарів, нарад.

Отримані наукові результати мають як необхідний теоретичний та методологічний рівень, так і практичну цінність, сприятимуть удосконаленню процесуальної діяльності прокурорів та органів досудового розслідування.

Голова комісії:

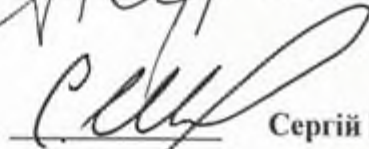

Михайло ТІШИН

Члени комісії:

Дар'я ГОШ

Сергій ШУЛЬГІН

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор
Національної академії
внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор
полковник поліції

Олег ТАРАСЕНКО

02. 07. 2026 року

АКТ

02. 07. 2026

м. Київ

№ 201-40

Впровадження результатів дисертації
Пелівана Івана Сергійовича «Досудове
розслідування корупційних правопорушень
у сфері службової діяльності» в наукову
діяльність НАВС

Уклала експертна комісія з виявлення, узагальнення та впровадження
позитивного досвіду роботи в складі:

- т.в.о. начальника відділу організації наукової діяльності, кандидата
юридичних наук, капітана поліції Горбенко Дар'ї Андріївни;
- завідувача кафедри кримінальної юстиції навчально-наукового інституту
права та психології, кандидата юридичних наук, доцента Хахуцяк Ольги Юріївни;
- начальника відділу аспірантури (ад'юнктури) і докторантури, доктора
юридичних наук, професора підполковника поліції Тихонової Олени Вікторівни;
- завідувача загальної бібліотеки Гайдар Людмили Георгіївни.

Комісія розглянула й узагальнила матеріали дисертації, поданої на здобуття
ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 «Право», наукові праці аспіранта
заочної форми навчання кафедри кримінальної юстиції ННІПІ Національної
академії внутрішніх справ Пелівана Івана Сергійовича «Досудове розслідування
корупційних правопорушень у сфері службової діяльності» та на основі
проведеного аналізу зробила висновок, що надана робота містить низку
обґрунтованих теоретичних положень і пропозицій, спрямованих на
вдосконалення кримінального процесуального законодавства, удосконаленню
правозастосовної практики та забезпеченню належного балансу між гарантіями
адвокатської діяльності й ефективністю кримінального провадження відповідно до
європейських стандартів захисту прав людини.

Проаналізовано основні результати дослідження Пелівана І.С., зокрема
наукові праці, у яких опубліковано теоретичні положення дисертації:

1. Пеліван І. С. Хахуцяк О.Ю. Окремі аспекти міжнародного співробітництва у кримінальних провадженнях щодо корупційних правопорушень у сфері службової діяльності Наукові перспективи № 5(59) 2025. С. 1599-1609. URL: <https://perspectives.pp.ua/index.php/np/article/view/24707/24681>

2. Пеліван І. С. Проблемні питання завершення досудового розслідування корупційних кримінальних правопорушень. Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Юридичні науки. Випуск 1 (77). 2026. С. 59-72. URL: <https://journals.maup.com.ua/index.php/law/article/view/5616/5909>

3. Пеліван І.С. Негласні слідчі (розшукові) дії як засіб доказування у кримінальних провадженнях щодо корупційних правопорушень. Науковий вісник публічного та приватного права. 2026. Випуск 2. С. 176-187

4. Пеліван І.С. Процесуальне керівництво досудовим розслідуванням корупційного кримінального правопорушення в умовах воєнного стану. Кримінальне судочинство: права людини під час надзвичайного або воєнного стану: матеріали Міжнародної науково – практичної конференції. (Київ, 18 листопада 2022 р.). С. 76-79. URL: <https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/4e6b77a6-4077-4d36-8c18-5a65efbd21f8/content>

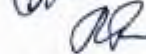
5. Пеліван І. С. Загальна характеристика поняття корупційних правопорушень // Кримінальне судочинство: сучасний стан та перспективи розвитку : матеріали Міжнародної міжвідомчої науково-практичної конференції, 28 квітня 2023 року, м. Київ. – Київ: Національна академія внутрішніх справ, 2023. – С. 227–230. https://elar.navs.edu.ua/items/aaec317a-c4d0-4004-8493-a6f4b2680be4?utm_source=chatgpt.com

6. Пеліван І. С. Досудове розслідування корупційних правопорушень у сфері службової діяльності. Кримінальне судочинство в умовах дії правового режиму воєнного стану та в повоєнний період : Всеукраїнська науково-практична конференція (30 квіт. 2025 р.) Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2025. С. 165-169. URL: <https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/ecc67c77-18e3-4014-abde-8d4cf3677851/content>

7. Пеліван І. С. Підстави та порядок проведення негласних слідчих (розшукових) дій у контексті сучасних стандартів Міжнародного кримінального правосуддя. Міжнародний кримінальний суд у системі сучасного правосуддя : Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (24 квітня 2026 року) / [С.С. Чернявський, О.Ю. Хахуцяк, Г.М. Степанова, С.С. Шрамко]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2026. 253 с., с. 89-91. URL: <https://elar.navs.edu.ua/handle/123456789/40545>.

На основі проведеного аналізу комісія зробила висновок про те, що вищезазначені матеріали дисертаційного дослідження Пелівана І.С. застосовуються під час підготовки монографій, підручників, навчальних посібників, методичних рекомендацій, узагальнення аналітичних матеріалів, обґрунтування пропозицій до чинних проектів нормативно-правових актів, підготовка яких потребує проведення відповідних наукових досліджень або містить наукову складову.

Члени комісії:

 Дар'я ГОРБЕНКО
 Ольга ХАХУЦЯК
 Олена ТИХОНОВА
 Людмила ГАЙДАР

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор Національної
академії внутрішніх справ
доктор юридичних наук, професор
полковник поліції

Сергій ЧЕРНЯВСЬКИЙ

2026 року

АКТ

02 . 07. 2026

м. Київ

№ 200-07

Впровадження результатів дисертації
Пелівана Івана Сергійовича «Досудове
розслідування корупційних правопорушень
у сфері службової діяльності» в освітній
процес НАВС

Уклала експертна комісія з виявлення, узагальнення та впровадження позитивного досвіду роботи в складі:

- т.в.о. начальника відділу організації освітнього процесу, підполковника поліції Корольчук Віктор Володимирович;
- т.в.о. начальника відділу організації наукової діяльності, кандидата юридичних наук, капітана поліції Горбенко Дар'ї Андріївни;
- завідувача кафедри кримінальної юстиції навчально-наукового інституту права та психології, кандидата юридичних наук, доцента Хахуцяк Ольги Юріївни;
- начальника відділу аспірантури (ад'юнктури) і докторантури, доктора юридичних наук, професора підполковника поліції Тихонової Олени Вікторівни;
- завідувача загальної бібліотеки Гайдар Людмили Георгіївни.

Комісія розглянула й узагальнила матеріали дисертації, поданої на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 «Право», та наукові праці аспіранта заочної форми навчання кафедри кримінальної юстиції ННППІ Національної академії внутрішніх справ Пелівана Івана Сергійовича «Досудове розслідування корупційних правопорушень у сфері службової діяльності».

Проаналізовано основні результати дослідження Пелівана І.С., зокрема наукові праці, у яких опубліковані теоретичні положення дисертації:

1. Пеліван І. С. Хахуцяк О.Ю. Окремі аспекти міжнародного співробітництва у кримінальних провадженнях щодо корупційних правопорушень у сфері службової діяльності Наукові перспективи № 5(59) 2025. С. 1599-1609.
URL: <https://perspectives.pp.ua/index.php/np/article/view/24707/24681>

2. Пеліван І. С. Проблемні питання завершення досудового розслідування корупційних кримінальних правопорушень. Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Юридичні науки. Випуск 1 (77). 2026. С. 59-72. URL: <https://journals.maup.com.ua/index.php/law/article/view/5616/5909>

3. Пеліван І.С. Негласні слідчі (розшукові) дії як засіб доказування у кримінальних провадженнях щодо корупційних правопорушень. Науковий вісник публічного та приватного права. 2026. Випуск 2. С. 176-187

4. Пеліван І.С. Процесуальне керівництво досудовим розслідуванням корупційного кримінального правопорушення в умовах воєнного стану. Кримінальне судочинство: права людини під час надзвичайного або воєнного стану: матеріали Міжнародної науково – практичної конференції. (Київ, 18 листопада 2022 р.). с. 76-79. <https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/4e6b77a6-4077-4d36-8c18-5a65efbd21f8/content>

5. Пеліван І. С. Загальна характеристика поняття корупційних правопорушень // Кримінальне судочинство: сучасний стан та перспективи розвитку : матеріали Міжнародної міжвідомчої науково-практичної конференції, 28 квітня 2023 року, м. Київ. – Київ: Національна академія внутрішніх справ, 2023. – С. 227–230. https://elar.navs.edu.ua/items/aaec317a-c4d0-4004-8493-a6f4b2680be4?utm_source=chatgpt.com

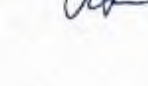
6. Пеліван І. С. Досудове розслідування корупційних правопорушень у сфері службової діяльності. Кримінальне судочинство в умовах дії правового режиму воєнного стану та в повоєнний період : Всеукраїнська науково-практична конференція (30 квіт. 2025 р.) Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2025. С. 165-169. URL: <https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/ecc67c77-18e3-4014-abde-8d4cf3677851/content>

Пеліван І. С. Підстави та порядок проведення негласних слідчих (розшукових) дій у контексті сучасних стандартів Міжнародного кримінального правосуддя. Міжнародний кримінальний суд у системі сучасного правосуддя : Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (24 квітня 2026 року) / [С.С. Чернявський, О.Ю. Хахуцяк, Г.М. Степанова, С.С. Шрамко]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2026. 253 с., с. 89-91. URL: <https://elar.navs.edu.ua/handle/123456789/40545>.

На основі проведеного аналізу комісія зробила висновок, що праці Пелівана І.С., містять науково обґрунтовані теоретичні положення і практичні рекомендації, що дає підстави запровадити їх для використання в освітньому процесі Національної академії внутрішніх справ, зокрема при викладанні навчальних дисциплін «Особливі порядки кримінального провадження», «Докази і доказування у провадженнях про кримінальні правопорушення», «Кримінальний

На основі проведеного аналізу комісія зробила висновок про те, що вищезазначені матеріали дисертаційного дослідження Пелівана І.С. застосовуються під час підготовки монографій, підручників, навчальних посібників, методичних рекомендацій, узагальнення аналітичних матеріалів, обґрунтування пропозицій до чинних проектів нормативно-правових актів, підготовка яких потребує проведення відповідних наукових досліджень або містить наукову складову.

Члени комісії:

 Дар'я ГОРБЕНКО
 Ольга ХАХУЦЯК
 Олена ТИХОНОВА
 Людмила ГАЙДАР

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

1. Пеліван І. С. Хахуцяк О.Ю. Окремі аспекти міжнародного співробітництва у кримінальних провадженнях щодо корупційних правопорушень у сфері службової діяльності. *Наукові перспективи* № 5(59) 2025. С. 1599-1609.

URL: <https://perspectives.pp.ua/index.php/np/article/view/24707/24681>;

2. Пеліван І. С. Проблемні питання завершення досудового розслідування корупційних кримінальних правопорушень. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом*. Юридичні науки. Випуск 1 (77). 2026. С. 59-72.

URL: <https://journals.maup.com.ua/index.php/law/article/view/5616/5909>;

3. Пеліван І.С. Негласні слідчі (розшукові) дії як засіб доказування у кримінальних провадженнях щодо корупційних правопорушень. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2026. Випуск 2. С. 249-259.

URL: <https://www.nvppp.in.ua/vip/2026/2/40.pdf>;

які додатково відображають наукові результати дисертації

4. Пеліван І.С. Процесуальне керівництво досудовим розслідуванням корупційного кримінального правопорушення в умовах воєнного стану. Кримінальне судочинство: права людини під час надзвичайного або воєнного стану: матеріали Міжнародної науково – практичної конференції. (Київ, 18 листопада 2022 р.). с. 76-79.

5. Пеліван І. С. Загальна характеристика поняття корупційних правопорушень // Кримінальне судочинство: сучасний стан та перспективи розвитку : матеріали Міжнародної міжвідомчої науково-практичної конференції,

28 квітня 2023 року, м. Київ. – Київ: Національна академія внутрішніх справ, 2023. – С. 227–230.

6. Пеліван І. С. Досудове розслідування корупційних правопорушень у сфері службової діяльності. Кримінальне судочинство в умовах дії правового режиму воєнного стану та в повоєнний період : Всеукраїнська науково-практична конференція (30 квіт. 2025 р.) Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2025. С. 165-169. URL:

7. Пеліван І. С. Підстави та порядок проведення негласних слідчих (розшукових) дій у контексті сучасних стандартів Міжнародного кримінального правосуддя. Міжнародний кримінальний суд у системі сучасного правосуддя : Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (24 квітня 2026 року) / [С.С. Чернявський, О.Ю. Хахуцяк, Г.М. Степанова, С.С. Шрамко]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2026. 253 с., с. 89-91.

СТАТИСТИЧНИЙ АНАЛІЗ СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ КОРУПЦІЙНИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ У 2021–2024 РОКАХ

З метою визначення фактичних тенденцій судового розгляду корупційних кримінальних правопорушень проаналізовано офіційні статистичні дані судів першої інстанції за 2021–2024 роки. Дослідження охоплює динаміку надходження кримінальних проваджень до суду, результати їх розгляду, а також відомості щодо осіб у справах із закінченим провадженням. Використання цих показників дає змогу оцінити не лише інтенсивність судового навантаження, а й співвідношення між кількістю проваджень, постановлених вироків, закритих справ, засуджених, виправданих та осіб, щодо яких кримінальні провадження закрито.

Таблиця 1

**Загальна динаміка надходження та розгляду кримінальних проваджень у 2021–
2024 роках**

Рік	Перебувало на розгляді	Надійшло у звітному періоді	Розглянуто проваджень	Постановлено вироків	Закрито проваджень
2021	6254	2302	—	—	—
2022	5760	2169	1903	1451	309
2023	6669	2822	2447	1898	425
2024	7319	3155	2544	2028	437

Джерело: складено автором за даними форми № 1-к «Звіт судів першої інстанції про розгляд матеріалів кримінального провадження» Державної судової адміністрації України.

Наведені дані засвідчують загальну тенденцію до збільшення кількості кримінальних проваджень, що перебували на розгляді судів першої інстанції. Після зменшення у 2022 році до 5 760 проваджень їх кількість зросла до 6 669 у 2023 році та до 7 319 у 2024 році. Отже, порівняно з 2022 роком показник 2024 року збільшився на 1 559 проваджень, або приблизно на 27,1 %. Одночасно

кількість проваджень, що надійшли у звітному періоді, зросла з 2 169 у 2022 році до 3 155 у 2024 році, тобто на 45,5 %.

Зростання кількості нових проваджень випереджає темпи їх судового розгляду. У 2023 році судами було розглянуто 2 447 проваджень, а у 2024 році – 2 544, що становить приріст лише близько 4,0 %. За той самий період кількість проваджень, які надійшли до суду, збільшилася на 11,8 %. Така диспропорція створює ризик накопичення нерозглянутих справ і свідчить про необхідність підвищення якості досудового розслідування, належної процесуальної підготовки матеріалів до судового розгляду та забезпечення дотримання розумних строків кримінального провадження.

Таблиця 2

Результати судового розгляду кримінальних проваджень за окремими статтями КК України у 2024 році

Стаття КК	Розглянуто	% розглянутих	% Вироків	% вироків	Закрито	% закритих	Повернуто прокурору	Направлено для визначення підсудності
ст. 369	1593	60,9	1499	94,1	76	4,8	2	14
ст. 368	308	12,6	181	58,8	107	34,7	8	12
ст. 369-2	283	34,4	232	82,0	38	13,4	1	10
ст. 364	144	17,8	48	33,3	79	54,9	8	9
ст. 365-2	28	17,4	8	28,6	17	60,7	0	3
ст. 366-3	91	67,4	17	18,7	74	81,3	0	0
ст. 364-1	30	24,2	7	23,3	22	73,3	1	0
ст. 368-3	28	31,8	16	57,1	10	35,7	0	2
ст. 368-4	9	27,3	3	33,3	6	66,7	0	0
ст. 354	14	43,8	10	71,4	3	21,4	0	1
ст. 366-2	13	56,5	7	53,8	4	30,8	0	2
Усього	2544	34,8	2028	79,7	437	17,2	20	55

Джерело: складено автором за даними форми № 1-к «Звіт судів першої інстанції про розгляд матеріалів кримінального провадження» Державної судової адміністрації України.

Аналіз результатів судового розгляду

У 2024 році судами першої інстанції було розглянуто 2 544 кримінальні провадження, з яких у 2 028 постановлено вироків, а 437 закрито. Частка проваджень, завершених постановленням вироку, становила 79,7 %, тоді як частка закритих проваджень — 17,2 %. Порівняно з 2023 роком кількість вироків збільшилася з 1 898 до 2 028, або на 6,8 %, а кількість закритих проваджень — з 425 до 437, або на 2,8 %.

Структура результатів розгляду істотно відрізняється залежно від правової кваліфікації. Найвищу частку вироків у 2024 році зафіксовано у провадженнях за ст. 369 КК України — 94,1 %, а також за ст. 369-2 КК України — 82,0 %. Це свідчить про відносно високу результативність судового розгляду проваджень щодо пропозиції, обіцянки або надання неправомірної вигоди та зловживання впливом.

Водночас у провадженнях за ст. 364 КК України частка вироків становила лише 33,3 %, а частка закритих проваджень — 54,9 %. За ст. 365-2 КК України вироків постановлено у 28,6 % розглянутих проваджень, тоді як 60,7 % проваджень закрито. Ще більш виразна диспропорція спостерігається за ст. 366-3 КК України: частка вироків становила 18,7 %, а закритих проваджень — 81,3 %. Такі показники можуть свідчити про складність доведення окремих елементів складу кримінального правопорушення, проблеми з допустимістю та достатністю доказів, а також недоліки процесуальної організації досудового розслідування.

Окремим індикатором якості підготовки матеріалів є повернення проваджень прокурору та направлення їх для визначення підсудності. У 2024 році прокурору повернуто 20 проваджень, а 55 направлено для визначення підсудності. Хоча ці показники не є домінуючими, їх наявність підтверджує необхідність точнішого дотримання вимог до обвинувального акта, правил територіальної та предметної підсудності, а також належної процесуальної перевірки матеріалів перед направленням до суду.

Таблиця 3

Динаміка результатів розгляду кримінальних проваджень та відомостей щодо осіб у 2022–2024 роках

Показник	2022	2023	2024	Зміна 2024/2023, %
Розглянуто проваджень	1903	2447	2544	+4,0
Постановлено вироків	1451	1898	2028	+6,8
Закрито проваджень	309	425	437	+2,8
Осіб у справах із закінченим провадженням	2002	2579	2647	+2,6
Засуджено осіб	1364	1782	1935	+8,6
Виправдано осіб	98	135	128	-5,2
Осіб, щодо яких провадження закрито	347	483	474	-1,9

Джерело: складено автором за даними форми № 1-к «Звіт судів першої інстанції про розгляд матеріалів кримінального провадження» Державної судової адміністрації України.

Дані щодо осіб у судових справах із закінченим провадженням демонструють поступове збільшення кількості осіб, стосовно яких судовий розгляд завершено. У 2022 році цей показник становив 2 002 особи, у 2023 році – 2 579, а у 2024 році – 2 647. Кількість засуджених осіб зросла з 1 364 у 2022 році до 1 935 у 2024 році. Лише за 2024 рік приріст порівняно з попереднім роком становив 8,6 %.

Частка засуджених осіб у загальній кількості осіб у справах із закінченим провадженням збільшилася з 68,1 % у 2022 році до 73,1 % у 2024 році. Водночас частка виправданих залишалася відносно стабільною та становила 4,9 % у 2022 році, 5,2 % у 2023 році і 4,8 % у 2024 році. Частка осіб, щодо яких кримінальні провадження закрито, становила 17,3 % у 2022 році, 18,7 % у 2023 році та 17,9 % у 2024 році.

Найвищий рівень засудження у 2024 році зафіксовано за ст. 369 КК України: з 1 602 осіб засуджено 1 481, що становить 92,4 %. За ст. 369-2 КК України засуджено 243 із 332 осіб, або 73,2 %. Натомість за ст. 364 КК України засуджено лише 18 із 145 осіб, тобто 12,4 %, а щодо 76 осіб провадження закрито,

що становить 52,4 %. За ст. 368 КК України частка засуджених становила 38,0 %, частка виправданих – 17,9 %, а частка осіб, щодо яких провадження закрито, – 34,0%.

Суттєві відмінності між окремими складами кримінальних правопорушень свідчать, що формальне збільшення кількості направлених до суду проваджень саме по собі не є достатнім показником ефективності протидії корупції. Важливішим є якісний результат досудового розслідування, який проявляється у належній доказовій базі, законності проведених процесуальних дій, правильній кваліфікації діяння та спроможності сторони обвинувачення підтримати обвинувачення в суді.

Таблиця 4

Відомості щодо осіб за окремими статтями КК України у 2024 році

Стаття КК	Осіб у справах	Засуджено	% засуджених	Виправдано	% виправданих	Закрито щодо осіб	% закритих
ст. 369	1602	1481	92,4	17	1,1	79	4,9
ст. 368	324	123	38,0	58	17,9	110	34,0
ст. 369-2	332	243	73,2	16	4,8	58	17,5
ст. 364	145	18	12,4	29	20,0	76	52,4
ст. 365-2	26	2	7,7	3	11,5	17	65,4
ст. 366-3	90	17	18,9	0	0,0	73	81,1
ст. 364-1	43	9	20,9	2	4,7	28	65,1
ст. 368-3	27	13	48,1	0	0,0	13	48,1
ст. 354	26	20	76,9	0	0,0	4	15,4
Усього	2647	1935	73,1	128	4,8	474	17,9

Джерело: складено автором за даними форми № 1-к «Звіт судів першої інстанції про розгляд матеріалів кримінального провадження» Державної судової адміністрації України.

Узагальнення результатів статистичного аналізу

Проведений аналіз офіційних статистичних даних дає підстави констатувати, що у 2021–2024 роках судове навантаження у справах щодо корупційних кримінальних правопорушень загалом зростало. Найбільш виразною є динаміка збільшення кількості проваджень, що надійшли до суду, та кількості осіб, щодо яких судовий розгляд завершено. Водночас темпи приросту нових проваджень перевищують темпи їх фактичного розгляду, що може спричиняти накопичення нерозглянутих справ.

Результативність судового розгляду є неоднорідною. Провадження за ст. 369 та ст. 369-2 КК України характеризуються високою часткою

обвинувальних вироків і засуджених осіб. Натомість у справах за ст. 364, ст. 365-2, ст. 366-3 та ст. 364-1 КК України значною є частка закритих проваджень, а в окремих випадках вона переважає частку вироків. Це вказує на потребу глибшого аналізу причин закриття, зокрема якості первинної кваліфікації, достатності доказів, дотримання правил підслідності, законності проведення слідчих (розшукових) дій і процесуального оформлення отриманих результатів.

Статистичні показники підтверджують, що ефективність протидії корупційним кримінальним правопорушенням не може оцінюватися виключно за кількістю зареєстрованих або направлених до суду проваджень. Ключове значення має частка проваджень, завершених законним і обґрунтованим судовим рішенням, а також стійкість доказової бази під час судового контролю та розгляду справи по суті.

Отримані результати підтверджують доцільність удосконалення кримінального процесуального законодавства в частині визначення підслідності, забезпечення належного прокурорського процесуального керівництва, регламентації порядку проведення окремих процесуальних дій, повідомлення про підозру, підготовки обвинувального акта та передачі матеріалів до суду. Реалізація відповідних пропозицій сприятиме зменшенню кількості процесуальних помилок, підвищенню якості доказування та забезпеченню більшої результативності досудового розслідування корупційних кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності.